

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ДА ЖИВЕЕМ В ЕДИН ПО-ДОБЪР СВЯТ

Принос на училищното образование за възпитаване на учениците в дух на толерантност, уважение към човешките права, приемане и ценене на другостта и изграждане на активна гражданска позиция.

ДА ЖИВЕЕМ В ЕДИН ПО-ДОБЪР СВЯТ

Принос на училищното образование за възпитаване на учениците в дух на толерантност, уважение към човешките права, приемане и ценене на другостта и изграждане на активна гражданска позиция.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕГОВОР

ЧАСТ 1 – РОЛЯТА НА УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

А. АНАЛИЗ НА СТРАТЕГИЧЕСКИ ПОЛИТИКИ И ДОКУМЕНТИ В ОБЛАСТТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО ПО ОТНОШЕНИЕ НА ПРИОБЩАВАНЕТО, ФОРМИРАНЕТО НА НАГЛАСИ ЗА ПРИЕМАНЕ И УВАЖЕНИЕ НА ДРУГОСТТА И ТОЛЕРАНТНОСТ КЪМ РАЗЛИЧИЯТА

В. НАЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ

1. Образователни системи

1.1. България

1.2. Гърция

1.3. Италия

1.4. Португалия

2. Анализ на стратегически политики и документи в областта на образованието по отношение на приобщаването, формирането на нагласи за приемане и уважение на другостта и толерантност към различията.

2.1. България

2.2. Гърция

2.3. Италия

2.4. Португалия

3. Възпитаване на осъзнати, толерантни ученици, които приемат и ценят многообразието

3.1. Релевантност на темата на държавно ниво във връзка с последните събития, особености на държавата, бежанската криза и др. – някои данни и заключения.

3.1.1. България

3.1.2. Гърция

3.1.3. Италия

3.1.4. Португалия

3.2. Преглед на съществуващи изследвания свързани с приемането и цененето на другостта.

3.2.1. България

3.2.2. [Гърция](#)

3.2.3. [Италия](#)

3.2.4. [Португалия](#)

4. Другостта в държавните учебни програми – как учебните програми, указанията и наредбите на правителството и учебниците формират положително отношение към другостта.

4.1. [България](#)

4.2. [Гърция](#)

4.3. [Италия](#)

4.4. [Португалия](#)

5. Обзор на съществуващи инициативи свързани с другостта на национално и регионално ниво.

5.1. [България](#)

5.2. [Гърция](#)

5.3. [Италия](#)

5.4. [Португалия](#)

6. [Заклучения и препоръки](#)

Част 2 – КАКВИ СА ТЕКУЩИТЕ НИВА НА ПРИЕМАНЕ НА ДРУГОСТТА?

1. [България](#)

2. [Гърция](#)

3. [Италия](#)

4. [Португалия](#)

ПРЕДГОВОР

Ние, партньорските организации и експертите, които работим по проект "Другостта", сме обединени от идеята, че всеки човек е уникален, всеки има своите достойнства, и има право да живее според своите вявания, обичаи, практики и установени правила за поведение. Глобализацията и миграцията събраха хора с различен етнически произход, религиозна принадлежност, вявания, традиции и езици. Споделянето на общо пространство, обаче, не води автоматично до преодоляване на границите на исторически създадените общности; не означава задължително отваряне към Другостта, приемане на различията и многообразието като преимущество. Според нас училищното образование може да играе ключова роля в преодоляването на исторически обусловени негативни нагласи към различията между хората. Това е причината да проведем настоящото изследване, което се състои от две части: А) преглед и обобщение на съществуващите учебници, национални учебни планове и инициативи, които допринасят за възпитаването на по-толерантни и непредубедени ученици, и Б) Изследване на отношението на учениците към Другостта чрез общ въпросник, който ще бъде попълнен от ученици от избрани образователни институции два пъти - преди пилотните обучения със създадените Наръчник за учителя и електронни ресурси, и след тях.

ЧАСТ 1 – РОЛЯТА НА УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

А. АНАЛИЗ НА СТРАТЕГИЧЕСКИ ПОЛИТИКИ И ДОКУМЕНТИ В ОБЛАСТТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО ПО ОТНОШЕНИЕ НА ПРИОБЩАВАНЕТО, ФОРМИРАНЕТО НА НАГЛАСИ ЗА ПРИЕМАНЕ И УВАЖЕНИЕ НА ДРУГОСТТА И ТОЛЕРАНТНОСТ КЪМ РАЗЛИЧИЯТА

Другостта и толерантността към различията и тяхното признаване са основни ценности в съвременните глобални и мултикултурни общества. В основата на тяхното функциониране е приемането на разнообразието като ключов принцип, насочен към зачитане достойнството, правата на и уважение към различните културни групи.

Според Декларацията за принципите на толерантността на ЮЕСКО от 1995 образованието е най-ефективният инструмент за превенция срещу нетолерантността и дискриминация, защото чрез него е възможно хората да бъдат обучавани и възпитавани да познават правата и свободите си, да ги съблюдават в индивидуалното си поведение, както и да бъдат насърчавани да зачитат правата и свободите на другите хора .

Толерантността и приемането на другостта са фундамент на демокрацията и на социалните отношения, базирани на солидарност и сътрудничество. Тяхното отсъствие води до социално изключване и дискриминация, включително и в сферата на образованието.

Чрез осъзнаване на водещата роля на образованието за преодоляване на проявите на нетолерантност, сегрегация, незачитане на другостта и културното многообразие през последното десетилетие в европейски и световен контекст постепенно се утвърждава понятието за приобщаващо, респ. включващо образование и се очертават насоките за реализиране на образователни политики в тази сфера.

Приобщаващото образование следва да бъде разглеждано като процес на трансформация на образователните системи по посока обхващането на всички деца и възрастни в рамките на системите на училищно и неформално образование, независимо от техния пол, етническа, религиозна и езикова принадлежност, както и онези, които страдат от различни заболявания, увреждания или имат обучителни затруднения. Цел на приобщаващото образование е предотвратяване на изключването и дискриминацията, които възникват в резултат на негативни нагласи и незачитане на различията в материално-икономическия статус, социалната принадлежност, етноса, езика, религията, пола, сексуалната ориентация и способностите. В този смисъл приобщаването в образованието не би следвало да бъде спорадична, а централна за дискусии и реформи тема, за да бъде осигурено високо качествено образование за учащите и да се утвърдят общества, базирани на преодоляване на неравенствата и зачитането на многообразието като водещи ценности.

Приетата в Париж на 17 март, 2015 г. в отговор на терористичните нападения във Франция и Дания в началото на 2015 г. *Декларация на образователните министри от страните членки на ЕС за насърчаване на гражданското образование и общите ценности на свобода, толерантност и недискриминация*, подчертава необходимостта от защита на фундаменталните европейски ценности като зачитане на човешкото достойнство, свобода (в т.ч. свободата на изразяване), демокрация, равенство пред закона, правов ред и зачитане на човешките права. Подчертава се, че именно обществата на страните членки на ЕС споделят тези ценности с цел съхраняването на плурализма, недискриминацията, справедливостта, солидарността и равноправието в тях. Във въпросния документ се акцентира, че ключовата роля на образованието е не само да развие познанията, уменията, компетентностите и да

възпитава във фундаменталните ценности, но също и да помогне на младите хора да станат активни и отговорни граждани на своите общества¹.

Международни документи във връзка с образованието и неговата ключова роля за формиране на нагласи на толерантност, зачитане на другостта и недискриминация

В Стратегията „Европа 2020“ се набелязват следните ключови приоритети, имащи отношение към постигане на растеж на европейските общества в условията на глобализация от една страна и на криза – от друга. Единият от тези приоритети, имащ отношение към въпросите за многообразието и справяне с неравенствата, е свързан със стремеж към постигане на приобщаващ растеж наред с осъществяването на интелигентен и устойчив растеж. Приобщаващият напредък в страните членки на ЕС е предвидено да се реализира чрез стимулиране на **икономика с високи нива на заетост, което ще доведе до социално и териториално сближаване. Водещите цели, формулирани в тази насока са:**

- значително намаляване на дела на преждевременно напусналите училище (под 10 %) и постигане на по-висок дял на младото поколение със завършено висше образование (от най-малко 40 %);

– осезаемо намаление на броя на застрашените от бедност (с 20 млн. души в рамките на ЕС).

Стратегическата рамка за европейско сътрудничество „Образование и обучение 2020“ очертава общите за всички страни членки цели за подобряване на националните образователни системи, включително и по отношение на преодоляване на неравенствата и дискриминацията, и залага основите на взаимодействие чрез

¹ Erklärung zur Förderung von Politischer Bildung und der gemeinsamen Werte von Freiheit, Toleranz und Nichtdiskriminierung, Paris, 17 März, 2015: http://ec.europa.eu/education/news/2015/documents/citizenship-education-declaration_de.pdf

създаване на общоевропейски инструменти, взаимно обучение и обмен на добри практики чрез отворена координация.

От прегледа на основни документи в областта на приобщаващата роля на образованието би могло да се обобщи, че насоките в общеевропейските политиките по отношение на утвърждаване на равнопоставеността, социалното сближаване и толерантността към другостта чрез образование следва да се ориентират към:

- ⇒ Цялостна промяна на нагласите по отношение на мултикултурализма, толерантността към многообразието и приобщаването на хора в неравностойно положение на всички субекти, ангажирани с образование, правителствени и неправителствени организации в тази сфера. Тази промяна би могла да бъде иницирана по пътя на диалога и застъпничеството в рамките на специални публични кампании, осъществявани на местно и национално ниво. Нужно е да се предприемат специални дългосрочни мултисекторни политически мерки с устойчив характер за осъзнаване и реализиране на приобщаващата функция на образованието по отношение на хората в неравностойно положение (деца, младежи и възрастни).
- ⇒ Преодоляване и компенсирание на неравенствата чрез образование и грижи в ранна детска възраст чрез осъществяване на специални насърчителни програми за ранно детско развитие, защото това е най-сигурният и устойчив начин за гарантиране на правото на образование за всички, а оттам и инструмент за превенция на социалното изключване.
- ⇒ Осигуряване на гъвкави учебни планове и програми в рамките на образователните системи, които да дават възможност за хоризонтална и вертикална проходимост и приемственост между отделните образователни етапи – ранно детско образование и възпитание, начално, основно и средно образование. Това е ключова предпоставка за предотвратяване на преждевременното отпадане на децата и младежите от училище при

преминаването от една в друга образователна степен и за задържане на учениците (най-вече в неравностойно положение) в училищната система. Изменения в учебните планове и програми са нужни, за да се насърчават и развиват гъвкави умения за учене, както и по-адаптивни методи за измерване и оценка на резултатите от ученето. Промените в учебните планове следва да отчитат възможностите за придобиване на компетентности по информален и неформален път, както и на постигнати резултати от информалното учене и неформалното образование. Строго академичните и свръхнатоварени учебни планове и програми са контрапродуктивни на идеята за образование, насочено към минимизиране на неравенствата и към стимулиране на социалното сближаване.

⇒ Осигуряване на подходяща базова подготовка и последваща квалификация на учителите в съзвучие с подхода на приобщаващото и зачитащо многообразието образование. Това предполага изграждане и усъвършенстване на компетентностите от страна на учителите за работа с многообразието в класната стая и в съответствие с реформираните учебни планове и програми в контекста на тяхната приобщаваща функция. Този приоритет означава също продължаващата подготовка в областта на приобщаващото образование да е задължителен елемент от квалификацията и професионалното развитие на целия персонал, зает в сферата на образованието, както и на гражданското общество като цяло, за да могат да се формират нагласи и умения за приемане, зачитане и взаимодействие с другостта в различните нейни измерения.

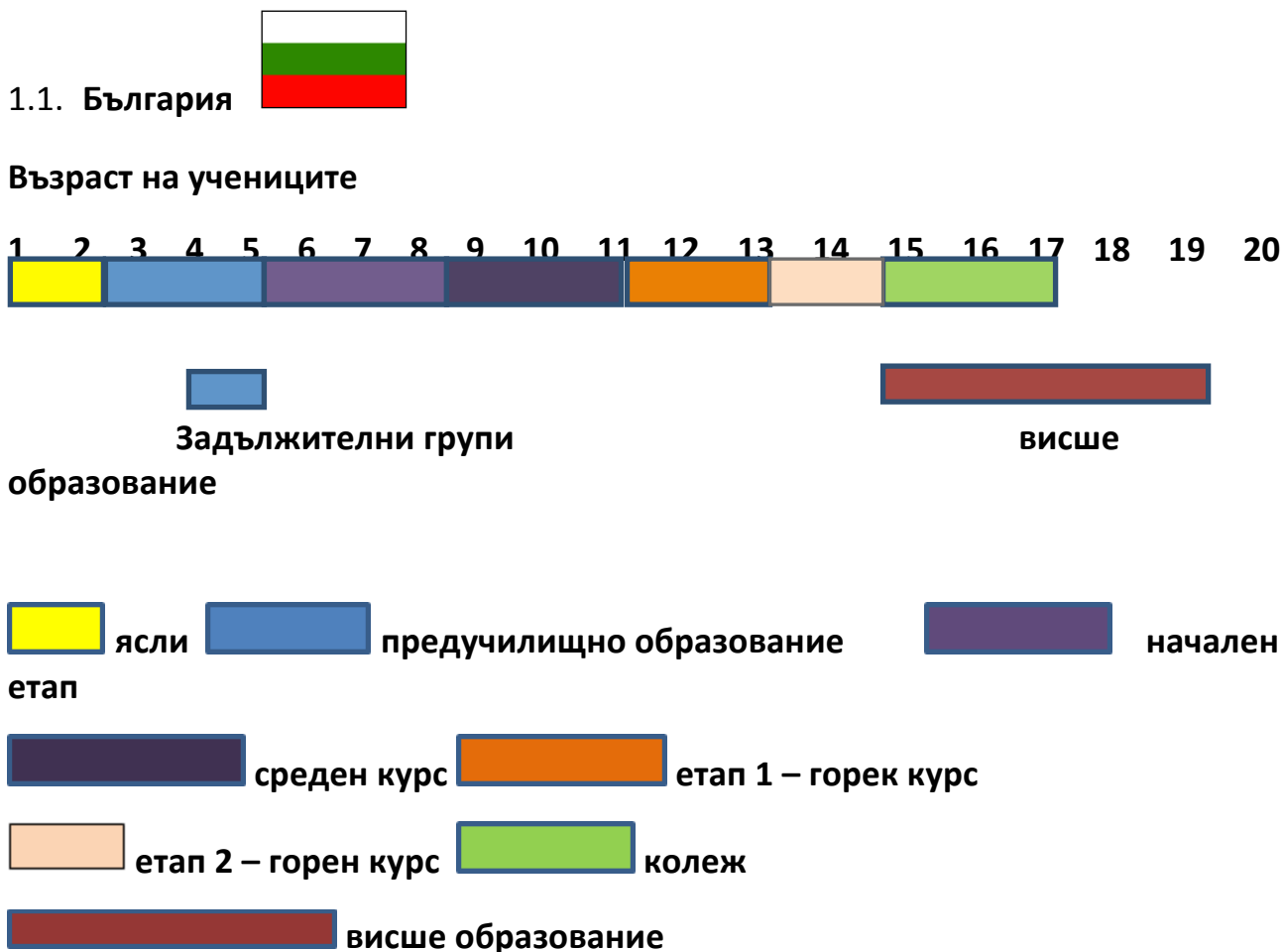
⇒ Националните законодателни системи следва да бъдат реформирани и приведени в съответствие с идеята за приобщаващия растеж посредством социално сближаване и справяне с неравенствата. Това предполага ратифициране на международните спогодби и съглашения и синхронизиране на националното законодателство с европейското и световното по отношение

на проблематиката за приобщаването и мултикултурализма в образованието.

В. НАЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ

1. Образователни системи

Структура

Основното образование в България обхваща 1. до 7. клас и се състои от начален етап (1.-4. клас) и прогимназиален етап (5.-7. клас). По закон децата трябва да получат едногодишна предучилищна подготовка в детска градина или предучилищна.

След успешното приключване на основното образование идва средното образование, което продължава 5 години. То се състои от два етапа: три години задължително образование и две години специализирано

образование. Средно образование се предлага в три вида образователни учреждения: общообразователни училища, профилирани гимназии и професионални гимназии.

Образованието в България е задължително между 6 и 16-годишна възраст.

Критерии за прием на ученици

Основното образование (начален и прогимназиален етап) е безплатно с изключение на частните училища.

След завършен седми или осми клас учениците кандидатстват в профилирани гимназии с приемни изпити.

Учебната програма е еднаква за всички училища. Изучават се предмети като литература (българска, английска, френска, немска), математика, чужди езици, история, география, физика, биология, химия, информационни технологии, психология, етика и право, философия, музика, изобразително изкуство, професионално обучение и физическо възпитание. В българската образователна система няма различни нива на предметите. През последните две години от образованието си обаче учениците трябва да си изберат два предмета за профилирана подготовка.

Документи за завършено образование:

4. клас, 11 години – удостоверение за завършен начален етап на основно образование;

7. клас, 14 години – удостоверение за завършено основно образование;

10. клас, 16/17 години – удостоверение за завършен първи етап на средно образование;

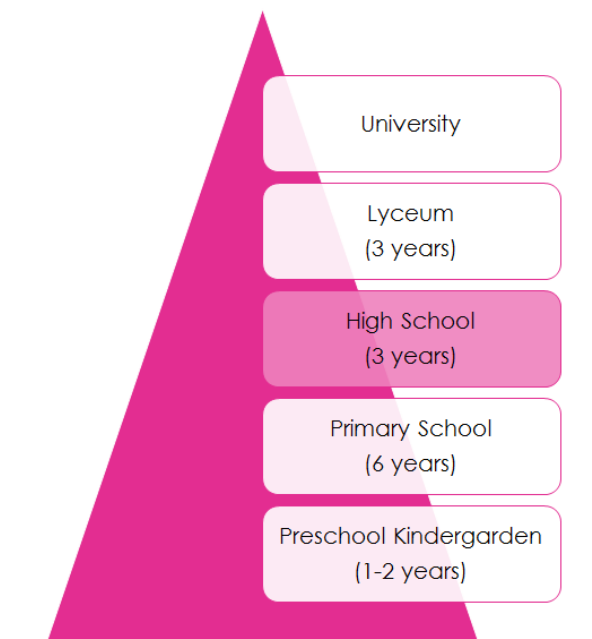
12. клас, 19 години – диплома за завършено средно образование.

Проектът е предназначен за ученици в основното училище на възраст 11-14 години (5., 6. и 7. клас).

1.2. Гърция

Гръцката образователна система най-често се състои от пет нива, като първите три са задължителни (вж. Фиг. 1).

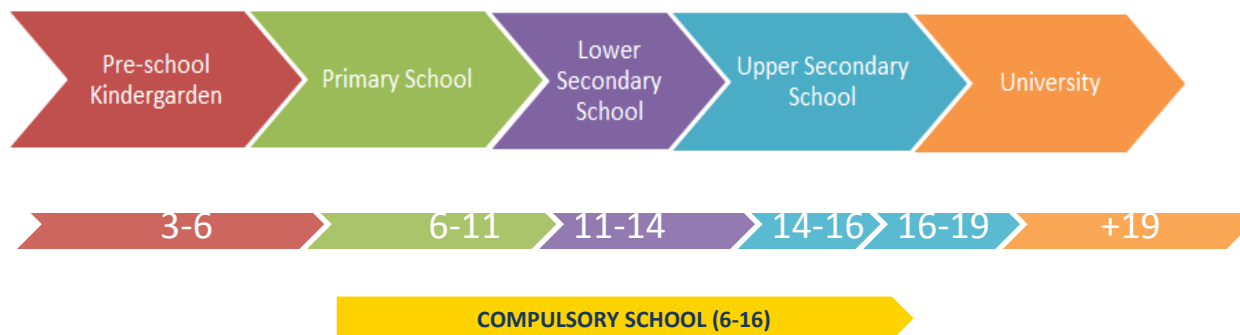

Фиг. 1

Проектът „Другостта“ е предназначен за ученици на 12-15-годишна възраст, т.е. ученици от задължителния гимназиален етап, описан по-горе.

1.3. Италия

Образователната система в Италия има следната организация:

- Подготвителна/детска градина – за деца между 3 и 6 години;
- Първият образователен цикъл с продължителност 8 години се състои от:
 - начално образование (продължителност 5 години) за деца на 6-11 години;
 - прогимназия (продължителност 3 години) за деца на 11-14 години;
- Вторият образователен цикъл предлага избор на учениците:
 - държавно средно училище (продължителност 5 години) за учениците на 14-19 години. Образователните учреждения, които предлагат този етап, са лица (гимназии), технически и професионални гимназии;

- Висше образование се предлага от университетите и висшите учебни заведения по музика и изкуства.

Задължителната продължителност на образованието е 10 години – от 6 до 16 годишна възраст, т.е. покрива целия осемгодишен първи образователен цикъл (5 години начално образование и 3 години прогимназия) и първите две години от втория цикъл (DM 139/2007 г.).

След успешното завършване на първия образователен цикъл има още две години задължително образование (от 14 до 16-годишна възраст), които учениците могат да прекарат или в държавна гимназия (лицей, техническа или професионална гимназия), или в регионално регулираните курсове по професионално обучение, продължаващи три години (закон 133/2003 г.).

Образователната система в Италия се регулира на основата на принципа на субсидиарността и автономността на училищата. Държавата упражнява изключителна власт в областта на образованието, като например минималните стандарти, с които да се съобразяват регионите, и някои фундаментални принципи, които след това се прилагат на местно ниво. Регионите и държавата си поделят правомощията в сферата на образованието, като регионите притежават правомощията в сферата на професионалното обучение. Училищата са автономни по отношение на дидактика, организация, научни изследвания и развитие. Всички ученици имат правото да са част от образователната система поне 12 години или докато получат три-годишна професионална квалификация до навършване на 18-годишна възраст (закон 53/2003 г.).

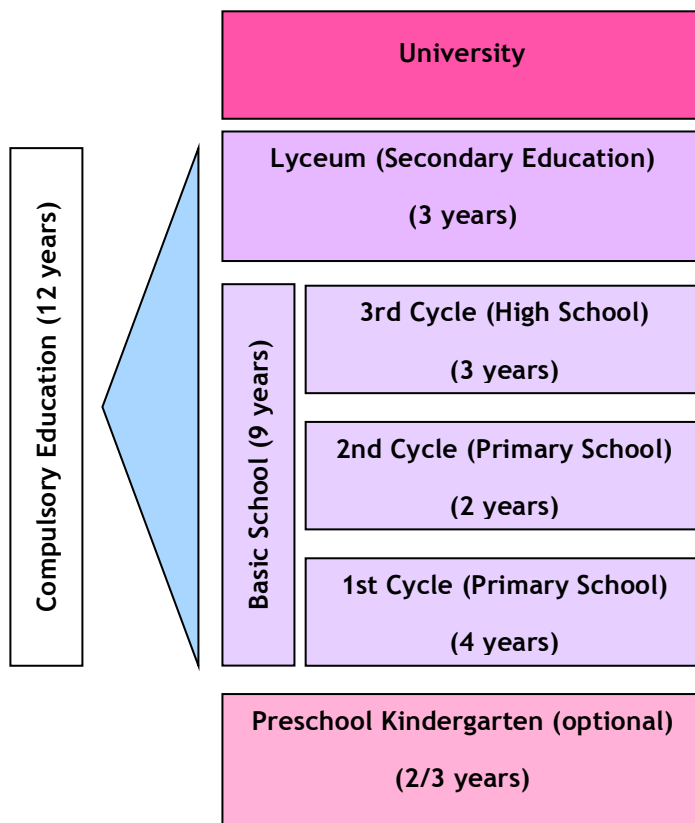

1.4. Португалия

В Португалия учениците започват училище щом навършат 6 години (или 5 години, ако са родени преди 31 декември). Учениците могат да напуснат училище, щом навършат 18 или завършат 12. клас.

Образователната система в Португалия се състои от четири основни степени: предучилищно образование, начално образование, средно образование и висше образование. Първата степен (предучилищна) е за деца на 3-6 години и е незадължителна. Втората степен (начално образование) се състои от първи, втори и трети цикъл и е задължителна. Третата степен (средно образование) е задължителна до навършване на 18-годишна възраст. Четвъртата степен (висше образование) е незадължителна.

2. Наредби, свързани с учебни програми, учебници, учебни материали за участниците в системата на училищното образование и с квалификацията и кариерното развитие (ККР) на учителите, на национално и регионално ниво.

2.1. България

В България на национално равнище политиките и практиките по определяне на учебното съдържание, учебниците и квалификацията на учителите, свързано с проблематиката на другостта, се регламентират от следните нормативни актове:

Закон за предучилищното и училищното образование

Законът е приет през октомври 2015 г. и влиза в сила от 2016 г. В него се съдържат държавните образователни стандарти, свързани с осигуряването на образователна среда за изграждане на толерантно отношение към различията:

- *стандарт № 7 – за приобщаващото образование*
- *Стандарт № 8 – за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование*

- *Стандарт № 13 – за познавателните книжки, учебниците и учебните помагала*

Учебниците и учебните помагала се одобряват от Министерство на образованието и науката, ако отговарят на учебния план и учебното съдържание, заложено в държавните образователни изисквания по гражданско образование.

- *Стандарт № 14 – за статута и професионалното развитие на учителите*
- Продължаващата квалификация на учителите се осигурява от специални звена към университетите. Те предлагат тренинги за развитие на уменията за преподаване на гражданско образование чрез използването на интерактивни техники, казуси и др.

Закон за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план (от 1999 г.)

В този закон се казва, че една от целите на общообразователната подготовка в училище е „да създаде условия за формиране на ценностни ориентации, свързани с чувството за българска национална идентичност, уважение към другия, съпричастност и гражданска отговорност“.

В Закона са изброени учебните предмети, разпределението им по класове и броя часове за изучаването им в българските средни училища. Според Закона няма отделен учебен предмет в областта гражданското образование, човешките права или многообразието. Предвидено е знанията, уменията и компетентностите на учениците в тази област да се формират интегративно – чрез отделни теми, включени в различни учебни предмети. В началното училище учебното съдържание по гражданско образование е заложено в часовете по роден край (околен свят) и Човекът и обществото. За учениците от 5. до 8. клас учебното съдържание, свързано с другостта, е интегративно включено в учебните предмети Литература, история и география. В горната училищна степен тази проблематика е част от учебните предмети от философския цикъл (психология, философия и свят и личност). Освен това в часовете не класа е предвидено класните ръководители да организират дискусии и дейности, чрез които също да се формират позитивни нагласи към различията и да се тренират умения за общуване в различен социален контекст.

Учебното съдържание е описано в Държавните образователни изисквания в Културно-образователна област „Обществени науки и гражданско образование“. Предвидени са теми, свързани с човешки права, уважение към хората от различни етноси и към тяхната култура, бит и традиции.

Национална стратегия за образователната интеграция на деца и ученици от етническите малцинства (2015 – 2020 г.)

Основната идея на стратегията е, че до 2020 г. България трябва да е държава, в която образователната система интегрира успешно деца и ученици от етническите малцинства, съхранява и развива етнокултурната им идентичност и спомага за изграждането им като пълноценни граждани и за успешната им личностна, професионална и социална реализация. За целта интеркултурното образование се определя като приоритет и се планира в училищата да се увеличи обема на извънкласните дейности за опознаване на учениците и тяхното приобщаване, независимо от различията по етнически или друг признак. Предвиждат се мерки за изучаване на майчин език и за създаване на звена на регионално ниво, които да подкрепят училищата в провеждането на политики и дейности по интеграция на децата.

2.2. Гърция

Health Promotion е специфична дирекция в рамките на Министерството на образованието, която има клонове във всяка префектура - http://www.moec.gov.cy/agogi_ygeias/ . Тя отговаря за Квалификацията и кариерното развитие на учителите. Всяка година Министерството на образованието отправя покана към училищата да участват в одобрени проекти, които предоставят възможност за обучение и квалификация на учителите и служителите в системата на училищното образование. Училищата, които участват в проектите, работят с дирекция Health Promotion, участват в дейности с различна продължителност - от няколко месеца , до една или две години. Учителите и персоналот се обучават от експертите на дирекцията в рамките на семинари. След това те (учителите и персоналот) прилагат новите знания и умения в работата си с учениците. Освен тези планирани проекти, Министерството на образованието дава одобрение и на проекти, които да се изпълняват в училищата, от други институции, като например неправителствени организации, какъвто е случаят с настоящия проект „Другостта“. Учителите и персоналот, също така, имат възможност да повишават квалификацията си в рамките на европейски проекти, напр. по програма Еразъм+, бившата подпрограма Коменски в рамките на Програмата за учене през целия живот, обучение провеждани от Cedefop и др.

2.3. Италия

Образователната система на Италия се базира на свободата на преподаване, описана в чл. 33 на Конституцията на Италия, и на автономията на училищата, описана в чл. 117. Според държавните изисквания всяко училище изработва своя собствена програма, като се съобразява с общите изисквания на Министерството на образованието по отношение на:

- Главни цели;
- Специфични цели;
- Изучавани дисциплини;
- Хорариум за всяка дисциплина;
- Стандарти за качество;
- Методи за оценяване.

Италианската образователна система има за цел да развие у учениците описаните от ЕС (Регламент No 962/2006) ключови компетентности.

2.4. Португалия

Министерството на образованието и науката създава учебни програми и описва целите, които да постигнат изучаваните дисциплини през различните етапи на образованието. Издателствата първо създават и популяризират учебниците си, като се придържат към учебните програми и поставените цели.

След това проектите на издателствата минават през процес на оценяване от организации, акредитирани от Генералния директорат по образованието. Този процес има за цел да тества научните и педагогическите достойнства на учебните материали и да провери дали са приложими в училище.

След като проектите на учебни материали са оценени и одобрени от министерството, издателствата ги изпращат до училищата. Там започва процес по оценяване, ръководен от учебните отдели. Те анализират и оценят учебниците на различните издателства, като записват информацията и накрая избират най-добрите учебници по различните предмети.

Учебниците се издават като печатни материали, но са придружени от мултимедийни материали под формата на компактдискове или онлайн ресурси за учители и ученици.

В момента издателствата влагат много средства в създаването на качествени допълнителни материали; съответно съществува голяма конкуренция в областта.

Министерството на образованието изисква от учителите да преминат обучение за професионално развитие. За повишаване квалификацията на педагозите са необходими 50 часа обучение на всеки 4 години. Заради наложените от икономическата криза мерки обаче португалското правителство е спряло обученията на учители за период от 8 години.

3. Възпитаване на осъзнати, толерантни ученици, които приемат и ценят многообразието

3.1. Релевантност на темата на държавно ниво във връзка с последните събития, особености на държавата, бежанската криза и др. – някои данни и заключения.

3.1.1. България

Национален контекст и документи в областта на образованието по отношение на приобщаването, толерантността и борбата срещу дискриминацията на другостта

Един от основните приоритети на Националната стратегия за учене през целия живот (2014 – 2020 г.) е борбата с неравенството и социалното изключване. Стратегията се стреми да създаде образователна среда, в която всички да получат равен достъп до учене през целия живот, активно социално включване и активно гражданство.

Ключовите цели по пътя на осъществяването на този приоритет са:

- намаляване на преждевременно напусналите образователната система чрез повишаване на мотивацията, насърчаване и подкрепа на социалното включване;
- осигуряване на ефективна интеграция на деца и ученици от етническите малцинства и от семейства на мигранти и бежанци и за повишаване на образователните резултати;
- повишаване на качеството и подобряване на достъпа до образование и обучение за деца, ученици и възрастни със специални образователни потребности и с хронични заболявания;

- намаляване на дела на напусналите началния етап на основното образование от 2.2% през 2011 г. на 1.5% през 2020 г. и прогимназиалния етап на основното образование – от 3.1% през 2011 г. на 2% през 2020 г.

Национална стратегия за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система (2013-2020) доразвива идеите и перспективите за реформи в областта на образованието като инструмент за стимулиране на социалното включване и справяне с неравенствата. Основната стратегическа цел, заложена в документа, е насочена към осигуряване на равен достъп и подкрепа за развитие и приобщаване в системата на предучилищното възпитание и подготовка и училищното образование на децата и младежите като предпоставка за равноправно социално включване и пълноценна личностна реализация и участие в развитието на местните общности и страната.

Друг стратегически национален документ, който се фокусира върху ролята на образованието като инструмент за приобщаване на децата в неравностойно положение и за справяне с неравенствата е *Националната стратегия за образователна интеграция на деца и ученици от етническите малцинства (2015-2020)*. Основната визия по отношение предмета на стратегията гласи, че до 2020 г. България трябва да е държава, в която образователната система интегрира успешно деца и ученици от етническите малцинства, съхранява и развива етнокултурната им идентичност и спомага за изграждането им като пълноценни граждани и за успешната им личностна, професионална и социална реализация. В стратегията са заложили 4 основни ключови цели, към всяка от която е предвиден комплекс от дейности за осъществяването ѝ.

Обобщавайки бихме могли да подчертаем, в новоприетия Закон за предучилищното и училищното образование са заложили част от съществените промени в образователната системата, отнасящи се до нейната приобщаваща и зачитаща многообразието функция. До 2020 г. обаче предстои доразработването и приемането на единна, непротиворечива и осъвременена нормативна уредба, която наистина ще допринесе за издигането ролята на българското образование като интегриращ фактор по отношение на другостта във всички нейни измерения, породени от социални, материални, религиозни, етнически, физически и поведенчески различия.

Българското общество е мултиетническо в резултат от историческото развитие на държавата. По данни от 2011 г. най-многобройните етнически групи са: българи (76,9%), турци (8%), роми (4,4%), 0,7% други (руснаци, арменци, влахи) и 10% неопределени. Забелязва се и многообразие от вероизповедания: източно

православни християни (59,4%), мюсюлмани (7,8%), 1,7% други (католици, протестанти, арменски апостолически християни, евреи), 3,7% нерелигиозни, 27,4% неопределени. Векове наред хора от различни етноси и религии живеят в мир на територията на страната, което я прави положителен пример за останалите балкански държави с разнообразно откъм етноси население.

Бежанската криза и България

Година	Лица, подали молба за получаване на бежански статут	Лица, получили бежански статут	Лица, получили статут за хуманитарна защита
2013	7144	183	2279
2014	11081	5162	1838
2015	20391	4708	889
31.01.2016	1966	47	18

На фона на хилядите бежанци, търсещи убежище от войната в Сирия и скорошните събития в Близкия Изток, броят на бежанците, дошли в България (20 000 през 2015 г.), изглежда доста малък. Тази цифра обаче е била три пъти по-малка през 2013 г., а именно през тази година в България навлиза необичайно висок брой бежанци, главно заради кризата в Сирия по време на режима на Башар Асад.

Сравнително ниският брой бежанци в България може да се дължи на няколко фактора, като географското разположение на България встрани от основните балкански пътища (Гърция-Македония-Сърбия-Унгария/Хърватска-Словения-Австрия) е само един от тях. Друг е решението на България да разшири оградата на границата с Турция, да изпрати военни части за логистична подкрепа и да назначи допълнителни служители на МВР по границата.

Но това не е всичко. Освен че не разполага с работещ план за интеграция на бежанците, България е обвинявана и за прилагането на негостоприемна тактика, която има за цел да предотврати навлизането на емигранти в страната, и за предполагаемото насилие, приложено от полицията и властите върху мигрантите, минаващи през държавата по пътя си на запад. Подобни обвинения са повдигнати от различни организации като „Амнести Интернешънъл“, „Хюман Райтс Уоч“ и Центъра за човешки права в Белград. Българското общество се слави с толерантността си, придобита в резултат от историческото развитие на държавата. Българите са показвали гостоприемност и отвореност към чужди култури в миналото, например към евреите по време на Втората световна война. Напоследък обаче българите стават все по-нетолерантни и ксенофобски

настроени. Това става ясно от проучванията на общественото мнение, проведени през 2015 г. от фондация „Отворено общество“.

<http://opendata.bg/opendata.php?q=44&s=4&c=74&i=1140&t=2&sel=27> – проучването от май 2015 г. показва отношението към идеята бежанци да живеят в близост до гражданите (квартал, населено място) – 38-45% са съгласни, ако става въпрос само за няколко души; когато става въпрос за цели семейства обаче, вотът на съгласие пада на 24-31%, като стига най-ниската си точка (8-10%) в случая с по-големи групи бежанци. В съответствие с тези резултати е и niskият процент на хора, съгласни в квартала им да се построи бежански лагер – едва 21% (докато противниците на идеята са 56%)
<http://opendata.bg/opendata.php?q=44&s=4&c=74&i=1139&t=2&sel=28> . По отношение на въпроса за инициативата на правителството да се построи ограда по дължината на границата с Турция, за да се предотврати навлизането на имигранти, 81% са съгласни, като несъгласни са едва 19%
<http://opendata.bg/opendata.php?q=44&s=4&c=74&i=1138&t=2&sel=29>.

В заключение, темата е на дневен ред в България въпреки дългогодишното мирно съжителство на многобройни етнически и религиозни групи на територията ѝ. Досега държавата е приютила пренебрежимо малък брой от милионите бежанци, навлизащи в Европа. Обществото обаче трябва да се подготви за новопристигащи. Макар отговорността за тяхната интеграция да е на правителството, не по-малко важна и отговорна е задачата на хората да приемат „другите“.

3.1.2. Гърция

Гърция и „двойствената криза“

През 2005 г. в Европа навлязоха повече от милион мигранти и бежанци, а потокът предизвика криза в някои държави и разделение в ЕС по отношение на справянето със ситуацията.

По-голямата част от бежанците се придвижват по морските граници на Гърция, като много от тях, включително жени и деца, са загубили живота си по този начин.

Според данни на Агенцията на ООН за бежанците Гърция се сблъсква с може би най-голямата бежанска криза в съвременната история (вж. фиг. 1 и фиг. 2).

Нито Гърция, нито останалите европейски държави бяха подготвени за такава масова вълна на преселение. Това доведе до минимална социална закрила и проблеми с предоставянето на подслон, храна и облекло. Неподготвените

държави разчитат на НПО и мотивацията на отделни личности да подпомогнат снабдяването на храна и подслон.

Занемарени лагери около магистралите на островите или около големите градове, ниска хигиена, оскъдни дрехи и храна, затворени граници към Бивша югославска република Македония, протестиращо местно население – ситуацията е почти извън контрол. В създалата се ситуация човешките права безспорно са застрашени и „другостта“ е на път да се превърне в кха, лишена от смисъл дума без реално приложение.

- (1) От друга страна, както е пределно ясно, държавата има опит със строгите ограничения – от 2008 г. насам голяма част от населението живее в недоимък, а останалата част – със средства, колкото да си плаща данъците. Достъпът до храна, здравеопазване, образование, изкуство и култура и други удобства е силно ограничен за някои социални групи и дори изцяло прекъснат за други, което води до неравномерно разпределение на човешките права. Социалното сближаване е поставено пред огромно изпитание, а политически екстремисти (с десни и леви убеждения) поемат контрола и допълнително разпалват вече съществуващото социално разграничение ([Изгледайте документален филм по темата](#)).

В обобщение:

- Другостта е релевантна тема не само в Гърция – напротив, окуражаването ѝ ще доведе до един по-мирен и сближен свят.
- Бежанската криза много ясно ни показва, че е нужно всички ние да обединим усилията си и така да приобщим „другите“ и да им намерим сигурно място.
- Сериозната (и все по-задълбочаваща се) икономическа и социална криза в Гърция създава условия за нарушаване на човешките права – проблем, който трябва да се отстрани.

Някои факти:

- Европейският съд за правата на човека е повдигнал 53 обвинения срещу Гърция за нарушаване на правата на човека, което коства на страната правни обезщетения в размер на почти 2 милиона евро.
- Според Европейската конвенция за правата на човека и нейния президент Шпилман е четвърта по нарушения на правата на човека след Русия, Турция и Румъния.
- Новосъздадените центрове за настаняване на емигранти на гръцките острови са източник на напрежение за местните.
- Мерките за бюджетна дисциплина, предприети в отговор на икономическата криза, увеличават случаите на нарушени човешки права в страната.

14/2/2016

UNHCR Refugees/Migrants Emergency Response - Mediterranean - 14 February 2016

Refugees/Migrants Emergency Response - Mediterranean

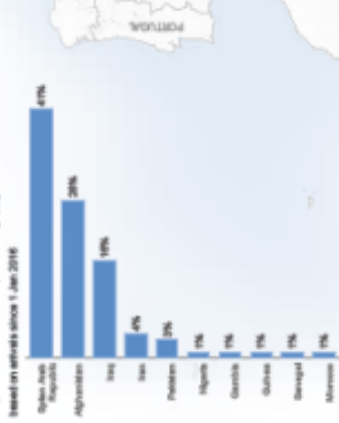
14 February 2016

<http://data.unhcr.org/mediterranean>

Increasing numbers of refugees and migrants take their chances aboard unseaworthy boats and dinghies in a desperate bid to reach Europe. The vast majority of those attempting this dangerous crossing are in need of international protection, fleeing war, violence and persecution in their country of origin. Every year these movements continue to exact a devastating toll on human life.

Top-10 nationalities of Mediterranean sea arrivals

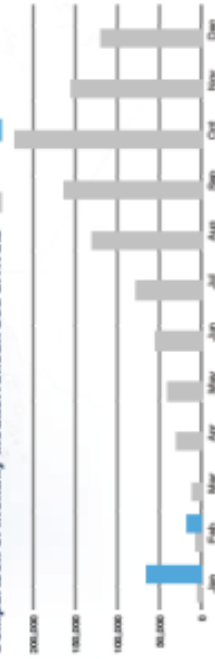
Top-10 nationalities represent 94% of the sea arrivals based on arrivals since 1 Jan 2016

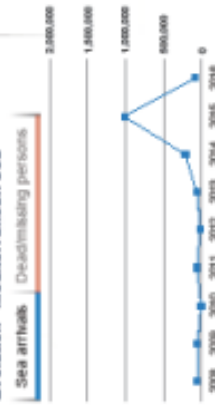
82,636 arrivals by sea in 2016
1,015,078 arrivals by sea in 2015
403 dead/missing in 2016
84% of arrivals come from the world's top 10 refugee-producing countries

Comparison of monthly Mediterranean sea arrivals

Evolution - Mediterranean Sea

Demographics based on arrivals since 1 Jan 2016

<http://data.unhcr.org/mediterranean/regional.php>

14/02/2016

UNHCR Refugees/Migrants Emergency Response - Greece - 14 February 2016

Refugees/Migrants Emergency Response - Greece

14 February 2016

<http://data.unhcr.org/mediterranean>

Increasing numbers of refugees and migrants take their chances aboard unseaworthy boats and dinghies in a desperate bid to reach Europe. The vast majority of those attempting this dangerous crossing are in need of international protection, fleeing war, violence and persecution in their country of origin. Every year these movements continue to exact a devastating toll on human life.

Top-10 nationalities of Mediterranean sea arrivals

Top-10 nationalities represented 100% of the sea arrivals based on arrivals since 1 Jan 2016

76,607 arrivals by sea in 2010

856,723 arrivals by sea in 2015

90% of arrivals come from the world's top 10 refugee-producing countries

Comparison of monthly Mediterranean sea arrivals

Demographics based on arrivals since 1 Jan 2016

Source: UNHCR Operations, UNHCR/ISM (2016). The locations and names shown and the designations used on this map do not imply official endorsement or acceptance by the Organization.

<http://data.unhcr.org/mediterranean/country.php?to=03>

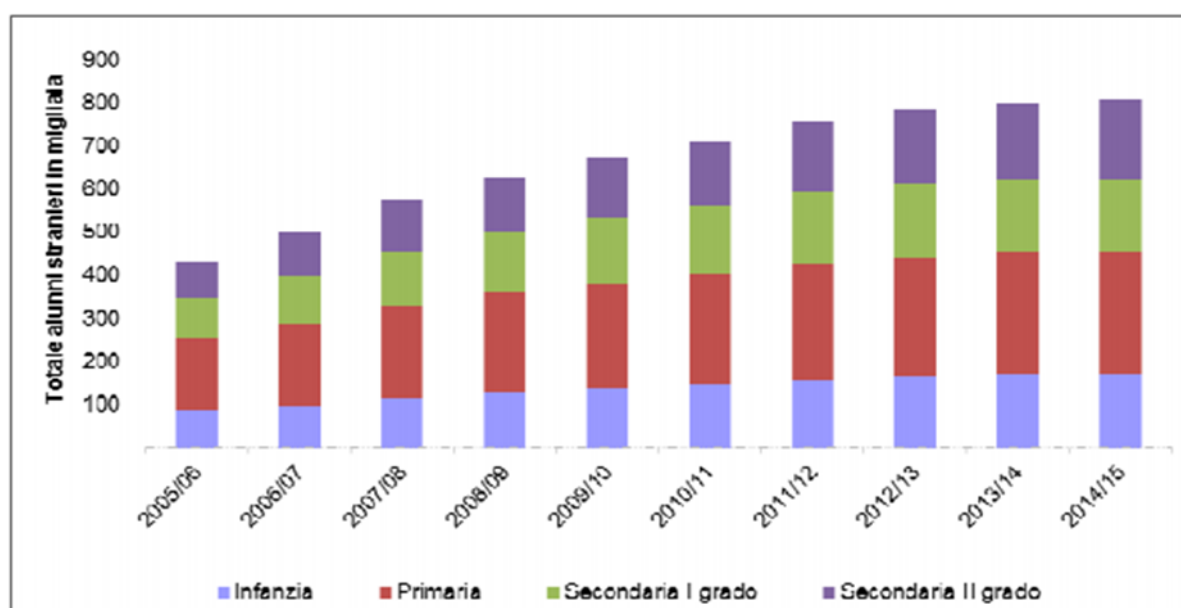
3.1.3. Италия

Училищата в Италия стават все по-мултикултурни: през последните години, още през учебната 2013/2014 година, статистическите данни на италианското Министерство на образованието сочат, че броят на ученици с гражданство, различно от италианско, се е повишил с 2,1% в сравнение с 2012/2013 г.

И по-конкретно, през учебната 2014/2015 г., в училищата ни имаше 805 800 деца на мигранти, повечето от които в детска градина или началната степен на образование (около 10% от всеки випуск).

Държавите, от които идват повечето чуждестранни ученици в италианските училища, остават непроменени през годините: Румъния, Албания, Мароко, Китай, Филипините, Молдова, Индия, Украйна и Перу. Един от регионите на страната с най-висок брой чуждестранни ученици е Ломбардия. Най-високият брой ученици без италианско гражданство живее в Емилия-Романя – 15,3% от общия брой ученици. В Сицилия чуждестранните ученици са общо 24 387 – 4 287 в предучилищната, 8 413 в началното училище, 5 885 в основното училище и 5 802 в гимназията. В Палермо пък има 3 988 чуждестранни ученици, повечето от които са в началното училище.

Докладът от октомври 2015 г. можете да разгледате на: http://www.istruzione.it/allegati/2015/Notiziario_Alunni_Stranieri_1415.pdf

Общ брой чуждестранни ученици (в хиляди) в италианските училища по нива (предучилищна – начално училище – прогимназия – гимназия)

По темата са проведени много проучвания, които изследват нуждите на учениците и учителите във все по-мултикултурната среда на образованието.

Тези проучвания показват, че основното изпитание, пред което е изправено културното многообразие в училищата, е съвместяването от една страна на правото на равни възможности в образованието и от друга на правото на различие и индивидуално личностно развитие.

И тъй като образованието има за цел да учи на ценности, съвременните образователни политики следва да насърчават образование, което зачита многообразието и неговите специфични особености.

Във все по-мултикултурните общества образованието би следвало да дава нужните межкултурни познания, за да живеем с, а не въпреки, културните различия помежду ни. Училищата трябва да се опитат да напаснат учебния процес, учебното съдържание, обученията на учители и управлението към положението на учениците.

Учебните програми трябва да са съобразени с мултикултурността и многоезичността на учениците, да зачитат многото им гласове и гледни точки и да са вдъхновени от различните истории и културни особености на социалните групи. Този подход, зачитащ многообразието сред учащите, трябва да осигурява нужното внимание на уязвимите и пренебрегнати групи ученици.

Учениците от семейства на мигранти често се сблъскват с проблеми, които могат сериозно да затруднят образованието им: рискът от загуба на предишните знания, особено по отношение на майчиния език; научаването на новия език, на който се преподава – важно условие за успех в училище; нивото на образованост и способност за взимане на решения у жените, идващи от култури с ниски очаквания към тях; несигурното социално-икономическо положение сред бежанската общност, което може да повлияе на образованието; склонността към изолация в някои среди, което води до затруднен достъп до образование и проблемна интеграция.

Всички тези проблеми могат да доведат до забавяне и дори преждевременно напускане на училище, а ниската образованост от своя страна увеличава риска от социално изключване.

Веднъж годишно Министерството на образованието на Италия събира данни и статистическа информация относно броя на чуждестранни ученици в италианската образователна система. Освен това през 2014 г. е учредена Националната обсерватория за интеграция на чуждестранни ученици и интеркултурно образование, която има за цел да намира решения на

проблемите на все по-разнообразното общество и да прилага стратегии за интеграция. Не на последно място, за интеграцията и включването на учениците от семейства на мигранти и учениците с увреждания се грижи специален отдел на Министерството на образованието. Всички тези институции провеждат проучвания и ръководят проекти по темата за другостта, като дават ценни насоки на италианската образователна система.

Големият брой чуждестранни ученици силно е повлиял на образователната ни система. В италианските училища са разработени три важни документа по темата за другостта:

- „Межкултурно училище и интеграция на чуждестранни ученици по италианския начин” – октомври 2017 г.;
- „Насоки за приемането и интеграцията на чуждестранни ученици” – февруари 2014 г., работещ инструмент за директори, учители и родители, чрез който да се преосмислят стратегиите за справяне с другостта;
- „Държавни насоки за учебната програма” – септември 2012 г.

Според документа „Межкултурно училище и интеграция на чуждестранни ученици по италианския начин” образователната система в Италия трябва да се основава на следните четири основни принципа:

- **Универсализъм**

Приемането на универсални критерии за признаване на правата на непълнолетните е въведено през деветдесетте години от два много ценни елемента:

- прилагането на италианските правила, установени от Конвенцията за правата на детето на Организацията на обединените нации, ратифицирана от Италия през 1990 г.;
- вече установената през седемдесетте години традиция на италианското училище по отношение на различните проявления на многообразието.

Това означава признаването на:

а) правото на образование на всяко дете – дори и да няма италианско гражданство, то има права не само като част от дадено малцинство, но и като отделна личност, независеща от положението на родителите и от присъствието им в страната (чл. 34 на Конституцията на Италия);

б) училищното образование като задължение, което възрастните да уважават и защитават, особено що се отнася до задължителното образование. Според италианската образователна система образованието е задължително поне 10 години и има за цел получаването на диплома за средно образование или

три-годишна професионална квалификация преди ученикът да е навършил 18 години. Ето защо образованието е задължително от 6 до 16-годишна възраст;

с) равните възможности за успех, достъп до образование и напътствия за всички деца.

- **Общо училище:**

Италианската образователна система се стреми да приобщава ученици от не-италиански произход в нормалните класове на едно общо училище, като избягва разделението на местата за учене. Съвременната педагогика, макар и в различна степен, е насочена към развитието на човека и към изграждането на образователни пътеки въз основа на биографичната и релационна уникалност на ученика. Тази особеност поставя рамката на италианското училище. Принципът е валиден за всички ученици, особено за децата от семейства на имигранти, тъй като зачита многообразието и намалява риска от заличаване на идентичността и асимилация. От друга страна, чрез зачитането на релационния характер на всеки човек може да се избегне прекалено индивидуализирания подход и да се помогне на училището да разбере по-добре живота на ученика и контекста на семейството, от което произхожда той.

- **Централност на личността във връзка с другия:**

Италианската училищна система насърчава межкултурния диалог на ниво преподаване, учебни планове, изучавани дисциплини, взаимоотношения, живот на класа. Да бъде едно училище интеркултурно означава не просто да интегрира учениците от емигрантски произход или да прилага специални компенсаторни мерки, а да приеме многообразието като част от идентичността на училището и плурализма като възможност цялата система да се отвори към другостта (по произход, пол, социална и образователна история).

Нормативната рамка, създадена въз основа на автономията на учебните заведения (създадена с Президентски указ № 275/99), улеснява интеграцията на чуждестранни ученици и като цяло зачита Другостта. Това се осъществява чрез гъвкави решения, съобразени със специфичната ситуация даденото училище. Всъщност, от 2000 г. насам италианските образователни институции, въпреки че са част от националната образователна система, имат административна, дидактическа и организационна автономия. Независимо от това, всяко училище работи в съответствие с някои общи правила, наложени от Министерството на образованието. Въз основа на тези правила училищата разработват свои план-предложения, които представят планираните от училището образователни дейности.

В същото време политиките за училищна автономия и многообразие и местните инвестиции в сферата на образованието през последните години показват риска от един вид „локализиране на правата“. В някои училища и райони на страната въпросът е поставен по ясен и отговорен начин, като са активирани ресурсите и насочващите устройства; в други случаи обаче нуждите на чуждестранните ученици в училищата и като цяло на интеркултурното образование все още не са задоволени или се разглеждат поотделно за всеки отделен случай, като отговорите често са незадоволителни.

Поради значението на миграционния фактор в италианските училища и като цяло, и като се имат предвид принципите, обсъдени по-горе, Министерството на образованието дава някои насоки за действие по темата за другостта в документа „Насоки за приемане и интеграция на чуждестранни ученици“. Документът посочва три макро-зони, над които трябва да работи италианската образователна система:

Действията в посока интеграция:

Тези действия засягат пряко ученици без италианско гражданство и техните семейства, като имат за цел да им предоставят правото и ресурсите да получат образование наравно с останалите. За да им предостави тези права, „Насоки за приемане и интеграция на чуждестранни ученици“ регламентира тяхното навлизане в образователната система, както следва:

- ученикът влиза в класа, съответстващ на възрастта му;
- ученикът може да се запише на училище във всеки един момент от учебната година;
- колегията от преподаватели може да реши да ги разпредели в различни класове, за да балансира броя на чуждестранните ученици в сравнение с италиански;
- броят на чуждестранните ученици не може да надвишава 30% от общия брой ученици за всеки клас;
- трябва да представят всички необходими документи (здравни и образователни);
- училищата трябва да организират допълнителни курсове по италиански втори език за тях;

В началната фаза на интеграция трябва да се вземат предвид някои проблеми за чуждестранните ученици, напр. езиковите нужди и нуждите от допълнително обучение. Във връзка с последното училището може да разработи индивидуален план за извънкласни занимания, които да помогнат на учениците успешно да се впишат в италианската училищна система и да научат италиански език – основно изискване за успешна интеграция.

Действия в *посока* *взаимодействие*;
Интеграционните дейности не са достатъчни, за да се гарантира развитието на една наистина межкултурна образователна система – те сами по себе си могат да насочат вниманието към проблема на учениците с различни нужди. Важно е всички ученици да бъдат приобщени, така че цялата образователна система да се основава на взаимодействието между учители и ученици, както и между учениците. Италианската образователна система разпознава колко е важно да сме образовани за другостта, като зачита различията без да се опитва да ги заличи или да създаде разграничения. В същото време се опитва да се бори с предразсъдъците и дискриминацията. В този смисъл Министерството насърчава разработването на стратегии за борба с расизма, антисемитизма, ислямофобията и антиромските настроения в условията на световната рамка за срещи на хора от различни култури.

Изпълнители и *ресурси*:
За да се постигне всичко това, е много важно обновената визия на обучението на учителите да бъде „по-чувствително към другостта“. В този смисъл межкултурното образование се явява като перспектива за новаторство в преподаването и новаторска роля на учителя. Контекстът на културното многообразие изисква от учителя да се справи с конкретните нужди на съвременното. Това означава да се обучат учителите да виждат цялата училищна среда под знака на другостта, като им се дават методологически инструменти за включване на межкултурната перспектива във всички учебни предмети (история и география, литература, изкуство, наука и др.). За тази цел Министерството подчертава важноста на това да се изучава Межкултурно образование в университетите, особено в курсовете по начално образование и в специализираните училища за учители.

През 2013 г. чрез указ 104/13 италианското правителство издава декрет-закон, озаглавен „Спешни мерки в областта на образованието, университетите и научните изследвания“, в който (чл. 16, част С) са отпуснати допълнителни средства за задължително обучение на училищния персонал с цел развиване на компетенциите и уменията в области с висок социално-образователен риск и висока концентрация на имигранти.

3.1.4. Португалия

Португалия не е активен участник в драмата със сирийските бежанци, довела до сериозна международна криза. Броят на пристигащите в Португалия бежанци е

незначителен, а въздействието им върху португалското общество понастоящем е много слабо. Относно чуждестранните граждани в страната и следователно в училищата можем да кажем, че броят им е намалял, до голяма степен поради финансовата криза, с която се борим от 6 години насам. Всъщност много от чужденците, дошли да търсят по-добри възможности в Португалия (предимно бразилски, украински и румънски граждани), в крайна сметка избиат други дестинации поради липса на възможности и висока безработица. Чуждестранните ученици обикновено са добре приети в португалските училища, като не са подложени на социална, културна или религиозна дискриминация.

3.3. Обзор на съществуващи изследвания свързани с приемането и цененето на Другостта.

3.2.1. България

Примери за изследвания в контекста на първото отграничено направление, е проведеното през 2010 г. емпирично изследване на степента на толерантност и уменията за общуване и решаване на конфликти като инструменти за превенция срещу агресията сред ученици на 12-14 год. в 4 области на Североизточна България по проект «Моето училище-работилница по толерантност» на Фондация «Образователно сътрудничество». Някои от основните изводи от изследването насочват към:

- Отсъствието на линейна корелация между нетолерантност и агресия, т.е. проявите на нетолерантност не винаги са съпътствани от агресивно поведение, както и агресията не винаги е породена от нетолерантност.

- Доминиращите прояви на нетолерантност сред 12-14 годишните ученици в 4-те области, където е реализирано проучването са етническа (основно към представители на ромската етническа група), към деца с леки умствени проблеми, нетолерантност основана на материален статус.

- Налице са наченки на нетърпимостта към хората с хомосексуална ориентация при учениците.

- Децата с психически и физически увреждания често са обект на подигравки, тормоз или negliжиране и др.

През 2013 г. по поръчка на Център за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства, в рамките на проект „Учене в толерантност“ е проведено сходно изследване. Някои основни негови цели са²:

- √ да се измери нивото на толерантност в държавните училища, обект на изследване;
- √ да се регистрира проявите и формите на нетолерантност, както и причините за проявата им;

Проучването регистрира ниво на толерантност в държавните училища над средното според мнението на различни целеви групи – педагогически специалисти и ученици. Като най-често срещани форми на нетолерантност се посочват (отново според двете целеви групи) вербалната агресия и пренебрежителното, неуважително поведение.

3.2.2. Гърция

Съществуващи

проучвания

Няколко статии и трудове по темата за другостта и въздействието ѝ, най-вече по отношение на мюсюлманските / ромските малцинства и образователните аспекти, напр. как би повлияло такова малцинство на качеството на образователния процес.

Проучванията се оказват недостатъчни в района, тъй като само въпросът за мюсюлманските и ромските малцинства е добре проучен, и то само в рамките на образованието.

3.2.3. Италия

През 2010 г. Центърът за изследване на непълнолетните и медиите проведе проучване сред 1214 ученици от 19 средни училища в 9 региона на Италия, като проучи разбирането на 14-20 годишните за дискриминацията в съвременното общество и за това как се отразява проблемът от медиите (това е основната разлика с нашите изследвания в проекта „Другостта“).

² Проект „Учене в толерантност“, Окончателен доклад, 2013, Център за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства, http://www.uchenevtolerantnost.eu/images/docs/Ocenka_Uchene_v_tolerantnost.pdf

Това са въпросите, на които проучването се опита да даде отговор: Какво мислят младите хора за многообразието? Доколко според тях е разпространена в Италия дискриминацията по отношение на социален статус, увреждания, етническа принадлежност, пол, политически възгледи, сексуална ориентация и религия? Смятат ли, че отношението им е повече или по-малко дискриминиращо от това на родителите им? На какво основание формират мнението си по въпросите на многообразието? Как се разглеждат тези проблеми от медиите? Какво мислят за присъствието на чужденци в Италия? Според участниците в проучването дискриминацията е широко или сравнително широко разпространена по отношение на сексуална ориентация и етническа принадлежност (88%), социален статус (78%) и увреждания (67%). Около 60% вярват, че е широко разпространена дискриминацията, основана на религиозни вярвания и политически възгледи. Само 37% вярват, че дискриминацията, основана на пол, е широко разпространена.

Освен това младите хора смятат, че са по-малко дискриминирани от родителите си, а всеки трети въобще не говори за многообразие със семейството си. 42% от анкетираните момичета и момчета са признават, че са изпитвали чувства на дискриминация към различни от тях хора. Почти 90% от анкетираните имат приятели, които показват дискриминационно отношение към имигранти и бездомни. 33% имат приятели, които не могат да скрият дискриминационните си чувства към другостта и се опитват да нямат общо с хомосексуални. Около половината от анкетираните обаче имат приятели, които не разграничават хората въз основа на увреждания и религия.

Според вас доколко е разпространена в днешно време дискриминацията на основата на...?

- Социален статус, увреждания, етническа принадлежност, пол, политически възгледи, сексуална ориентация, религия.
- Въобще – Малко – Средно – Много

Какво е вашето мнение?

- Не дискриминирам различните от мен хора, опитвам се да давам добър пример;
- Не правя разлика между хората;
- Старая се да не показвам чувства на дискриминация;
- Трудно ми е да скрия дискриминационното си отношение;
- Осъзнавам неизбежното съществуване на различия;
- Опитвам се да не общувам с хора, различни от мен.

Важен извод от това и други проучвания е, че за младите хора в Италия един от най-критичните аспекти на образованието за другостта е въпросът за пола

(заедно с въпроса за мултикултурализма в училище и миграцията). Двата проблема всъщност са дълбоко свързани. Промените, настъпили през последните години, като глобализацията и миграцията на групи от населението с различен културен и религиозен произход, налагат засягането на темата за образованието дори по деликатни теми като сексуалност и пол.

Сексуалното образование е задължително във всички страни от ЕС (както е посочено в доклада от 2013 г. на Генерална дирекция за вътрешни политики на Европейския парламент, озаглавен "Политиките за образование по въпросите на сексуалността в Европейския съюз") с изключение на Италия, България, Кипър, Полша, Румъния и Обединеното кралство. В Италия няма специално законодателство, свързано с темата, въпреки че нуждата от подобно образование нараства и вече десетки години се представят законопроекти за въвеждането и регулирането на този предмет в училищата. В момента въпросът се оставя на индивидуалната инициатива на учителите в сътрудничество със сдружения и консултантски центрове и институции, които организират срещи и курсове в училищата. През 2010 г. СЗО публикува доклад, озаглавен „Стандарти за сексуалното образование в Европа“, който приканва да се включи темата в учебните програми за началното училище, но това все още не е въведено в Италия.

Сред факторите, които спират развитието на въпроса, определено е силно консервативното религиозно наследство, което Италия носи, но и липсата на средства за подготвянето на курсовете. Въпросите, повдигнати от включването на сексуалното образование в учебните програми, са най-общо как и какво да се преподава и на каква възраст, – според етапите на развитие на децата и младите хора – защото изучаваният материал в сексуалното образование не може да бъде ограничен до физиологична информация. Напротив, темата засяга антропологичната концепция за човека и живота, която може да се различава от една култура и религия до друга. Още един неотговорен въпрос е намирането на квалифицирани специалисти, които да изпълняват задачата на обучители в тази чувствителна област.

3.2.4. Португалия

В нашата страна са налични няколко публикации по темата за другостта, включително научни изследвания (академични дисертации). Те подкрепят общ подход към темата от много ранна възраст (предучилищна), което би изградило характера на личността. Някои заглавия:

„Идентичност и другост: детската литература като подход към ценностите в предучилищното образование” (2013 г.)

<http://comum.rcaap.pt/bitstream/10400.26/4199/1/Ana%20Ferreira.pdf>

„МУЛТИКУЛТУРНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В ДЕТСКАТА ГРАДИНА: Детските книги и образите на другостта” (2011 г.)

“EDUCAÇÃO INTER/MULTICULTURAL NO JARDIM DE INFÂNCIA Os livros infantis e as suas imagens da alteridade”, revista “Educação, Sociedade & Culturas”, João Filipe Marques e Mónica Gameira Borges, 2011.

http://www.fpce.up.pt/ciie/revistaesc/ESC36/ESC36_Joao&Monica.pdf

„ДРУГОСТТА И ЛИДЕРСТВОТО – ПОГЛЕД И ПЪТУВАНЕ” (2012 г.)

“ALTERIDADE E LIDERANÇA – UM OLHAR, UM PERCURSO”, Aldora Emília Machado Pimentel Martins de Carvalho, Relatório Reflexivo apresentado à Universidade Católica Portuguesa para obtenção do grau de Mestre em Ciências da Educação - Especialização em Administração e Organização Escolar, Faculdade de Educação e Psicologia - UNIVERSIDADE CATÓLICA PORTUGUESA, Dezembro de 2012.

http://repositorio.ucp.pt/bitstream/10400.14/11904/1/RRTF_Aldora.pdf

4. Другостта в държавните учебни програми – как учебните програми, указанията и наредбите на правителството и учебниците формират положително отношение към другостта.

4.1. България

Анализ на съдържанието на учебници за 5-ти, 6-ти и 7-ми клас по литература и история за формиращо и изграждащо отношение към другостта

Проучването на отражението на темата за другостта в съдържанието на учебните програми и учебниците обхваща *основните признаци/аспекти/измерения на другостта* (Вж. тематичното съдържание по-долу) и е в синхрон *целта на проекта*: да се подкрепят учениците да развият отворено съзнание към различията, да уважават човешките права, да отчитат и уважават уникалността на хората и да имат активна гражданска позиция чрез активно включване в живота на общността.

Наблюденията и заключенията в този доклад са разработени на основата на прегледа на учебниците за 5-ти, 6-ти и 7-ми клас на издателствата „Булвест 2000“, „Анубис“, „Просвета“, и „Азбуки – Просвета“.

Представянето на констатациите в доклада включва описание на учебните програми и учебниците по литература и история и анализ и структуриране на заключенията по типове казуси – както за наличие на позитивни, така и за негативни примери за отношението към Този смесен подход е предпочетен, защото дава повече фактологична информация за ситуацията по всеки от учебните предмети и улеснява практическото предлагане на препоръките за промени.

4.1.1. Цели и задачи

Целите на проучването на съдържанието на учебниците по темата за другостта и различията между хората, приемането им и толерантността са:

- да се установи наличието/отсъствието на различните измерения на темата за другостта, както и директни (експлицитни/явни) и индиректни (имплицитни/скрити/внушавани) представи и нагласи, като стереотипи и предразсъдъци, на основата на които може да се формира дискриминационно отношение и поведение;
- да се анализира до каква степен съдържанието на учебниците спомага за развиване на нагласите за толерантност към различията и другостта и за изграждане на нетърпимост към дискриминацията на различни/други/външни групи сред децата и учениците;
- да се формулират препоръки за подобряване на съдържанието на учебниците в синхрон с политиките на превенция и защита от дискриминация поради неприемане на различията и формиране на активна гражданска позиция.

С оглед на поставените цели, анализът се осъществява в две насоки:

А. Тематичен анализ на съдържанието – представява анализ на **присъствието/отсъствието и видимостта** (т.е. честотата/липсата на отражение) на различните аспекти/измерения на другостта, както следва:

- Религиозни различия
- Межкултурни различия
- Социални различия, породени от бедността
- Различия на базата на увреждания (хора със специални потребности)
- Различия в поведението – девиации, агресивност (като проявление на националистически или други нагласи)
- Отношение към човешките права

В тази връзка се анализира *дали* и *доколко* са отразени (вкл. какви са *пропуските* при отразяване на) отделните измерения на другостта в учебната програма и в учебниците, както експлицитно, така и имплицитно.

В. Същински (дискурсивен) анализ на съдържанието – представява анализ на отразената *нагласа* (вкл. възприемане, представа, мнение, разбиране, отношение, намерение, внушение) спрямо другостта от гледна точка на основната цел на проекта.

Основните наблюдения и конкретните констатации на случаи с потенциал за формиране на мирогледа и възприемането на света от децата и учениците се анализират според характера и посоката на въздействието и се класифицират и представят в следните категории:

- Директно насаждане на негативни нагласи, вкл. стереотипи и явни предразсъдъци, които формират и/или легитимират дискриминация поради различия, представени като негативни примери;

- Индиректни внушения за негативни нагласи, вкл. стереотипи и скрити предразсъдъци, включително пренебрегване и/или игнориране на различните, представени също като негативни примери;
- Позитивни примери (експлицитни и имплицитни) за стимулиране на толерантност и приемане на различията;
- Амбивалетни/противоречиви примери, чиито послания са по-често имплицитни и неясни като съдържание и характер и също представляват известен риск за формиране на нетолерантно отношение към различията;
- Пропуснати възможности (т.нар. пропуски) за информиране за различността и за насърчаване на толерантно отношение към другостта при децата / учениците.

Разграниченията на другостта в представите, които се формират при учениците, за характеристиката, ролята и мястото на различните групи и общности, са направени при съпоставка на:

(а) познатото и различното

(б) относителната тежест на включената информация за различните културни общности.

Тъй като всяка култура, религия, поведение и т.н. могат да бъдат дефинирани като „различни”/”други” в зависимост от гледната точка, като отправна точка при анализа служи позицията на мнозинството в България и приложимата към това мнозинството „норма” (т.нар. още „отправна точка”), както следва:

- За религиозни различия – отправна точка: православно християнство;
- За межкултурни различия – отправна точка: култура на етнически българи (вкл. език, история, бит, изкуство, литература, фолклор, традиции, обичаи, българска национална идентичност)
- За социални различия (социални неравенства) – отправна точка: благосъстояние
- За различия на базата на увреждания - отправна точка: хора без увреждания и без специални потребности
- За различия в поведението – отправна точка: поведение „в норма” за съответната епоха и култура

- За отношение към човешките права – отправна точка: съответно за историческото време и култура социално приемливо отношение

Оценката на включената информация за различните общности и общностни процеси в учебното съдържание на различните предмети е съобразена със:

- спецификата на възрастовата група на учениците, ограничаваща обема и сложността на информацията, която може да бъде усвоена от децата;
- тематичната сфера на учебния предмет, който в различна степен позволява включване на информация/послания за другостта (различните възможности в материала по литература и история);
- утвърдената учебна програма.

2. Наблюдения и констатации от анализа на учебните програми и учебниците (по учебни предмети)

В този раздел са включени конкретните наблюдения, факти и извадки, свързани с темата за другостта, установени при прегледа на учебните програми и учебниците по *Литература* и *История и цивилизация*. Тематичната сфера на предметите предполага другостта да бъде засегната в съдържанието на учебниците както на ниво информиране, така и на равнище изграждане на ценности и насърчаване на позитивни нагласи към различията.

2.1. Литература

2.1. 1. Анализ на учебните програми по литература

Учебна програма за пети клас – другостта в един от аспектите си (междукултурния) присъства още в Ядро 1 на учебната програма: „Социокултурни компетентности”, Стандарт 1, според който учениците трябва да: „1. Разбират представите на различни човешки общности за сътворението на света и живота”, отразени в митове, легенди, приказки и фолклорни песни. В други свои измерения другостта присъства и в Стандарт 2, според който ученикът трябва да разбира и обсъжда основните ценности в етническата организация на човешките общности, като от него се очаква да: „1. Осъзнава като ценности ... приемственост в традициите; почит към общите предци. 2. Проявява толерантност към разноетническите словесни и културни традиции.” В тази

връзка учениците се очаква да познават: „1. ...основните празници от българския народен календар и най-общо - празниците на другите етноси, живеещи в България. 2. Различията в етническата, религиозната и езиковата принадлежност на хората...” Според Стандарт 4, учениците трябва да осмислят общочовешките морални принципи и представи за добро и зло, красиво и грозно, справедливо и несправедливо, и да осъзнаят тяхната универсалност. Темата за другостта присъства в голяма част от произведенията и текстовете, предвидени по програма, както следва: 1. Светът и човекът - 1. Митове и легенди за сътворението: старогръцки (Уран и Гея), библейски (Сътворението), скандинавски (“Имир, леденият великан”) и български (по избор); “Раждането на Вахагн” (арменски епос). 1.2. Фолклорни представи за света: “Славки си рожба не трае” (фолклорна песен); “Тримата братя и златната ябълка” (българска фолклорна приказка); “Слънцето и луната” (еврейска приказка); “Легенда за рома” (ромска приказка); “Събра Марко триесе юнаци” (песен от цикъла за Крали Марко). 2. Фолклорен празничен календар - 1.1. *Слънчев – лунен календар*; “Млада Бога” - Илия Волен; *Прошка “Благословия на кукерския цар”* (Фолклорен текст); *Великден “Яйцето на живота”* (Фолклорна песен); “Родба на родбите” (Фолклорна песен); *Гергьовден “Свети Георги и ламята”* (Фолклорна легенда); *Еньовден “Ой, Еньо, Еньо, Еньо ергеньо”* (Фолклорна песен); *Димитровден “Свети Димитър коня кове”* (Фолклорна песен); *Пасха* (пасхална молитва); *Курбан байрам*; 3. Човекът и общността - “Котаракът в чизми” - Шарл Перо; “Гъсарката на кладенеца” - Братя Грим; “Грозното патенце” - Х.К. Андерсен; “Златната мома” (българска фолклорна приказка от Бесарабия); “Главатарят, който поиска да плени месечината” (турска приказка); “Трима братя града градеяха” (фолклорна песен); “Най-справедливият” - Елин Пелин; “Даваш ли, даваш , балканджи Йово; “Бил се Марко с турци еничари” (фолклорна песен); “Момче с крила” - Агоп Мелконян.

Учебна програма за шести клас – другостта в много от измеренията си е отразена в Ядро 1: „Социокултурни компетентности”, Стандарт 4, според който учениците трябва да: „1. Изградят представа за общочовешките нравствени норми и формират съзнание

за тяхната непреходност. 2. Осмислят социалното разслоение на обществото и характеристиките на отделни социални групи... 4. Разбират ролята на сътрудничеството между културите за единството на света.” На основата на разбиране и осмисляне се предполага учениците да могат да наблюдават, обсъждат и обосновават позиции, свързани с въпросите на социалното разслоение, „общността” в различията, межкултурното сътрудничество и толерантност. Темата за другостта присъства и в Ядро 2: Литературни компетентности (2. Човекът и другите). От учениците се очаква: „2.1. Да откриват и осъзнават хуманистичното послание на текстовете; 2.2. Да задълбочават и обогатяват способността си да коментират етиката и естетиката на човешкото; 2.3. Да задълбочават способността си към емпатия - уважение към всичко природно и човешко едновременно. 2.4. Да съчетават вече изградените представи за човешките общности с проблемите и стойностите на индивидуалния избор и универсалните ценности.” въз основа на следните произведения: “Серафим” – Й. Йовков, “Малкият принц” – Екзюпери (част XXI), “Гълъбът и мравката”, “Жабата поискала да стане колкото вола” – Лафонтен. (5. Човекът в българския свят): „5.5. Да съпоставят националните и универсалните ценности” въз основа на: “История славянобългарска” – П. Хилендарски (“О, неразумни...); “Къде си, вярна ти любов народна?” и “Вятър ечи, Балкан стене” – Д. Чинтулов; “Хубава си, моя горо” – Л. Каравелов; “Хайдути” – Хр. Ботев; Из “Под игото” – Ив. Вазов (“Радина вълнения” и “Представлението”); “Отечество любезно” – Ив. Вазов; “Към родината” – Ат. Далчев.

Учебна програма за седми клас – тук другостта тук се проявява през призмата на „идейния патос и художественото своеобразие” на произведения на българската възрожденска и следосвобожденска литература (Ядро 2: „Литературни компетентности”, Стандарт 5). Отражена е в очакваните от учениците резултати, както следва: „... 4. Да осъзнават проявленията на личностни, национални и универсални ценности чрез изучаваните литературни текстове. 5. Да осмислят диалога между различни културни модели. 6. Да осмислят различни проявления на отношенията

“свое” и “чуждо”; българинът и другите.” В „Българския свят в националната литературна класика” са включени следните: “На прощаване” - Христо Ботев; “Немили-недраги”(I, II, III, V, X глава, епилогът), “Една българка”, „Опълченците на Шипка”, „Българският език” - Иван Вазов; Из „До Чикаго и назад” („Ниагара!...), Из “Бай Ганьо” („На гости у Иречека”) – Алеко Константинов, “Неразделни” - Пенчо П. Славейков, „Заточеници” – Пейо Яворов, “По жътва” - Елин Пелин, “По жицата” - Йордан Йовков.

2.1.2. Тематичен и същински (дискурсивен) анализ на съдържанието на учебниците по литература

5 клас

Съдържанието на учебниците за пети клас обхваща митове и легенди на различни древни култури за Сътворението на света и човека; фолклорно творчество (песни, приказки, легенди, пословици, поговорки и гатанки); фолклорен празничен календар, вкл. празници, традиции, обичаи и ритуали; народно творчество на различни народи и приказки на популярни автори от различни страни, както и допълнителна информация, въпроси и задачи за самостоятелна работа и работа в час към текстовете.

Литература за пети клас. Автори: Виолета Петрова, Венцислав Божинов.

Раздел: Светът и човекът

Тема: Митове и легенди за Сътворението

Позитивни примери:

- с.10 – посочва се, че митовете „...били различни сред различните народи, но съдържали и нещо общо – стремежа на човека да опише и обясни чрез словото произхода и същността на Вселената и своето място в нея”. Тоест, още в началото се подчертава съществуването на межкултурни различия в митовете и легендите за Сътворението, като същевременно се подчертава и общността в тях, което е положителен пример за откриване на единство в разнообразието.

В обобщението на същата тема се открояват следните позитивни примери:

- с.41 – посочва се, че: „Приликите и разликите в митологичните представи за света се дължат на приликите и разликите в средата и начина на живот, в наблюденията и опита на хората”. Отново се

посочва наличието и на универсалност в идеите и представите на различните древни култури.

– с.42 – „При боговете има семейни връзки, върховна власт, определени правила, както и при хората. Нарушаването на правилата и неподчинението крие опасност от нестабилност.” Този пример подчертава важността на спазването на реда за регулиране не само на човешките, но и на „божествените” отношения, т.е. че редът е за всички;

- с.42 - Освен това се поставя и задача „за бъдещите изследователи” да намерят преразкази на митове за сътворението на други народи, което разширява перспективата на разнообразието и другостта.

Пропуск (вкл. в учебната програма):

- отсъстват кратки митологични преразкази и на други култури (вкл. такива, които са част от етническата карта на страната днес). Това се поставя като задача за „бъдещи изследователи”.

Тема: Фолклорни представи за света

Позитивни примери:

- с. 66 и с. 69 – представени еврейска фолклорна приказка и ромска фолклорна легенда съгласно учебната програма;

- с. 70 – експлицитно послание за социално неравенство и за насърчаване на позитивна нагласа към ромския етнос и творчеството му чрез следното: „Това е историята за един весел народ, на който е съдено да странства по света. Тежкия живот на ромите не им пречи да създават едни от най-харесваните песни в Русия, Испания, Унгария и навсякъде, където живеят”.

- с.74 и с.75 – „Въпроси и задачи” (към ромската легенда) – са доста обширни и информативни, така че да провокират размисъл и разбиране за номадския и нелек живот на ромите, за техните ценности и за отношението на другите към тях;

Пропуски:

- В общото въведение за фолклорните приказки се посочват само спецификите на българските народни приказки, но не и на фолклора на други етноси (с.56).

- Само се загатва за ромските песни, без да има пример за такава;

- Както в учебната програма, така и в съдържанието на учебника, прави впечатление, че по тази тема са пропуснати примери за фолклора на други етноси, които понастоящем са част от етническия профил на България (напр. арменски, турски, македонски);

Раздел: Фолклорен празничен календар

Позитивни

примери:

- с.115 – представени са примери за „Великден у другите народи“ – каква е традицията в Русия, Полша, Чехия, Унгария, Словакия, Гърция, Англия, Италия и Филипините. В „За бъдещите изследователи“ е дадена задача, която касае проучване на любим герой (великденския заек) в други европейски страни. Тоест, видима е темата за межкултурните различия, представена в неутрална информативна форма.

- с. 110, 116 – посочват се различия/сходства между християнската и езически религии.

- с. 120 – посочва се, че: „Свети великомъченик Георги Победоносец е почитан и славен и от християни, и от мюсюлмани.“ Тоест, посочва се, че светият образ и прославянето му свързва различни общности.

- с.130 – посочва се, че Свети великомъченик Димитър Солунски се почита от българи, гърци, сърби и руси.

- с. 132, с. 136 – въвеждат се ритуали на други етноси/народи – Еврейската пасха и мюсюлманския Курбан Байрам и се поставя задача за сравнение с празници и обичаи на българския етнос (т.нар. тук „народни празници и обичаи“). Пояснява се, че: „Там, където мюсюлмани и християни живеят заедно, в празника участват и християни, доказателство, че всяка религия внушава доброта и човеколюбие и е близка до житейските проблеми на вярващите“. Това твърдение може да се възприеме като експлицитно послание за насърчаване на религиозна толерантност.

- с. 138 – представен е разказ на Слави Славов, вкл. въпроси и задачи към него, които представят Хасан Ага като свят човек и насърчават обстоен размисъл относно добросъседските отношения на хора от различни култури и на изповядващи различни религии.

Пропуски:

- не се упоменават спецификите и терминологията на исляма и ислямския календар, а само на християнския; въвежда се директно мюсюлманският празник Курбан Байрам, без да се дефинира част от използваната в текста терминология (ислям, Коран, джамия).

- не се упоменават никакви специфики/сходства на ритуалите и обичаите при други големи национални малцинства – напр. роми и арменци, нито пък те се споменават като етноси, които също празнуват съответните християнски и/или мюсюлмански празници.

Раздел:

Човекът

и

общността

Позитивни

примери:

- с. 173 – въпросите и задачите към приказката „Гъсарката на кладенеца“ на Братя Грим провокират анализ за различията, породени от бедността/материалното благополучие.
- с. 185 – 187 - приказката „Грозното патенце“ на Ханс К. Андерсен, както и въпросите и задачите към нея са пряко отражение на темата за другостта и насърчават анализ на нетолерантността към различието, стереотипите за „красота“ (разбирана като комплекс от външни и вътрешни характеристики на представителите на референтната група), интерпретация на характеристиките на представители на външни групи, както и значението на усещането за групова принадлежност.
- с.204 – посочва се, че мотивът за „вградената невеста“ е част от културата на всички балкански народи (вкл. общи белези и културни специфики).
- с.206 - 211 – разказът „Най-справедливият“ на Елин Пелин внушава идеята за социална справедливост, а въпросите и задачите към него насърчават обширен анализ по темата.
- с. 218 – „Момче с крила“ на Агоп Мелконян също пряко отразява темата за другостта, а въпросите и задачите към него провокират анализ на нетолерантността към различието, стереотипите и предразсъдъците.

Амбивалентен пример (или по-скоро неуспешен опит за позитивен пример):

- с.230-231 – „Народната песен – мост между етноси и култури (урок по толерантност)“ – опит за представяне на народното творчество (предания, приказки, песни, обреди и ритуали) като мост между различни етноси и култури заради неговия общ, сходен и/или неясен първоизточник или заради взаимопроникването му сред различните култури. Идеята е добра, но някак изкуствено „залепена“ в края на учебника, като неясно защо тук е поставен акцент върху фолклора на ромите, вместо на съответните места в разделите да бъдат посочени примери/акценти или задачи/въпроси (напр. че християнският Св. Георги е почитан еднакво от мюсюлмани, роми и арменци – към съотв. Раздел „Фолклорен празничен календар“). Освен това има терминологични неточности: 1. говори се за образи и мотиви в български и ромски песни, а би трябвало да се изясни, че става въпрос за „песни на българския и ромския етнос“, защото в противен случай сякаш ромите не са част от българската нация; 2. в изброяването по-горе под „мюсюлмани“ явно се има предвид етнически/български турци, но това понятие е родово, тъй като включва и част от ромите и етническите българи, които също са мюсюлмани, т.е. изброяването е некоректно.

Негативен

пример:

- с. 216 – „Юнашките песни са своеобразно отражение на осмислянето на общността като единна, но и различна от другите етнически групи. Затова и главната тема на тези песни е конфликтът между

своя и чуждия народ.” Основното послание на това твърдение е, че различността ражда конфликт, което е в разрез с идеята за насърчаване на толерантност към другостта и различието.

Пропуски:

- с.212 и с.214 - „Даваш ли, даваш, Балканджи Йово” и „Бил се Марко с турци еничари” – тъй като се пресъздава друговерската нетърпимост, насилие и жестокост по време на Османското владичество, отсъстват задачи/въпроси към песента, които да насърчават анализ на приликите и разликите между турците по време на Османското владичество и днешните български турци, както и между управниците и обикновеното население, независимо от етническия му произход. Тези въпроси са много важни с оглед превенция на потенциално етническо напрежение и нетърпимост още в детска възраст поради доказано негативната мощ на историческата памет на българския етнос за жестокостите от периода на Османското владичество.

Коментар: В този учебник темата за другостта е ясно видима. В общия случай тя е отразена подходящо, информативно и с голям брой позитивни примери, които насърчават познанието и толерантността към различието. Другостта се явява на по-абстрактно и общочовешко равнище в перспективата на митове и легенди на различни народи за сътворението на света и човека, където освен межкултурните различия се търси и универсалността в схващанията на различните култури. Подчертава се и значението на световния ред и правда за регулирането на отношенията и поддържането на стабилността. Впечатление прави, че се насърчава размисъл, както и позитивно отношение към ромския етнос и неговия фолклор. Засегнат е проблемът за социалните неравенства и тежкия бит на ромите (чрез символиката на „орисията”). Но както в програмата, така и в съдържанието на учебника отсъстват примери за фолклора на други етноси, които понастоящем са част от етническия профил на България (напр. арменски, турски, македонски), както и изясняване на основните сходства и различия на празничните календари при различните етноси и религии в България във въведението и обобщението по темата. Задачите и въпросите към някои народни и авторски произведения насърчават разсъждения и анализ по темата за другостта в разнообразни перспективи: от гледна точка на общностни, етнически, религиозни и социални различия, межкултурни сходства и различия, идеята за възтържествуване на социална справедливост, различно отношение към човешките права и задължения по полов признак (анализ на патриархалния бит и култура). Особено внимание трябва да се обърне на разграничението на турците от времето на Османското владичество и турците, които са граждани на България и Турция днес, както и на някои терминологични неточности (Вж. по-горе).

Литература за пети клас. Автори: Мария Герджикова, Олга Попова, Стоймира Георгиева.

Коментар: Темата за другостта в този учебник също е видима, макар и в по-ниска степен, отколкото в предходния учебник на Изд. „Азбуки-Просвета“. Съгласно учебната програма и тук са представени сходен на брой текстове, които отразяват различни аспекти на темата, но сравнително по-малко на брой въпроси и задачи, които насърчават анализ на сходствата и различията въз основа на различни критерии. Залага се повече на общочовешкото и универсалното. Броят и характерът на пропуските по темата също е сходен и свързан със заложеното в учебната програма (напр. липса на информация за фолклорно наследство на други етноси, които също са част от българската нация днес, по-подробно въведение във фолклорните им календари и упоменаване на сходствата и различия с българския фолклорен календар и празници). От друга страна, сравнително по-висок е броят на енциклопедичните препратки по темата, които спомагат за овладяване на обективно знание и изясняване на важни понятия и идеи по темата. По-малък е и броят на позитивните примери за насърчаване на толерантността, но и на амбивалентните и негативни примери, които е възможно непреднамерено да формират стереотипи и предразсъдъци на основата на етнически, религиозни и др. различия. Като цяло, подходът, използван в този учебник, се отличава с по-ниска видимост на темата за другостта, с по-изразени общочовешки послания, както и с относително по-малко негативни и позитивни примери по темата.

Литература за пети клас. Автори: Албена Хранова, Инна Пелева, Нелида Перянова.

Коментар: От трите анализирани учебника по литература за пети клас темата за другостта е най-видима (т.е. присъства с най-голяма честота) в този учебник на Изд. „Просвета“. Подобно на другите два учебника и тук са включени всички предвидени в учебната програма за пети клас текстове. Същевременно, тук е най-голям броят на позитивните примери (включени във въпроси, задачи, рубрики и секции) в които се дава информация за другостта, общността в разнообразието и се насърчава толерантността към различието в отделните му измерения, а и най-нисък броят на пропуските в това отношение. Само един пример остава с неясна насока, която е особено важно да

бъде адекватно зададена от преподавателя. Впечатление също прави, че: 1. подобно на учебника на Изд. „Булвест 2000“ и в този учебник се акцентира на общия корен в разнообразието от световни митове, легенди, фолклорни и авторски произведения, както и на универсалните ценности и идеи. 2. Доста са експлицитните послания за толерантност към различията, като някои от тях носят предписателен характер. Последното може да бъде предмет на допълнителен анализ от гледна точка на ефекта на предписанията за сметка на разсъжденията, насочвани умело от преподавателя.

6 клас

Съдържанието на учебниците по литература за шести клас обхващат предвидените по учебна програма литературни произведения (приказки, разкази, стихотворения, откъси от романи) на български и чуждестранни автори обособени в следните тематични области: „Човекът и фантазията“, „Човекът и другите“, „Човекът и реалността“, „Човекът и изкуството“, „Човекът в българския свят“.

Литература за шести клас. Автори: Инна Пелева, Албена Хранова, Нелида Перянова.

Раздел: Човекът в българския свят

Позитивни примери:

- с. 104 и с.107 Въпреки, че произведенията «Къде си, вярна ти, любов народна?» и «Вятър ечи, балкан стене» на Д. Чинтулов експлицитно отразяват нетърпимост и враждебност към турците и османската власт, в рубриката «Да разсъждаваме» изрично се упоменава, че тя се отнася към конкретен исторически период на Османското владичество. «Чинтуловата поезия утвърждава основни национални ценности като достойнството и свободата на народа ни. Тяхната защита в исторически етап, когато нямаме собствена държава, предполага остро противопоставяне спрямо онези, които пречат на създаването й... Възможно ли е, нужно ли е сега да чувстваме към различните по вяра и народност от нас същото, което са чувствали българите от Чинтулово време спрямо хора, възприемани като поробители? Поставена е задача за проверка на значението на думата «толерантност» в тълковния речник както и въпрос: «Отричат ли се взаимно националните ценности и толерантността, или са

съвместими? Това са много важни пояснения и необходими за обсъждане въпроси с оглед избягване на преноса на негативното отношение към Османската империя и турците от отминалите времена към настоящето. Директни послания за нетърпимост към турците по време на Османското владичество, както и за агресивността и жестокостите на турците откриваме и в «Хайдутите» на Христо Ботев и в «Под игото» на Иван Вазов.

- с. 110 – в секция «Национално и общочовешко» пише: «Националното като гледна точка към света не изключва общочовешкото, българинът е не просто част от националната общност, носител на същностни нейни характеристики. Той е и въплъщение на човешкото изобщо, на онова, което свързва всички на планетата и прави възможно разбирането между хора от различни времена, страни и култури». Тези твърдения подчертават отсъствието на противоречие между националните ценности и толерантността към други култури и нации. В рубриката «Да съпоставим» са дадени откъси от текстовете на националните химни на Дания, Швейцария и Хърватия, като се стимулира анализ на приликите между тях?

- с.124 – в рубриката «Да разсъждаваме» към примери се задава въпросът защо е необходимо да се търсят прилики между проявленията на различните култури (във връзка с образа на добрият учител в много произведения от Античността до наши дни), което отново имплицитно препраща към темата за общността в културното многообразие.

- Темата за другостта в аспекта ѝ за отношението към човешките права се явява напр. в: 1. «Хайдутите» на Ботев (с.112): «...доброму добро да прави, лошия с ножа по главата...», «...и страшен беше хайдутин за чорбаджии и турци; ала за клетки сюрмаси крило бе Чавдар войвода!»; 2. Преди Освобождението театърът се прави от самодейци. «На сцената всички роли – и женските се изпълняват само от мъже. (В трупата на Добри Войников в Румъния се изявяват първите наши актриси –

действителността отвъд Дунав е друга – там възприемат жените актриси като нещо нормално.) (с.134).

Литература за шести клас. Автори: Мария Герджикова, Олга Попова, Стоймира Георгиева

Коментар: В учебника са включени всички творби или откъси от тях, съгласно изискванията на учебната програма, както и някои допълнителни произведения и литературни източници. Другостта и разнообразието в различните им измерения са видими и тук във всички раздели (най-вече в Раздел: Човекът и Другите), но в относително по-ниска степен в сравнение с учебника на „Просвета”, 2011. Присъстват предимно позитивни примери, макар и по-малко на брой в сравнение с предходния учебник. Но има и някои съществени пропуски особено в Раздел: Човекът в българския свят, където отсъствието на обяснение за свързаност между националните и общочовешките ценности, както и на разграничение между турците от времето на Османската империя и днес, създават предпоставки за потенциално националистични нагласи и нетолерантно отношение към други етноси/нации. Има само един пример за другостта с относително неясно послание, което по-скоро може да се определи като пропусната възможност. По-голяма част от информацията, задачите и въпросите към включените в учебника текстове са доста изчерпателни, прецизни и насърчават обстоен и многостранен анализ и обсъждане, като акцентират на или на общочовешкото или на националното, но рядко на двете в неразривната им свързаност чрез общи корени и процес на взаимопроникване. Впечатление прави, че повече се акцентира върху многообразието в жанровете и видовете изкуство през различни епохи, отколкото върху културното многообразие на изкуството в определен период.

Литература за шести клас. Автори: Клео Протохристова, Светла Черпокова, Николай Даскалов.

Коментар: В този учебник темата за другостта и разнообразието в проучваните измерения също е видима във всички раздели на учебника и във връзка с повечето включени съгласно учебната програма литературни произведения. Присъстват предимно позитивни примери, но и съществени пропуски, както и някои негативни примери за стереотипизация на „другия“, на които трябва да се обърне специално внимание. За разлика от другите два учебника, впечатление тук прави, че по-скоро се залага на внушения на необосновани презумпции, включени във въпроси и задачи, обширни анализи и интерпретации от страна на авторите на учебника. Много често въпросите включват „защо“, съчетано с твърдение на авторите на учебника, а не с твърдение на авторите на разглежданите произведения. Този подход по-скоро подвежда и стеснява гледната точка, отколкото насочва и стимулира многоаспектност на мисленето и изразяването на мнение на учениците. Подобно на всяко друго отношение, насърчаването и изграждането на толерантно отношение към другостта, би могло да се постигне много по-ефективно чрез многостранен анализ и осмисляне от страна на учениците, отколкото чрез предоставяне на „готови отговори“ и внушения от страна на авторите на учебника.

Литература за седми клас. Автори: Инна Пелева, Албена Хранова, Нелида Перянова.

Коментар: Въпреки че съдържанието на учебника се фокусира върху «Българския свят в националната литературна класика», то изобилства от голям обем явни и по-малко имплицитни примери за другостта и разнообразието, предимно чрез много примери/откъси от творби на автори от други страни и народи/националности. Акцентира се върху развиване на уменията на учениците да анализират и съпоставят сюжети, мотиви, образи, символи от литературни произведения, като откриват културни специфики и общочовешки принципи, с помощта на въпроси, задачи и релевантна информация към всяко от тях, съгласно заложеното в учебната програма. Присъстват много голям брой позитивните примери, насърчаващи широтата на миросгледа по отношение на другостта, като се отчитат само един съществен пропуск и един негативен пример. Добра идея е да се обърне специално внимание на

анализите, внушенията, въпросите и задачите към шедеврите ни, описващи образа на «поробителя» от Османското владичество, за да редуцират негативните ефекти на историческата памет, т.е. да се внася разграничение между «преди и сега», винаги когато, където и както е уместно. Също е добре да се избегнат и генерализациите в анализа на произведенията (напр., обобщаването на отношението на «минувачите» румънци като общовалидно за румънците).

Литература за седми клас. Автори: Мария Герджикова, Олга Попова, Илияна Кръстева.

Коментар: В този учебник темата за другостта също е видима, макар и в относително по-ниска степен от учебника на Изд. «Просвета». Позитивните примери в тази връзка са относително по-малко, при по-голям брой пропуски и негативни примери. В някои от случаите посланията за другост и разнообразие са по-завоалирани, не са толкова експлицитни и не са обособени в специализирани рубрики. И тук, доколкото присъства (като се има предвид, че съгласно изискванията на програмата са представени произведения на българската литература от Възраждането и след Освобождението), темата за другостта е засегната най-вече в межкултурното си измерение и по-слабо в измерението на социалните неравенства, човешките права и поведенческите специфики, и по-скоро в самите произведения, отколкото във въпросите, задачите, допълнителната информация и анализите към тях. Акцентът е върху общочовешките измерения. Трябва да се обърне специално внимание на негативното влияние на етническото схващане за нацията, както и на послания, които непреднамерено биха могли да допринесат за формиране на стереотипи и/или нетолерантност към другостта и различието, ако не бъдат подходящо обяснени от преподавателя и дискутирани в час. Въпреки уникалността на българската литература, има множество автори от други култури, които разглеждат сходни проблеми в сходни исторически периоди и е добра идея техни произведения да бъдат включени за сравнение и разширяване на миросгледа на учениците за другостта.

Литература за седми клас. Автори: Клео Протохристова, Светла Черпокова, Николай Даскалов.

Коментар: В този учебник видимостта на другостта в различните ѝ измерения, разглеждани тук, е сходна с тази на Изд. «Булвест 2000». Сходен е броят на позитивните примери, чиито брой е голям, но значително по-малък от този на Изд. «Просвета». Сходно е и съдържанието на пропуските и негативните примери, както и малкият им брой, който обаче е по-голям от този на Изд. «Просвета». Отново най-застъпени са межкултурните, социалните и 'правовите' измерения на другостта, като по-често те се преплитат. Подобно на учебника на Изд. «Булвест 2000» и тук почти отсъстват примери за творби на автори от други култури, които биха допринесли за межкултурни сравнения и откриване на културно специфичното и общочовешкото. Същевременно, присъстват някои генерализации, които биха могли да формират негативни стереотипни образи най-вече за «българското», както и идеализирана представа за «европейското». И в трите учебника за 7-ми клас най-проблематично остава отсъствието на разграничение между образа на турците «поробители», изграждан в литературните произведения на възрожденците и следосвобожденците ни, и турците, които са граждани на България и Турция днес.

В. История и цивилизация

В.1. Анализ на учебните програми по история и цивилизация

Учебните програми за История и цивилизация за 5, 6 и 7 клас са идентични в голяма степен. За всеки клас са предвидени по 51 часа на година. Основната цел, която се определя, е че образованието по история предоставя изключителна възможност за изграждане на духовната и гражданската идентичност.

Посочва се, че „Съвременната концепция за обучението по история предопределя неговата основна роля за подготовка на младите българи в тяхната ориентация, адаптация и реализация в съвременното демократично общество. То развива нагласите им за активно гражданско участие в социалния живот в условията на културно многообразие и глобализация”.

Позитивен пример е насоката обучението по история да разкрива представата за промяната като основна характеристика и на миналите, и на съвременните епохи. Това косвено изгражда нагласа за приемане на мобилността от младите хора като необходимост и даденост в променящия се съвременен свят.

Друг позитивен момент, заложен в учебните програми, е акцентът върху разбирането за индивидуалната активност като основна гражданска ценност, което има за цел да стимулира ефективното участие на младите хора в гражданското общество, нещо, което е сериозен дефицит в България.

Акцент в учебните програми е чрез проследяване на контактите на българи и други народи да се изгради представата за българската културна идентичност като традиционно европейска, като тази нагласа да доведе до ангажираност със съвременните европейски ценности.

Отделено е специално внимание на изграждането на специфични нагласи и ценности, което е в основата на поведенческите норми. Така е посочена необходимостта от постигане на баланс в учебното съдържание между общество, политика, стопанство, изкуство, всекидневие и менталитет и ориентацията му към значими обществени ценности като права на човека, върховенство на закона, демократични ценности, национална и европейска идентичност.

Към целите на обучение за 5 клас в учебната програма е заложено „Да се разгледа културата на българите като част от балканската и европейската култура от Античността до Новото време Да формира у учениците разбиране за историческата традиция в контактите между българското общество и другите европейски народи в Доиндустриалната епоха, които допринасят за развитието на българите като пълноценна европейска нация”.

Цел е проследяване на влиянията върху и от българската култура във взаимодействието с други. Добър пример е включеното обяснение на „различията в живота на човека от равнината и планината”.

По отношение на оценяването на постиженията е много положителен момент включването (косвено в оценката) на ценностната ориентация и отношение на учениците, а именно „Проявява толерантност към мнението на другите, Работи в екип”

Според Държавните образователни изисквания за учебно съдържание по гражданско образование са включени модулите Многообразие и идентичност и Глобалните проблеми на

съвременността. Това включва различаване на етническа, религиозна и езикова принадлежност; приноса на България в европейското и световното културно наследство; Проследяване и обясняване на миграциите в света и България; Правене на връзки между граждански конфликти и институциите, които ги решават; Определяне значението на равенството, сигурността и толерантността в обществения живот на страната; Разбиране на ролята на сътрудничеството между културите за глобалното единство на света.

За 6 клас основна цел в учебната програма е обучението по история да утвърждава съзнанието за гражданска и национална идентичност на учениците. Представяйки българското минало в контактите и противоречията с балканските и другите европейски народи, се утвърждава възгледа за българската история като част от европейската и световна история.

Към целите на обучение за 6 клас са включени:

„Да развива разбиране за значението на демократичните институции и тяхното нормално функциониране в модерното общество като гаранция за правата и свободите на гражданите“; Да формира нагласи за съжителство на хора от различни религиозни, езикови и културни общности като условие за функциониране на демократичните общества в съвременния свят; Да формира нагласа за градивността на човешката инициатива в демократичното общество и гражданската отговорност на отделната личност; Да представя българската културна идентичност през разглежданите периоди като част от европейската и да формира разбирането за непрекъснатост на културните процеси.

В Учебната програма за 6 клас е заложено установяване на общото и различното между обществените промени в България и Европа, традиционните и новите ценности; отношението на българите към различните етнически общности; оценяване на съжителството между различностите като ценност; установяване на етническото и религиозното многообразие в българското общество; разбиране за позитивната роля на съжителството между различни езикови и религиозни общности; внимание на въпросите, свързани с всекидневния живот; разбиране за отношението между начина на живот и манталитет. Важен момент е въпросът, свързан с разграничаването на демокрацията от демагогията, административния контрол от свободната воля; предизвикателствата на глобализацията на културата.

В 6 клас към косвените критерии за оценяване е включено и разбиране на връзката между правата и задълженията на гражданите.

Учебната програма за 7 клас включва темите Праистория и Античност, запознаване с историята на Древния Изток, Елада и Рим с основна идея за връзка със значими ценности в съвременността – правата на човека, върховенството на закона, демократичните ценности, национална и европейска идентичност. Проследяване на възникването на цивилизациите, държавно – политическата ориентация, създадена през Античността, разкриване на съвременните проекции на античния идеал за човека и превръщането им в мотив за лично поведение. В Учебната програма е включена съпоставка между различните култури и политически организации на държавите, описание на монотеистичните и политеистичните религии и съпоставка

Към косвените критерии за оценяване в 7 клас са добавени и Осъзнаване непреходността на основните човешки ценности, завещани от Античността; Разбиране на мястото на религията в живота на човека; Уважаване на чуждото мнение и проява на толерантност

Хронологичното подреждане на учебното съдържание след запознаване с отделни знания за българското минало 1-4 клас е решението в 5 клас да се изучава възникването и изграждането на самостоятелната българска държава, което в 6 клас да премине в история на България от периода на Възраждането до Новото време, а в 7 клас да се проследи зараждането на цивилизациите.

Учебните програми залагат междупредметните връзки с учебния материал по история, литература и география , както и с математика, музика и изкуства.

Като цяло утвърдените учебни програми включват добре развити междупредметни връзки, приемственост и критерии за съдържанието на учебния материал и методите и формите на оценяване.

Положителен момент и отделянето на достатъчно внимание на въпросите за изграждане на обществото, нормите, ценностите, културата, демократичността на режима, както и изграждането на представи и нагласи за промените и приемствеността на ценностите.

Това, което прави впечатление е, че се акцентира основно върху толерантността, изграждането на положителна нагласа към различията и приемането им, изграждането на представата за България като част от европейското семейство.

Недостатък е липсата на достатъчен акцент върху отличаващото, националното самосъзнание и идентичност, като тук се наблюдава известен дисбаланс между приемане на другостта и отстояване на националното.

Тематичен и същински (дискурсивен) анализ на съдържанието на учебниците по история и цивилизация

5 клас

Темите в пети клас обхващат: Българските земи през древността и Тракийското културно наследство; Римската империя; Българското средновековие; българите под османска власт.

История и цивилизация за 5 клас.

1. Автори: Мутафчиева, Матанов, Илиев, Каснакова

2. Автори: Гаврилова, Павлов, Кушлева

3. Автори: Ангелов, Георгиева, Радева

Общ коментар на учебниците за 5 клас

И трите учебника следват заложеното в учебната програма съдържание.

Акцентираща се основно върху приемането и толерантността. Липсва достатъчен акцент върху положителните изражения на другостта във връзка с националното, българското. И в изданието на Просвета, и в това на Анупис, няма достатъчен акцент върху положителното влияние на Златния век върху другите народи, приели писмеността, включително Румъния и др.

В учебниците и на трите издателства липсва акцент за влиянието на богомилството, което е идеална тема за другостта в културен аспект и като специфика на межкултурно разпространение на богомилството, което за разлика от много други промени върви „отгоре“ надолу. Не се споменава също така и приносът на България за спасяване на европейския свят по време на Кръстоносните походи.

6 клас

Материалът за 6 клас обхваща българското общество през Възраждането; същност на възрожденския процес, формирането на българската нация; Българската държавност до средата на XX век, България след Втората световна война. Промените и края на комунизма.

История и цивилизация за 6 клас.

1. Автори: Косев, Танкова, Каснакова, Матанов.

2. Автори: Гаврилова, Радева, Калинова

3. Автори: Кушева, Янчев, Якимов, Груев

Общ коментар на учебниците за 6 клас

Учебният материал за 6 клас разглежда периода на Възраждането, освобождението и изграждане на Третата българска държава. Основен застъпен в учебниците и на трите издателства въпрос логично е в известна степен за различията, но противопоставянето и конфликтите и в голяма степен до въпроса за свободата и демократичността на режима. Посочва се значението на равните права на гражданите в страната, оповестени с Търновската конституция и по какъв начин това се прилага от различните правителства след това. Този въпрос е пряко свързан с изграждането на гражданско самосъзнание. Като еманация на толерантността на българската нация се дискутира спазването на българските евреи.

Всички учебници засягат въпроса за значението на демократичността на режима като предпоставка за приемане на различията, проява на толерантност и изграждане на гражданско самосъзнание.

Изданията на Просвета е значително по-неполитизирано от това на Анупис. То в най-голяма степен от трите учебника балансира между необходимостта от сливане и отстояване на идентичността. Представя демократичните норми и факта, че търпимостта и толерантността са качество, когато не бива да бъде за сметка на отказване от родното, културно и национално богатство.

В учебника на Аз Буки Просвета материалът е представен обективно и най-вече балансирано, и с положителни, и с негативни примери за отношението към другостта и различията. Учебникът представя обективна и пространна информация, с което превъзхожда в известна степен другите, е добрият баланс в даването и на положителни, и на отрицателни примери, свързани с другостта и различията във всеки аспект. В този учебник за разлика от другите се акцентират различните форми на негативно отношение към българите от страна и на съседски райони, а не единствено възпитаването на толерантност.

Това, което липсва в учебниците и на трите издателства, е достатъчен акцент върху българското не само като древна история, но и като самосъзнание и национална идентичност. Примери за това са липсата на информация за влиянието на богомилството, което е идеална тема за другостта в културен аспект и като специфика на межкултурно разпространение на богомилството, което за

разлика от много други промени върви „отгоре“ надолу. Не се споменава също така и приносът на България за спасяване на европейския свят по време на Кръстоносните походи.

7 клас

Учебното съдържание за 7 клас е най-богато по разнообразие и атрактивност. То обхваща праисторическите времена и зараждането на древните цивилизации. В разгледаните учебници тематичното съдържание е идентично. Предвид същността на темите, основните форми на различията се търсят в разбирането на различните култури и начина им на взаимодействие и в изграждането на условия за съвместно съжителство и демократичност на режима, както и в процеса на изграждане и поддържане на ценности.

История и цивилизация – за 7 клас

1. Автори: Арnaudов, Цветански, Михайлова.
2. Автори: Бошнаков, Лекво, Радева
3. Автори: Димова, Ботева-Боянова, Кушлева

Общ коментар на учебниците за 7 клас:

И в трите учебника по различен начин се акцентира на свързаността и приемствеността и взаимните влияния между отделните култури има представен богат илюстративен материал. Отделено е равностойно внимание и на политическия и икономическия живот, и на религиите, бита и ежедневието. Специално внимание се отделя на формите на държавно устройство и управление и изграждането на чувството за общност.

Поместени са атрактивни задачи за самостоятелна работа, която включва в значителна степен правилното използване на онлайн ресурси.

Отношението към другостта и различията и в трите учебника е представено многоаспектно – етнически и религиозни различия, но също така такива, породени на основата на финансов фактор, пол, свобода, като се поставя акцент на значението на равнопоставеността и еднообразните закони.

И в трите учебника са поместени цитати и факти, които показват косвено, че от самото възникване на цивилизацията нуждата от ред, закони и равнопоставеност или поне ясно разграничаване на

различните прослойки по различен начин остават непроменени. Отдава се внимание на въпроса за изграждането на ценностите и тяхната непреходност.

С. Анализ на начина на представяне и изграждане на отношение към другостта

С.1 Формиране на основни понятия за разбиране на другостта и различията

В съответствие с приетото учебно съдържание по литература и историч, в 5-ти, 6-ти и 7-ми клас се работи за изграждането на основни понятия за обществото и общественото развитие, включително и понятия, свързани с разбирането за род/родов, група/групов, общност/общностен, нация/национален, човечество/общочовешки/универсални принципи и ценности; етнически произход и принадлежност; национално самосъзнание, принадлежност и идентичност; културни, религиозни, социални и поведенчески различия/разнообразие, човешки права и понятия за социална справедливост/несправедливост, разслоение/равенство, толерантност/нетолерантност и др.

Дискутиране на другостта, многообразието, различността и толерантността. Тези понятия по-често се споменават с други думи и само в някои уроци и/или рубрики, без подробни обяснения, в съответствие с възрастовите възможности за възприемане на учебния материал от децата. В някои учебници по литература има специално обособени рубрики за тази цел (по-специално в учебниците на Изд. „Просвета“ и в учебника на Изд. „Азбуки-Просвета“ за 5 клас), в които темата за различията (културни, етно-религиозни и социални) и толерантността към тях се представя по-детайлно и задълбочено. Както в учебниците по история и цивилизация, така и в тези по литература се представят понятията за нация, национална принадлежност и национално самосъзнание. В учебниците по литература за 7-ми клас като понятие е въведена и националната идентичност. В учебниците по история толерантност и свобода са изведени на две места със специален акцент. Положително впечатление в тях прави директното послание, че миналото не може да се интерпретира по начин, който да създава противопоставяне. Позитивен пример е балансирано въвеждане на понятията за общност за принадлежността към религиозни и етнически общности, обяснения за конфликтите между различни враждуващи общности в миналото, с послания за толерантност и най-вече даване на обективна информация, която разяснява причините за това във връзка с конкретните исторически обстоятелства.

Въвеждане на понятието за дискриминация В учебници по литература и история и цивилизация за 5-ти, 6-ти и 7-ми клас се дават примери за прояви на различни форми на дискриминация и

неприемане на другостта – религиозна/друговерска и етническа нетърпимост, социално-икономически неравенства и кастово делене, отсъствие на равноправни отношения между мъжете и жените; делене на хората на свободни и несвободни. Отделен акцент в учебниците по История и цивилизация е деленето по етнически признак и на национална основа (Балканските войни).

Въвеждане на понятието за цивилизация. В учебници по литература и история за 5-ти, 6-ти и 7-ми клас се дава определение за „цивилизация“, като се изтъква, че процесът на изграждане и развитие на обществото е в преплитането на културата на различните народи. В понятието се отчита не само териториалното разграничение, а факторите от всички миграции. Изтъква се положителната роля на взаимодействието и културния обмен между всички народи, елементи от което се срещат и в съвременния свят.

Въвеждане на понятията национална общност, национална принадлежност, национална идентичност и национално пространство. В учебниците по литература, по-специално тези за 6 и 7 клас, в които е представен животът и шедеври от творчеството (вкл. анализи) на произведения велики български възрожденски и следосвобожденски автори, идеята за българската националната общност, принадлежност, самосъзнание, идентичност и пространство е изключително широко застъпена, вкл. уточнени и често използвани са и самите понятия. По-често те се свързват с идейно и/или действено отстояване, извоюване, изграждане, разпространение, „разбуждане“, прославяне и „пропагандиране“ от страна на възрожденските ни литературни дейци или от страна на героите в техните произведения. В много от произведенията и техните анализи се посочва ролята на националното самосъзнание и националната идентичност (вкл. език, история, родина, ценности, традиции) за оцеляването и съхранението на народа.

В учебниците по история за 5-ти, 6-ти и 7-ми клас се дава кратка представа за това кое лежи в основата на формирането на нация и изграждането на националната идентичност. Въпросът се дискутира много оскъдно от гледна точка на положителния момент – на отстояване на родното, „българското“. Примерите с оцеляването на еврейския народ в значително по-силна степен акцентират на себесъхраняващата функция на националното самосъзнание.

Понятие за права на човека/гражданина и за гражданско общество се изгражда в начина на представяне на материала по литература и история от Античността до днес. Директното послание е, че изравняването на правата, общите закони и непреходните ценности са това, което движи една култура/нация/държава напред. В известна степен е поднесено косвено и значението на личната

активност на хората/гражданите в този процес. В учебниците по литература измерението на човешките права, представено най-често като национална свобода и свобода на личен избор, се описва като трудно постижимо с цената на саможертва.

С.2 Видимост на етническите малцинства като неразделна част от обществото в България

В учебниците по литература етническите малцинства (или по-скоро някои от тях) са видими най-вече чрез включеното съгласно учебната програма за 5 клас фолклорно и авторско творчество на техни представители, чрез представените празници, традиции и обичаи, както чрез допълнителна информация, илюстрации и задачи за самостоятелна работа. Но етническите малцинства са експлицитно заявени като неразделна част от българското общество единствено в учебника на Изд. „Просвета“ за 7 клас (Вж. анализа на учебника по-горе). Така или иначе навсякъде, където етническите малцинства присъстват експлицитно или имплицитно, толерантната нагласа към тях е единствен акцент на дискурса. Изключение правят пропуски в някои учебници за 6 и 7 клас, свързани с липсата на разграничение на етническите турци, които живеят в България днес от турците „поборители“ по време на Османското владичество, което носи риск от непреднамерено пренасяне на негативите от историческата памет към съвременното.

В учебниците по история е описано достатъчно подробно и с приложен илюстративен материал съвместното съществуване на различни етноси. Силен акцент е поставен на проявата на толерантност на българското общество към останалите етнически общности и съседните народи.

С.3 Внушения за стереотипи и предразсъдъци – директни и индиректни

Първостепенна задача на изследването е да се провери за случаи на директно внушаване на дискриминативно отношение и формиране на нетолерантност към различията.

Анализът на учебниците по литература показва, че безусловно доминират примерите за обективно и/или позитивно представяне на другостта и многообразието. Все пак в някои учебници присъстват някои, макар и много малко на брой (и като относително тегло) негативни внушения, които създават макар и минимален риск от изграждане на стереотипи и предразсъдъчно отношение. Тези негативни изключения са подробно представени в анализа на учебниците по-горе, но обобщено могат да бъдат представени така: различността предполага конфликт, приписване на отношението на отделни представители от друга страна/нация към българите върху цялата чуждестранна

общност, насърчаване на етническа представа за нацията, създаване на идеализиран стереотипен образ на „европейците“ и на негативен стереотипен образ на „българите“.

Прегледът показва, че в учебниците по история съдържанието е представено по обективен и балансиран начин. Изрично се подчертава, че историята не може да пренесе негативизъм, напротив, нейна цел е да разкрие динамиката на взаимодействията, непреходните ценности и да възпитава в дух на приемане на различията.

С.4 Позитивни примери за насърчаване на толерантност към другостта

Учебниците по литература и история за пети, шести и седми клас на всички издателства изобилстват от примери, в които другостта и общността в различието са видими и които благоприятстват толерантността към другостта в различните ѝ измерения. Както броят, така и относителното тегло на позитивните примери е несравнимо по-голям от този на негативните примери и пропуски.

Освен изискваните по учебна програма текстове в повечето учебници по литература присъства и доста допълнителна информация, специализирани рубрики/секции, въпроси, задачи и анализи към тях, които стимулират многоаспектен размисъл за другостта (Вж. подробния анализ по-горе). Обобщеният анализ по издателства показва, че броят и относителното тегло тези позитивни примери е най-голям в учебниците по литература на Изд. „Просвета“, където освен специализирани рубрики, свързани с многообразието, присъстват и повече примери от чуждоезична литература, вкл. повече задачи за сравнителен анализ на български и чуждоезични творби със сходна проблематика и/или период на създаване, дори в 7-ми клас, където фокус е класиката на българската национална литература.

С.5. Пропуснати възможности за включване на послания за толерантност и формиране на активна позиция

Пропуснатите възможности в учебниците по литература за 5-ти, 6-ти и 7-ми клас са сравнително повече от негативните примери, но са несравнимо по-малко от позитивните примери. Най-същественият пропуск в повечето учебници (изключение е учебника на Изд. „Просвета“ за 6-ти клас) е изясняването чрез подходяща допълнителна информация, въпроси и задачи към възрожденските и някои от следосвобожденските български литературни творби на разликата между турците-«поробители» от времето на Османското владичество и турците, живеещи в България и Турция днес, както и между управляващите и обикновените хора. Това е много важен въпрос с оглед избягване на пренос на негативното отношение към Османската власт и турците от отминалите времена към

днешните етнически турци. Друг важен пропуск е, че въпреки обяснението за «национални ценности» и «общочовешки ценности» в повечето учебници, не се обяснява как националните ценности на българите или други народи/нации се свързват с общочовешките, без да влизат в противоречие с тях, което е много важен компонент за формиране на патриотично, а не на националистично самосъзнание и за насърчаване на толерантността към другите етноси и нации. Освен това в някои учебници (най-вече на Изд. «Анубис» за 7 клас) отсъстват примери за известни чуждоезични произведения, за да се насърчат межкултурни сравнения с включените съгласно програмата български произведения, с оглед откриване както на сходства и различия, така и на общочовешки ценности.

В учебниците по история за за 5-ти и 6-ти клас липсват примери, свързани с богомилството и голямата роля на България по време на кръстоносните походи. Като цяло те са доминирани от акцент върху положителните страни на приемане на другостта и толерантност към различията и интегриране и приемане на европейските ценности. Това, което липсва, е достатъчен акцент върху отстояването на националното, българското. Националната идентичност се изгражда до голяма степен и във връзка с познаването на родната история и география. Богатото културно наследство, представено по по-директно провокиращ гордост начин, може да има много важно въздействие за преодоляване на кризата с националната идентичност и непознаването на българската история.

D. Заключение и препоръки

D.1 Обобщени заключения и изводи

Анализът на проучените учебници за 5, 6 и 7 клас през призмата на стимулиране на толерантно отношение и превенция на противопоставянето на различията води до следните общи заключения и изводи:

Като цяло в учебниците има послания за равнопоставеност, толерантност, уважение към различията и пр. Въпросите и задачите за самостоятелна работа следват същата линия.

- Всички учебници по история и литература и на трите издателства отговарят на заложеното в учебните програми като структура и съдържание на учебния материал.
- И в трите издания е положителен момент включването на задачи и указания за правилно използване на интернет източници, богатият илюстративен материал, въпросите, задачите и темите за размисъл и самостоятелна работа.

- Във всички учебници освен политически и икономически причини за противопоставяне и обединяване на различията се дава описание за културата, етносите, религията, специфичните исторически обстоятелства (вкл. на авторите и мотивите за създаване на съответните литературни творби). Това е много положително, тъй като осигурява основа за по-реалистично възприемане на информацията за различията и възпитава в толерантност. Без липсата на такъв баланс оценката и интерпретацията биха били едностранчиви или обвързани главно с икономически мотиви, борба за известност и/или територии.

4.2 Препоръки

Въз основа на заключенията от прегледа на учебниците за 5-ти, 6-ти и 7-ми клас се извеждат следните ключови препоръки за промени и допълнения в съдържанието на учебниците:

4.2.1. Литература

- Тъй като в много от шедьоврите на българския фолклор и възрожденска (дори следосвободенска) литература (напр. «Даваш ли, даваш, Балканджи Йово», «Под игото», «Немили-недраги», «Една българка», «Опълченците на Шипка» и др.), вкл. в техните анализи в учебниците, е ярко отразено насието, упражнявано върху българския народ от страна на турците, унижението на човешкото достойнство на поробените и омразата към поробителите, би трябвало във всички учебници за 5-ти, 6-ти и 7-ми клас да присъства допълнителна информация към съответните произведения, вкл. задачи и въпроси за размисъл, които да предотвратят пренос на негативите на историческата памет и да стимулират разграничаване на турците от времето на Османската империя от турците, които са граждани на България и Турция днес.
- Има множество популярни автори от други страни и култури, които в своите творби разглеждат сходни проблеми, свързани с идентични исторически периоди. Препоръчително е примери/откъси от техни произведения с подходящи въпроси и задачи към тях да бъдат включени с цел межкултурни сравнения с включените съгласно програмата български произведения. Това важи най-вече за учебниците по литература за 7-ми клас на Изд. «Булвест 2000» и «Анубис». Откриването на общочовешки ценности, както и на някои културни различия, би насърчило разширяването на кръгозора на учениците и би стимулирало приемането на другостта.

- Очевидно генерализациите са преднамерено избягвани във всички учебници. Въпреки това, почти във всички учебници по литература се забелязват отделни случаи на прекомерни обобщения (напр., във въпроси и анализи към текстовете), които не присъстват в самите текстове на произведения. Препоръчително е да се избягва приписване на отношението на някои представители на друга страна/нация към българите върху цялата чуждестранна общност, както и обратното. Също е препоръчително да се избягва създаване на идеализиран обобщен образ на „европейците“ и на негативен стереотипен образ на „българите“. Изграждането на стереотипи, независимо от насочеността им, възпрепятства мисловния процес и е основа за развитие на дискриминативно отношение.
- Налице са и някои терминологични неточности, на които също трябва да се обърне специално внимание. Например, препоръчително е да се отстранят директни и индиректни внушения на етническа представа за нацията, на религията като изключителна характеристика само на определени етноси/народи (напр. поставяне на знак на равенство между мюсюлмани и турци и др.)
- Въпреки обяснението за «национални ценности» и «общочовешки ценности» в повечето учебници, не се обяснява как националните ценности на българите и други народи/нации се свързват с общочовешките ценности, без да влизат в противоречие с тях. Това пояснение е много важен компонент за формиране на патриотично, а не на националистично самосъзнание и за насърчаване на толерантността към другите етноси и нации.

4.2.2. История и цивилизация

- Въпреки, че българската културна самоопределеност е заложена в учебните планове, формирането ѝ отсъства в голяма степен въпреки представянето на информация за дълговековната история на цивилизациите по нашите земи. Препоръчително е да се акцентира достатъчно върху въпроса за националната идентичност. Освен духовната и гражданска идентичност, този въпрос не е поставен и в учебните планове. „Ние сме европейци, но винаги ще бъдем българи“ фигурира еднократно единствено в учебника за 6 клас на Просвета и като цяло липсва в останалите.
- Много силен е акцентът на свързаност с европейското без достатъчно отчитане на дискутираното от десетилетия запазване и съхранение на културното многообразие, т.е. акцент е основно приемането и интегрирането за сметка на културната и националната идентичност като известен дисбаланс (което се забелязва и в учебната програма по история). Формирането на граждански дух и ясна самоопределеност определя не само активното

включване, но и начина на оцеляване въпреки глобалните промени, които начертават световната карта и към които хората трябва да се адаптират.

4.2. Гърция

1. клас, възраст – 13 години

Изучавани предмети

Английски език

Музика

Древногръцка литература

Древна история

Математика

Френски език

Биология

Френски език / Немски език

Съвременна гръцка литература

Геология

Съвременен гръцки език

Информатика

Технологии

Изобразително изкуство

Религия

Не съществува отделен предмет, който да разглежда другостта, многообразието, идентичността и гражданството. Термините не се споменават в програмите на съществуващите предмети

2. Клас, възраст 14 години

Преподавани предмети

Английски език

Изобразително изкуство

Древногръцка литература

Съвременна гръцка литература

Съвременен гръцки език

Математика

Геология – География

Биология

Религия

Сревновековна история

Не съществува отделен предмет, който да разглежда другостта, многообразието и гражданството. Проблемът обаче е засегнат частично в часовете по религия като част от алегоричните разкази на главния герой (Исус Христос), както и в програмата по съвременна гръцка литература.

Физика	
Химия	
Технологии	
Информатика	
Неформални дейности	
Домашна икономика	

More specifically:

Предмет:	Религия
Програма:	Притчите за добрия самарянин и Деня на страшния съд
Как е засегната другостта:	Може да се каже, че цялото учение на Исус Христос е за приемане, помагане и обичане на другия. Чрез притчите учениците се запознават с основните принципи на християнството: любов, приемане, алтруизъм.
Коментари:	Разбира се, самият факт, че учениците, които не са християни, няма да присъстват в часа, означава, че обхватът му е ограничен и че целта му автоматично се отменя – няма как той да преподава разбиране на другостта, щом последователите на „други“ религии са изключени от учебния процес.

Предмет:	Съвременна гръцка литература
Програма:	Любов и приятелство
Как е засегната другостта:	7 литературни текста (сред които и откъс от „Малкият принц“) разглеждат два основни елемента на социалния живот: любовта и приятелството. Текстовете засягат множеството аспекти на любовта – универсална любов, хуманитарна любов, мирно съжителство, платоническа любов, любов между възрастни.
Коментари:	Изкуството се възприема по различен начин от всеки човек, затова желаният ефект може да не бъде постигнат, ако даденият човек не се интересува от литература.

4. клас, възраст – 15 години

Изучавани предмети	
Английски език	Не съществува отделен предмет, който да разглежда другостта, многообразието и гражданството. Темата донякъде се засяга в часовете по съвременен гръцки език и по гражданско образование.
Изобразително изкуство	
Древногръцка литература	
Съвременна гръцка литература	
Съвременен гръцки език	
Математика	
Геология – География	
Биология	
Религия	
Средновековна история	
Физика	
Химия	
Технологии	
Информатика	
Гражданско образование	

По-точно:

Предмет:	Съвременен гръцки език
Програма:	Разделите 1. Всички сме различни, но равни 2. ЕС и гражданите на ЕС 3. Активно гражданство
Как е засегната другостта:	Във включените текстове, върху които са изградени упражнения за четене с разбиране и граматични упражнения, се засягат темите за равноправие, расизъм, дискриминация, емпатия, европейска идентичност и национална идентичност, ЕС като сбор от различия, европейска култура и солидарност.
Коментари:	В крайна сметка зависи от учителя дали ще задълбочи дискусиата по темата, тъй като текстовете представляват инструменти за преподаване на гръцки език. Целите на предмета не включват изрично плодотворна дискусия в класната стая, базирана на предложените текстове.

Предмет:	Гражданско образование
Програма:	Раздел „ЕС и граждански права“

Как е засегната другостта: Модулите за идентичността и гражданските права са представени накратко през призмата на конституцията: засягат се теми като гражданство на Гърция и ЕС и права и задължения на гражданите.

Коментари: Правата на човека са без значение за гражданството и трябва да бъдат включени като такива. В противен случай предметът се превръща просто в „наръчник на добрия европейски гражданин“, който няма универсална стойност.

Обобщение

Въпреки че през първата година в гимназията темата за „другостта“ изобщо не се разглежда, през следващите години тя се споменава в няколко случая. Те обаче нямат непременно за цел да повишат осведомеността или да научат на съпричастност и уважение към правата на човека и т.н. Темата е включена, но под формата на изкуство, определена религия или инструмент за преподаване на граматика. Като цяло, темата за другостта е недостатъчно въведена и преподавана на гимназиално ниво в гръцката образователна система.

4.3. Италия

Образователната система на Италия се базира на свободата на преподаване, описана в чл. 33 на Конституцията на Италия, и на автономията на училищата, описана в чл. 117. Според държавните изисквания всяко училище изработва своя собствена програма, като се съобразява с общите изисквания на Министерството на образованието по отношение на:

- Главни цели;
- Специфични цели;
- Изучавани дисциплини;
- Хорариум за всяка дисциплина;
- Стандарти за качество;
- Методи за оценяване.

Италианската образователна система има за цел да развие у учениците описаните от ЕС (Препоръка 2006/962/ЕО)³ ключови компетентности:

³ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:348:0115:0117:EN:PDF>

- 1) Комуникация на майчин език;
- 2) Комуникация на чужд език;
- 3) Математически умения и основни знания в природните науки и техниката;
- 4) Компютърни умения;
- 5) Умения за учене;
- 6) Социални и граждански умения;
- 7) Инициативност и предприемчивост;
- 8) Културни познания и умения за изразяване.

В рамките на тези насоки всяко училище може да избере съдържанието, методите, организацията и методите за оценяване, като се съгласува с поставените от този държавен документ цели. Учителите са свободни да избират най-ефективните методи и най-адекватните стратегии в обучението, като вземат предвид специфичния контекст на училището и учениците. Те могат свободно да избират учебниците и допълнителните учебни материали измежду предложените от италианските издателства и изрично насочени към училищното образование такива. Освен това Наредба № 227/99 постановява, че „във връзка със специфични образователни потребности ... учебникът може да бъде заменен от подходящи алтернативни инструменти“, което дава още повече свобода на учителите.

Освен това според автономния принцип образователните институции могат да променят общия годишен брой часове, предназначен за всяка дисциплина, в рамките на 20%. Министерството дава указания за максималния и минималния брой часове за всяка дисциплина и всяко училище може да ги разпределя по желание и решение на учителския колектив.

Тази възможност позволява на училищата да напасват часовете по различните учебни дисциплини (т.е. да отделят повече часове за дисциплина вместо за друга) или да въведат нова дисциплина. Като започват от предучилищното образование, държавните изисквания посочват сред уменията, които трябва да придобият децата, придобиване на първоначална осъзнатост за правата и задълженията, правилата на съжителство, културното многообразие, религията, правосъдието. По този начин в края на предучилищната децата трябва да са развили навика да задават въпроси по морални и етични проблеми, да разглеждат различни гледни точки и да развият чувствителност към културни и езикови различия⁴.

Освен това държавните изисквания потвърждават, че задачата на началния и прогимназиалния етап е особена – да постави основите на активно гражданство и да

⁴ *Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca, Indicazioni Nazionali per il curriculum della scuola dell'infanzia e del primo ciclo di istruzione – 2012, p. 23.*

създаде основна социална и културна грамотност⁵. За да се направи това, училищата трябва да възприемат межкултурно образование. То ще подпомогне пълното развитие на идентичността на учениците, като обърне внимание на всичките ѝ измерения (когнитивно, емоционално, афективно, социално, етично, религиозно и материално). Межкултурното образование трябва да бъде функционален ресурс за валоризация на многообразието и необходимо условие за социално приобщаване и демократично участие.

В началното училище включването на межкултурно образование и активно гражданство става все по-важно, защото именно в този период (6-11 години) у децата започва да се оформя идентичността и разбирането за света и реалността.

Но едва в прогимназиалния етап (12-14 годишни) се установяват *някои специфични цели на гражданското образование, свързани с гражданското съжителство*⁶: запознаване с темите гражданство, пътна инфраструктура, опазване на околната среда и здравеопазване, здравословно хранене.

Националният документ установява, че всяко училище на това ниво трябва да организира единни образователни и дидактически дейности за развиване на компетенции, свързани с тези теми. *Образованието за гражданско съвместно съществуване* не се идентифицира в никоя конкретна дисциплина или предмет, но се посочва и трансверсалността на тези теми, както беше посочено по-горе.

По-долу са изброени дисциплините, преподавани в италианските прогимназии (11-14 г.).

Предмети, които се изучават в среден курс	Min hours per year	Max hours per year
Италиански	319	307
История	319	307
География	319	307
Математика	319	307
Природни науки и технологии	239	251
английски	114	126
2-ри чужд език	114	126
изобразително изкуство	54	66
Музика	54	66

⁵ *Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca, Indicazioni Nazionali per il curricolo della scuola dell'infanzia e del primo ciclo di istruzione – 2012, p. 24-25*

Спорт	54	66
Религия	33	33

Дори и да не е отредено място на межкултурното образование като част от някоя учебна дисциплина, то трябва да се превърне в перспектива, чрез която се разглеждат всички академични знания, като не се пренебрегва нито отварянето към различията, нито насърчаването на социалното сближаване.

Министерството насърчава решението на много училища да пречупят знанията, съдържанието и уменията през межкултурната призма. Това води до обогатяването на образователната система с източниците, културните модели и гледните точки на „другите“. Историята, географията, литературата, математиката, природните науки, изкуството, музиката, езиците и други области на знанието неизменно предлагат възможности за преподаване на другостта, като позволяват да се надникне не само в различно учебно съдържание, но и в различен начин на мислене. При преподаването на история например от училищата се изисква да не се концентрират върху идентичността и евроцентризма, а да концептуализират връзката между история и гражданство; при преподаването на география – да формират международно съзнание; при преподаването на религия – да разширят виждането на учениците относно религиите, да им покажат религиозния плурализъм, който характеризира нашето общество, и важноста на религиозно-културния контекст.

4.4. Португалия

Учениците в Португалия съвсем рано се сблъскват със задължителните по програма теми като свобода на словото, приемане на межкултурни различия и толерантност към другите, което улеснява израстването им като личности в мултикултурно общество.

ПРЕДУЧИЛИЩНА

Един от трите тематични раздела в учебната програма за предучилищното образование се нарича „Личностно и социално образование“ и в него се разглеждат и работят заедно с другите два раздела следните теми:

- Възпитаване на ценности: детето контактува с възрастни и деца, които могат да имат различни ценности от интернализираните в домашната му

среда, и това насърчава личностното и социалното развитие на детето въз основа на досега с демократичния живот и с оглед на гражданското образование;

- Мултикултурното образование: приемането на разликите в сексуалността, социалния статус и етническата принадлежност улеснява предоставянето на равни възможности в образователния процес, който уважава различните начини на съществуване и познаване. Това осмисля придобиването на нови знания и опознаването на нови култури.

НАЧАЛНО

В първия цикъл на обучение (началното училище) в темата „Опознаване на другия и на институциите“ от раздела „Опознаване на околната среда“ от учебната програма учениците развиват нагласи и ценности като отговорност, толерантност, солидарност, сътрудничество, уважение към различия и не-сексистко поведение.

Втори клас (първи цикъл):

ЖИВОТ В ОБЩЕСТВОТО: Знай и прилагай някои правила на социално съжителство • Зачитай индивидуалните и груповите интереси • Знай и прилагай техники за разрешаване на конфликти: диалог, вот на съгласие.

Трети клас (първи цикъл):

ДРУГИ КУЛТУРИ В ОБЩНОСТТА ТИ: Познавай аспекти от културата на малцинствата, които живеят в града или областта (обичаи, езици, храна, музика).

ВТОРИ И ТРЕТИ

Възрастовата група, за която е предназначен проектът „Другостта“ (12-15 годишни) се включва в трите класа на третия образователен цикъл (7., 8. и 9. клас)

От дисциплините, изучавани във втори и трети цикъл, пряко свързани с другостта са единствено:

Морално образование и католицизъм и Управлението на класа и гражданското образование, всеки от които се провежда в рамките на 45 минути седмично.

Морално образование и католицизъм: този предмет (с незадължителна честота) разглежда различни въпроси върху принципите на католическата религия, като насърчава нагласи и идеи у учениците, които отговарят на принципите, залегнали в другостта.

Управление на класа и гражданско образование: задължителен предмет, чийто учебен план и номенклатура са определени самостоятелно от училищата и обикновено са насочени към популяризиране на дейностите в рамките на гражданското образование, чиито тематични области са:

- Европейското измерение на образованието;
- Межкултурно образование;
- Образование за равенство между половете;
- Образование за доброволческа дейност;
- Образование за правата на човека;
- Здравно образование и сексуална култура.

Освен това, в часовете по този предмет класните ръководители организират заедно с учениците няколко акции за солидарност в различни периоди от годината. Като пример можем да изтъкнем събирането на храна за „Световния ден на храната“, включващ „банката за храна“ и събирането на дрехи и учебници за семейства в неравностойно положение.

3rd Cycle (High School)

7th grade » approx. 12 years of age

Subjects	Само последните два предмета („Управление на класа и гражданско образование“ и „Католическо религиозно образование“) изучават
Португалски	
Английски	
Испански/ Френски	
Природни науки	
География	
История	

Математика
Физика и химия
Изобразителн изкуство
Физическо възпитание
Информатика
Мултимедии / Техническо и пластично изразяване
Управление на класа и гражданско образование
Католическо религиозно образование (избираемо)

материал, свързан с другостта

8th grade » approx. 13 years of age

Subjects
Португалски
Английски
Испански/ Френски
Природни науки
География
История
Математика
Физика и химия
Изобразително изкуство
Физическо възпитание
Информатика
Мултимедии / Техническо и пластично изразяване
Управление на класа и гражданско образование
Католическо религиозно образование (избираемо)

Само последните два предмета („Управление на класа и гражданско образование” и „Католическо религиозно образование”) изучават материал, свързан с другостта

9th grade » approx. 14 years of age

Subjects
Portuguese
Португалски
Английски
Испански/ Френски
Природни науки
География
История
Математика
Физика и химия
Изобразително изкуство
Физическо възпитание
Управление на класа и гражданско образование
Католическо религиозно образование (избираемо)

Само последните два предмета („Управление на класа и гражданско образование” и „Католическо религиозно образование”) изучават материал, свързан с другостта

5. Обзор на инициативи и проекти свързани с *другостта* на национално или регионално ниво

5.1. България

Съществуващите инициативи са организирани предимно от неправителствени организации. Добър пример е проектът „Да отгледаш ксенофоб – застъпническа кампания за толерантно образование“. Той се фокусира върху визуалното и словесното съдържание на българските учебници за ученици в долните класове и има за цел да повдигне дискусия за начина, по който образованието допринася (или не допринася) за отглеждането на отворени към другостта деца. Съвързани с толерантността училищни проекти, финансирани от различни европейски и държавни фондове:

- [Деца и толерантност](#);
- [Информационна кампания](#) „Толерантни към себе си, толерантни към другите“;
- Учители и ученици в [открит диалог](#) за насърчаване на толерантността „Толерантни ли сме и по какъв начин?“
- Национална кампания "[Активно включване и приемане](#)"

Министерството на образованието и науката насърчава толерантността и приемането на другостта по отношение на етнически произход чрез специално [учреден Център за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства \(ЦОИДУЕМ\)](#), който редовно провежда инициативи и финансира проекти. Един от големите им проекти, финансиран по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, е [„Учене в толерантност“](#). Училищата могат да кандидатстват и с предложения за проекти с общо финансиране от 1 000 000 лв. (500 000 евро). [Поканата за представяне](#) на предложения за 2015 г. имаше три приоритета, които училищата можеха да постигнат чрез своята дейност, а именно: (1) Равен достъп до качествено образование за ученици от етнически малцинства, (2) Межкултурно образование, целящо да запази културната идентичност на учениците от етническите малцинства, (3) Намаляване броя на отпаднали ученици от етническите малцинства чрез сътрудничество между учители и родители.

5.2. Greece

Съществуващи инициативи

Съществуват видеоклипове, образователни наръчници и други продукти на интелектуален труд, които са качени онлайн. Някои от тях са:

Видеоклипове, създадени от училища

- [«Όλοι ίσοι, όλοι διαφορετικοί»](#), 56ο Δημοτικό Σχολείο Πειραιά.
- [«4 παραμύθια, 1 αλήθεια»](#), 56ο Δημοτικό Σχολείο Πειραιά.
- [«Ζωγραφίζοντας την ιστορία της τελευταίας μαύρης γάτας»](#), 56ο Δημοτικό Σχολείο Πειραιά.
- [«Μαθαίνοντας τα ανθρώπινα δικαιώματα»](#), 56ο Δημοτικό Σχολείο Πειραιά.
- [«Όχι στον ρατσισμό»](#), 41ο Δημοτικό Σχολείο Αθήνας.

- [«Όλοι διαφορετικοί, όλοι ίσοι»](#), 2ο Δημοτικό Σχολείο Κομοτηνής.
- [«Μπαλόνια με ανθρώπινη απόχρωση»](#), Λύκειο Δασούπολης, Λευκωσία.
- [«Έτσι απλά...»](#), Ε.Ε.Ε.Κ Βόλου.
- [«Επείγον περιστατικό»](#), Γυμνάσιο – Λύκειο Παξών.
- [«Αγκαλιάζουμε τη διαφορετικότητα»](#), 1ο Γυμνάσιο Σητείας.
- [«΄act»](#), Γενικό Λύκειο Μελεσών.
 - o CPD
- [«Δραστηριότητες βιωματικής μάθησης στα ανθρώπινα δικαιώματα και τα δικαιώματα των προσφύγων \(6 – 18 ετών\)»](#).
- [«Compass»](#). Εγχειρίδιο Εκπαίδευσης στα Ανθρώπινα Δικαιώματα.
- [«Δεν είναι μόνο αριθμοί»](#). Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης, Ύπατης Αρμοστείας (12 -18 ετών) ([εγχειρίδιο δασκάλου](#)).
- [«Ο ξένος»](#), με αφορμή το βιβλίο της Ε. Χωρεάνθη: «Ένας ξένος στην οικογένειά μας».
- [«Γκασμέντ»](#), με αφορμή το βιβλίο του Κ. Μουρίκη: «Γκασμέντ, ο φυγάς με τη φλογέρα».
- [«Το ξενοπούλι και ο συνορίτης ποταμός»](#), με αφορμή το βιβλίο της Λενέτας Στράνη.
- [«Ο Ναβίντ δεν ήρθε για διακοπές»](#), του Πάνου Χριστοδούλου.
- [«Οδηγός αντιρατσιστικής εκπαίδευσης»](#). Βιβλίο του Γιώργου Τσιάκαλου.
- [«Δέκα χρόνια ταξιδεύοντας με τους μαθητές μας»](#).
- [«...Δε θα πεθάνει μόνος, τσάκισέ τον!»](#) Η συλλογή αντιφασιστικών έργων της Τ.Ε.Κ.
- [Οδηγός για την πρόληψη /καταπολέμηση των διακρίσεων στα σχολεία](#).
- [«Περάσματα»](#). Παιχνίδι προσομοίωσης για τους πρόσφυγες.
- [«Το φαινόμενο της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα και η αντιμετώπισή του»](#). Ειδική Έκθεση του Συνήγορου του Πολίτη.
- [«Εθνική αναφορά για τη ρατσιστική βία»](#). Γιατροί του Κόσμου.
- [«Μάθε τα δικαιώματά σου»](#). Εκπαιδευτικό παιχνίδι.
- [«Και έφαγαν αυτοί καλύτερα...»](#) Εκπαιδευτικό παιχνίδι για τον υποσιτισμό των Γιατρών Χωρίς Σύνορα.
- [«ΙΔΕΑ, Ισότητα – Δικαίωμα – Ενημέρωση – Αποδοχή»](#). PRAKSIS – Γραφεία παροχής υποστήριξης κατά των διακρίσεων σε πολίτες τρίτων χωρών.
- [“Μην τους καταδικάζεις. Άκουσέ τους”](#). ActionAid. Γνωστοί καλλιτέχνες έγιναν για λίγο μετανάστες και αφηγούνται μια ιστορία σαν κι αυτές που συμβαίνουν καθημερινά σε μετανάστες που βρίσκονται στην Ελλάδα.
- [«Παίρνουμε Θέση» ενάντια στον ρατσισμό και την ξενοφοβία!](#) Μία ταινία μικρού μήκους, σε σκηνοθεσία Θοδωρή Παπαδουλάκη, που προσκαλεί να σπάσουμε τη

σιωπή και να εναντιωθούμε στον ρατσισμό και την ξενοφοβία που έχουν γιγαντωθεί στη χώρα μας.

- [«Нόμιμος μετανάστης»](#). Βίντεο της Ύπατης Αρμοστείας ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες – UNHCR GREECE, με προσωπικές μαρτυρίες.
- [«Και 1 θύμα ρατσιστικής βίας είναι πολύ»](#). Ο Αφγανός πρόσφυγας Α.Η. δεν τολμάει πια να βγει από το σπίτι του. Πριν από λίγο καιρό, επτά άτομα είχαν επιτεθεί στον ίδιο και το γιο του την ώρα που πήγαιναν να αγοράσουν ένα κομμάτι ψωμί. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες – UNHCR GREECE.
- [«Και 1 θύμα ρατσιστικής βίας είναι πολύ»](#). Ο Σίλας Σεραφείμ, ηθοποιός και stand up comedian, στέλνει τα δικά του μηνύματα ενάντια στο ρατσισμό, στο πλαίσιο της εκστρατείας της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες – UNHCR GREECE.
- [«Η ιστορία κουβαλάει τις αγωνίες των καιρών»](#). Ο Αλκίνοος Ιωαννίδης μας αφηγείται μία ιστορία, στο πλαίσιο της εκστρατείας της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες – UNHCR GREECE.
- [«Τα γυαλιά της διαφορετικότητας»](#). Μια ταινία μικρού μήκους κινουμένων σχεδίων του Προγράμματος Επιχορήγησης Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ) του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ) για την Ελλάδα.
- [Τα παιδιά μεταναστών είναι ισότιμα μέλη της ελληνικής κοινωνίας](#). Ενημερωτική καμπάνια για το δικαίωμα των παιδιών μεταναστών που ζουν στην Ελλάδα στην ελληνική ιθαγένεια, από την Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

Заклучение:

Съществуват разнообразни творчески продукти (видеоклипове, документални филми, наръчници и др.), които могат да бъдат използвани за образователни цели.

5.3. Италия

На уебсайта на Министерството на образованието (<http://www.istruzione.it/>) има две отделни секции или тематични области, посветени на интеркултурализма (<http://hubmiur.pubblica.istruzione.it/web/istruzione/interculturala>) и уврежданията (http://www.istruzione.it/dg_studente/disabilita.shtml). В тези секции Министерството популяризира регламентите, документите, както и инициативите на държавно и местно ниво, проведени по тези теми. Обикновено инициативи като конференции, семинари, кампании, уъркшопове и т.н. се организират автономно от училищата, за да се отговори на специфичните нужди на учителите и/или учениците, и се финансират от регионални или местни проекти и ресурси. В някои случаи се провеждат национални семинари или събития, организирани директно от Министерството.

Миналата година например се проведе образователен семинар за учители, обучители и училищно ръководство в гр. Удине в североизточна Италия с цел споделяне на опит между училища с висок брой мигранти. През февруари 2015 г. в Рим се проведе национален семинар с участието на министъра на образованието на тема насърчаване на интеграцията в училищата.

По време на този семинар в паралелни сесии участниците дискутираха по различни теми, напр.: нуждите на учениците и учителите във връзка с интеграцията; предизвикателствата, пред които е изправена образователната система, заради миграцията и културната диверсификация на обществото; връзката между училища, асоциация и територия. Още един национален семинар се проведе в Турин на тема „Имиграция и гражданско образование“. В него участваха много представители на институции, журналисти и заинтересовани лица.

Резултатът от тези срещи на национално и местно равнище е нуждата на учителите и италианските училища като цяло да систематизират различния опит от проекти и инициативи на национално и местно равнище по тези теми.

В рамките на училищната автономия, която често води до генерализирана фрагментация на предложенията за учене от ученици и учители, необходимостта от обмен на добри практики, ясни и специфични насоки и систематизирани моменти на конфронтация на национално равнище става все по-подчертана.

Формализираните и структурирани дейности за включване на чуждестранни ученици в италианските училища като цяло са оскъдни, въпреки че всички ги намират за особено нужни. За да се отговори на необходимостта от улесняване на интеграцията на всички ученици, учителите интуитивно адаптират своите преподавателски умения и образователна психология към новите изисквания. Учителите са силно критични към начина, по който училището се отнася към този проблем – делегира своята отговорност на недостатъчно подготвен и зле организиран персонал. Липсват политически действия на централно ниво. Пристигането на чуждестранни ученици в италианските училища и приемането на другостта от страна на нашите ученици изискват от страна на учителите специална подготовка и умения, инструменти за планиране и образователни курсове, които все още не са добре подготвени и тествани.

Обучението на учители в двойния смисъл на първоначално обучение и след това на повторно обучение на персонала играе главна роля в структурните промени в отговор на новите ученици

Бъдещите учители в Италия задължително получават обучение по межкултурно образование, както и много специализирани курсове, магистърски програми и други обучителни курсове за преподаване на италиански като втори език. Подготовката на учителите по межкултурно образование продължава да е разпокъсана и не систематизирана, въпреки че е сертифицирано наличието на широкоспектърен опит,

основан на различни видове обучение: конференции и семинари, обучителни сесии, дебати, курсове, срещи между учители и т.н. (Министерство на образованието, 2001 г.).

<http://www.integrazionemigranti.gov.it/mediazione/Documents/guiagilardoni.pdf>

В Италия всеки, който прецени, посещава обучителни курсове, подтикван най-вече от личен интерес. Съгласно училищната автономия, всяко училище е свободно да организира обучителни курсове, но работещите учители не са длъжни да посещават обучения. По този начин межкултурното обучение на учителите не е гарантирано.

5.4. Португалия

Както стана ясно в предишната глава, класните ръководители често насърчават учениците да участват в благотворителни акции в различни периоди през годината, най-често около национални и международни празници.

Трябва да споменем, че в конкретния случай на Основно училище „Алешандре Еркулану” има две училищни организации, които по множество начини подкрепят темата за другостта: Отдел за подпомагане на учениците с множество увреждания и Образователен екип за здраве.

Отдел за подпомагане на ученици с множество увреждания: съставен от учители със специално образование, тази организация работи с ученици с множество увреждания, като подпомага образователния им процес и насърчава социалната им интеграция. Някои от тези ученици са интегрирани в редовни класове и при необходимост могат да използват индивидуализирана подкрепа от специално обучен учител в класната стая. Тази интеграция и подкрепа могат да се извършват само по определени предмети съгласно специално изготвена и индивидуализирана учебна програма, подготвена от специалния образователен екип. Тези ученици упражняват своята независимост, като свободно се движат в училищните пространства и по принцип са много ценени и добре интегрирани в училищната общност.

Образователен екип за здраве: Този екип се състои от учители и училищен психолог и има за цел да се грижи за здравето и благосъстоянието на училищната общност, като е по-скоро насочен към учениците. Някои от дейностите на екипа насърчават солидарността, като разпространяват храни, които да подпомогнат здравословния начин на живот на учениците в неравностойно положение и техните семейства.

На национално равнище съществува инициатива, подкрепяна институционално от президента на Португалия – „Национален план за четене“, чиято основна цел е да повиши нивото на грамотност на португалците. Този план е насочен основно към училищата, които предлагат задължително образование, особено по португалски език. Учителите насърчават учениците да придобият навици за четене, като използват списък от книги, включени преди това в Националния план за четене. Много от книгите засягат хуманитарни въпроси, учат на ценности и принципи, свързани с толерантност и уважаване на различията. Припомнете си например „Малкият принц“, заложен във втори цикъл (6. клас).

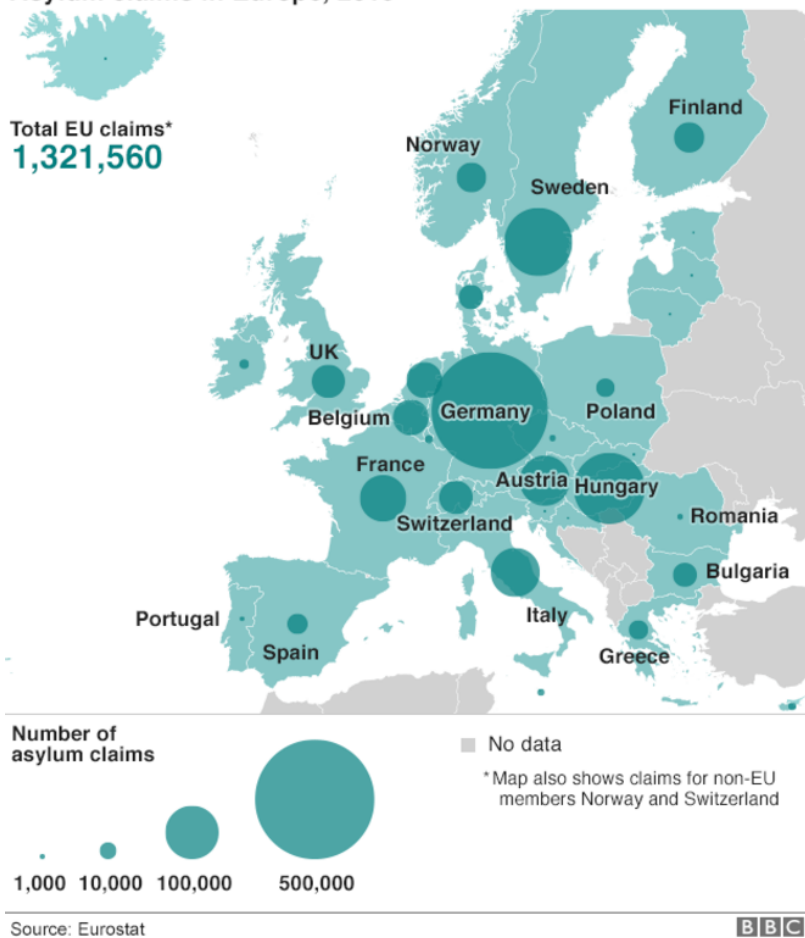

6. **Заключения и препоръки**

В днешния свят глобализацията и миграцията сближават хора с различни етнически произход, религиозна принадлежност, вярвания, традиции и езици. Но сближавеното в пространството не води автоматично до отваряне към другостта, разбиране на различията, оценяне на многообразието и успешно изграждане на общ диалог. Проблемите, свързани с правата на човека, многообразието, толерантността и ненасилието, стават все по-значими предвид войната в Сирия и скорошните събития в Близкия изток и Африка, довели до бежанската криза. Повече от милион мигранти и бежанци навлязоха в Европа през 2015 г., а опитите на държавите да се справят с притока доведоха до криза.

Всички партньори на „Другостта“ идват от страни, разположени по външните граници на ЕС, които също така имат големи малцинствени групи, което прави целите на

Asylum claims in Europe, 2015

проекта още по-подходящи в този контекст. Темата е релевантна за България, въпреки че дълги години на територията ѝ си съжителстват множество етнически и религиозни групи. Засега страната е приютила съвсем малък брой бежанци, но обществото трябва да се подготви да приеме своята квота като член на ЕС. Другостта не само е релевантна за Гърция, но нейното въвеждане и насърчаване са предпоставка за мирна и съгласувана социална мрежа. Бежанската криза демонстрира насилствено, че всички ние трябва да работим заедно, за да включим „другите“ и да осигурим безопасно място за нуждаещите се „други хора“. В Италия ситуацията е подобна на

тази в Гърция, но образователната система има добър опит с интеграцията на ученици с неиталиански етнически произход. Тази тема е от значение и за Португалия, макар че страната не участва до голяма степен в драмата на бежанците от Сирия; въпреки това обаче чуждестранните ученици обикновено са посрещани радушно в португалските училища, без да стават жертва на дискриминация.

Образователните системи в страните партньори се различават по много начини, но между тях могат да се забележат и редица прилики. Нито една от страните няма в програмата си отделен предмет, който да засяга гражданското образование, човешките права и многообразието. Предвижда се знанията и уменията на учениците в тази област да се формират по интегриран начин чрез разглеждане на определени теми в различните учебни предмети. Специфични насоки и рамки се предоставят от министерствата на образованието с цел подпомагане на училищата при възпитаването на учениците в някои от основните европейски ценности: *правата на човека, демокрацията, толерантността, уважението към други култури, солидарността.*

България: Законът за народната просвета определя главните цели на общото образование в училищата, като една от тях е „създаване на условия за формиране на ценности, свързани с усещането за българска национална идентичност, уважение към другите, съчувствие и гражданска отговорност“. Няма отделен предмет по гражданско образование, човешки права и многообразие. Предвижда се всички училищни дисциплини да допринасят за формирането на знанията и уменията в тази област чрез конкретни теми и подходи. Учебниците като цяло носят духа на равноправието, толерантността, уважението към различията и т.н. Учебниците съдържат информация не само за политическите и икономическите причини за конфликти и съюзявания, но и за културния, етнически, религиозен и исторически контекст – т.е. учениците получават информация за различията и развиват толерантността си чрез премисляне и анализ на реални ситуации. Това обаче съвсем не е достатъчно, особено като се вземат предвид зачестилите прояви на нетолерантност и агресия сред учениците.

Гърция: въпреки че през първата година на гимназията темата за „другостта“ изобщо не се разглежда, през следващите години се споменава в няколко случая, които обаче не успяват да разрешат проблема или да събудят у учениците емпатия и уважение към човешките права. Темите присъстват, но под формата на изкуство, определена религия или инструмент за преподаване на граматика и четене с разбиране.

Италия: националните насоки поставят като една от целите на началното и гимназиалното училище да поставят основите на активното гражданство, като насърчават социалната и културната грамотност. За целта училищата трябва да въведат межкултурно образование и така да насърчат цялостното развитие на идентичността на учениците и да обърнат внимание на всичките ѝ измерения (когнитивно, емоционално, афективно, социално, етично, религиозно и материално). Межкултурното образование трябва да бъде функционален ресурс за валоризация на многообразието и необходимо условие за социално приобщаване и демократично участие.

Португалия: Учениците в Португалия съвсем рано се сблъскват със задължителните по програма теми като свобода на словото, приемане на межкултурни различия и толерантност към другите, което улеснява израстването им като личности в мултикултурно общество.

След като разгледахме образователните практики в четирите държави (България, Гърция, Италия и Португалия) и новите предизвикателства за интеграцията на бежанци и мигранти, можем да заключим, че са нужни конкретни стъпки към провеждането на обучения за възпитаване у учениците на чувства на толерантност и зачитане на човешките права. Във все по-мултикултурните общества образованието би следвало да дава нужните межкултурни познания, за да живеем с, а не въпреки, културните различия помежду ни. Училищата трябва да се опитат да напаснат учебния процес, учебното съдържание, обученията на учители и управлението към положението на учениците.

Учебните програми трябва да се създават с оглед на мултикултурността и многоезицието, да са съобразени с разнообразието от гласове и гледни точки и да се вдъхновяват от историите културите на всички групи от обществото. Този чувствителен към многообразието на учениците подход трябва също така да предвиди специални мерки за достигане до уязвими и изолирани групи ученици.

ЧАСТ II – КАКВИ СА ТЕКУЩИТЕ НИВА НА ПРИЕМАНЕ НА ДРУГОСТТА

1. България

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ТОЛЕРАНТНОСТТА И ОТНОШЕНИЕТО КЪМ ДРУГОСТТА В УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ (11-14 ГОД.) В БЪЛГАРСКИ КОНТЕКСТ

ОРГАНИЗАЦИЯ И МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

I. Основна цел и задачи на изследването: Идентифициране на нагласите за възприемане на другостта и многообразието между хората чрез възприятията на учениците на възраст 11-14 г. в основната степен на училищното образование.

Тази цел се конкретизира в три основни задачи:

- да се оцени равнището на толерантност към другостта сред учениците във възрастта 11-14 г.;
- да се проучи отношението на учениците към различните форми и проявления на другостта по признаците религия, етнос и култура, социално-материален статус, увреждания, агресивно поведение и др.
- да се направят заключения и препоръки, които да бъдат взети предвид при изготвянето на програма за обучения и придружаващия я помагала за ученици и учители, предвидени в рамките на проекта.

II. Целева група (извадка)

Целевата група на изследването се състои от 239 ученици от прогимназиален етап и първи гимназиален клас – 11–14 години. Паралелките са подбрани на случаен принцип от (1) училище с преобладаващо еднороден състав на учениците в голям град (над 100 000 души), какъвто е София, (2) училище от регион с голямо разнообразие на населението откъм етнически състав, какъвто е Кърджали и (3) училище от малко населено място (под 5 000 души), каквото е село Абланица. Изследването включва: 10-11-годишни ученици - 35% от респондентите, 12-годишни - 38% , 13-годишни - 21%; 14-годишни - 6%. 33% от учениците, включени в анкетното проучване са от София, 36% - от Кърджали, а 31% са от с. Абланица. Разпределението по пол е както следва - 52% от респондентите са момчета, а 48% - момичета.

III. Инструментарий. За целите на изследването е конструирана анкетна карта, съобразена със спецификите на детско-юношеската възраст. Основните аспекти, по които беше предвидено да се събира и анализира информация чрез конструирания инструмент са: цялостно отношение към различията; интерес към темите свързани с различията; прояви на нетолерантност към различията; нагласи към различията, обусловени от религия, етно-културна принадлежност, материален статус (бедност), увреждания, поведенчески особености (агресивност); информираност по отношение на правата на човека и детето.

Основни резултати от изследването

Анализът на основните резултати от анкетното проучване акцентира върху 2 основни момента:

1) разбирането и отношението на учениците към различията, равнището на проявяваната толерантност и най-често срещаните прояви на нетолерантност към различните деца в училище;

2) нагласите им по отношение на хора, които се различават от другите по признаци като вероизповедание, етно-културна принадлежност, социално-материален статус, физически и умствени увреждания, емоционални и поведенчески проблеми.

1. Отношение към различията и схващания за толерантност към различните

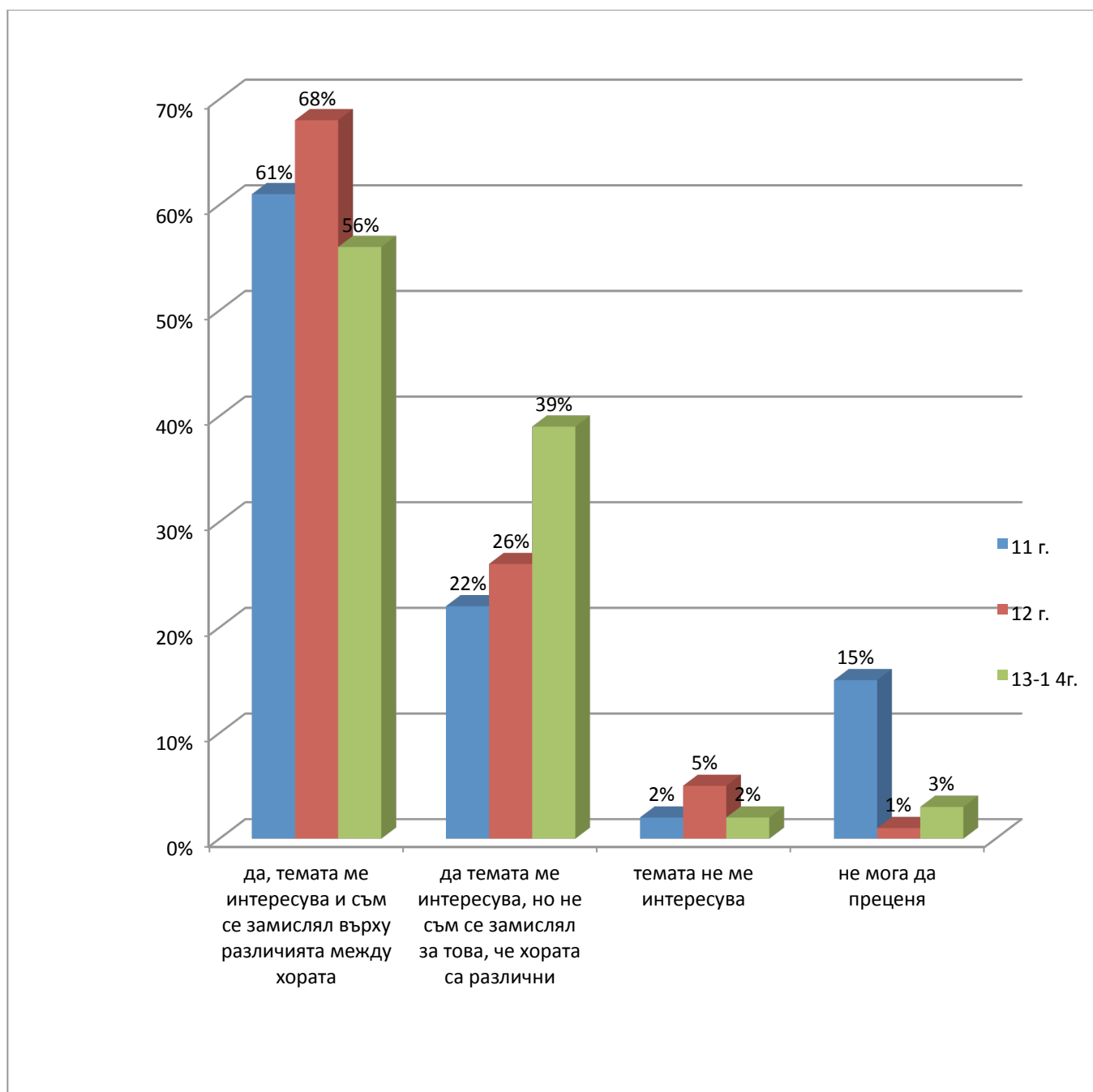
Темата за различията между хората интересува 63% от всички ученици, участвали в изследването и то в такава степен, че ги провокира да се замислят в тази насока (вж. таблица 1). Това

е и отговорът събрал най-висок относителен дял. Анализът показва също, че по-малък брой седмокласници и осмокласници се интересуват задълбочено от темата за различията в сравнение с петокласниците и шестокласниците. Най-малък в сравнителен план е дялът на учениците от Кърджали, които се интересуват от темата за различията и то така, че да ги накара да се замислят за това. Възможно тълкувание на данните е фактът, че учениците живеят в регион, в който различните хора, по признак етническа принадлежност, са много голям процент, и респондентите са свикнали с различията; те са част от тяхното ежедневие. За малък процент от учениците темата не представлява никакъв интерес – 3%.

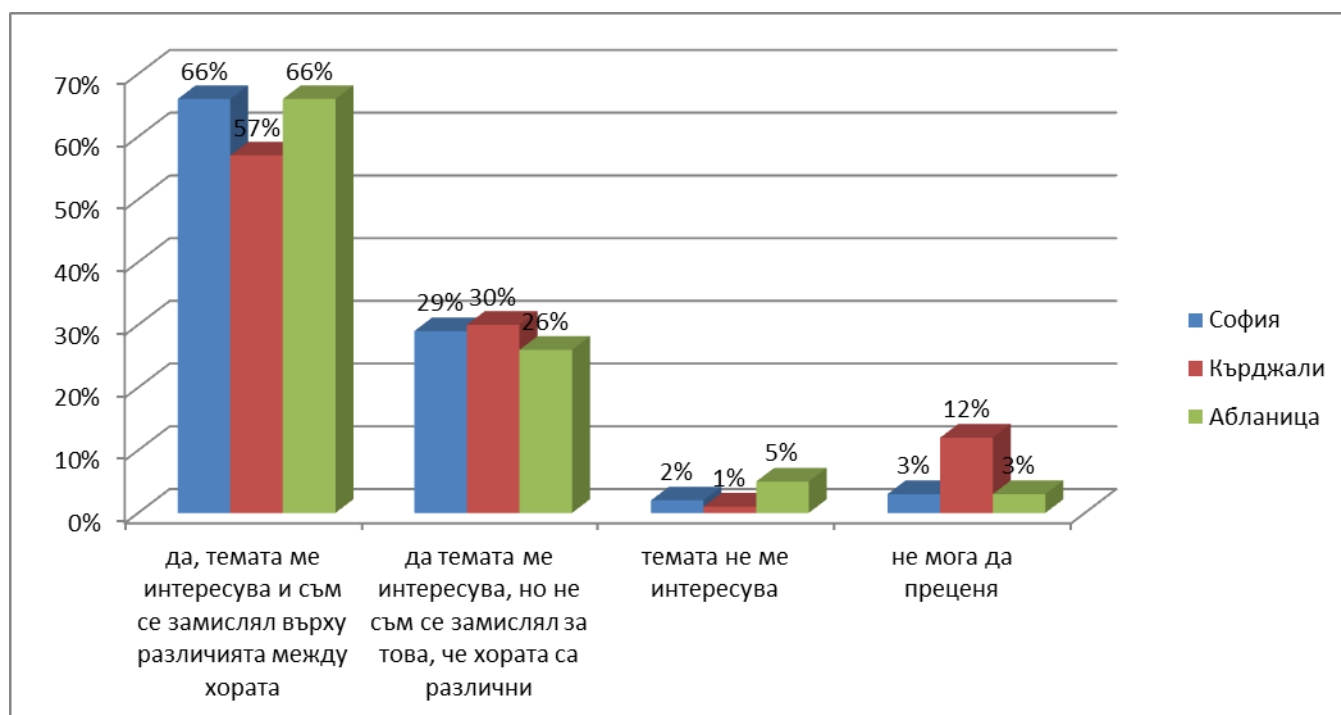
Графики 1-2. Интерес към темата за различията - разпределение в относителни дялове по класове и населени места.

Интересува ли те темата за различията между хората, така че това да те е накарало да се замислиш по този въпрос ?

Графика 1

Графика 2

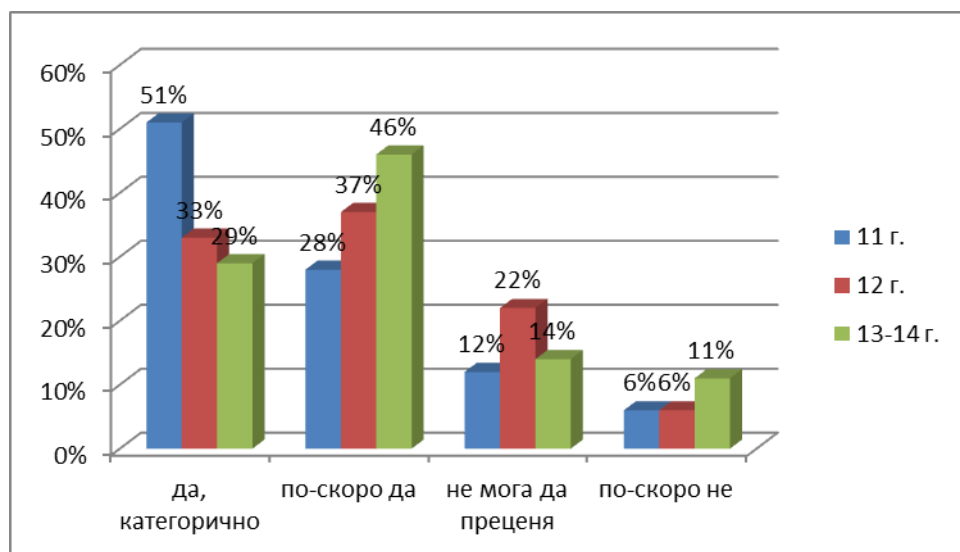
Мнозинството анкетирани ученици, независимо от техния клас и населено място, оценяват различията между хората като нещо положително (сумарен дял от 75%, отговорили с категориите „да, категорично положително“ и „по-скоро да, положително“). Най-висок дял петокласници са позитивно настроени към различията между хората, което подкрепя тезата, че децата по природа са отворени към „другостта“ и различията между хората, а колкото повече порастват, обществото им внушава негативни послания към различията и те започват да ги пропознават като свои разбирания.

Съвкупният дял на респондентите (обхващащ категориите отговорили с „по-скоро не“ и „не, категорично“), които приемат различията между хората като нещо негативно е 9%. (вж. *Графики 3-4*).

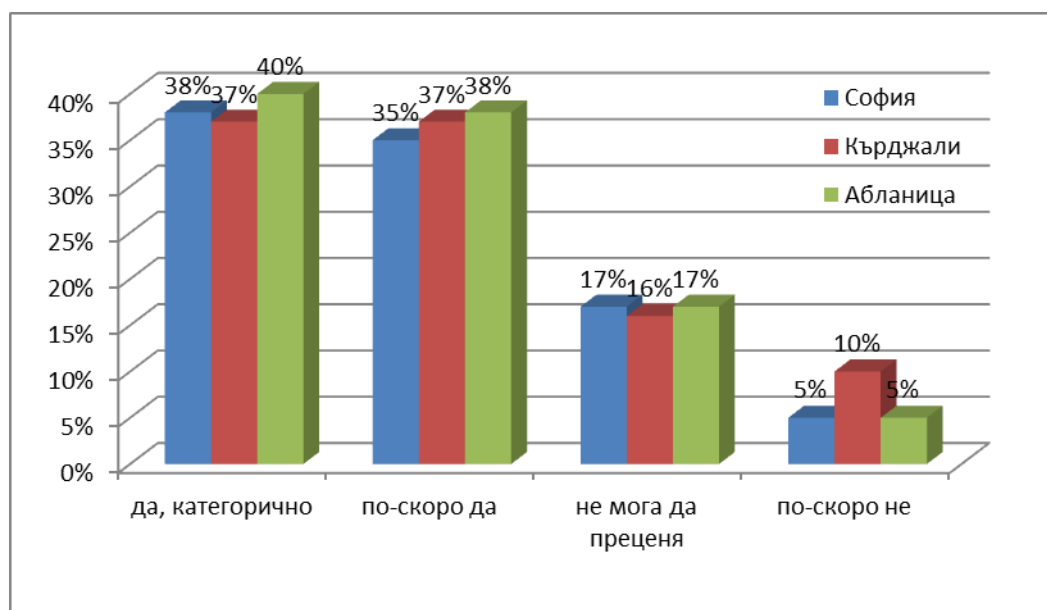
Графики 3-4: Наличие на позитивни и негативни мнения за различията между хората - разпределение в относителни дялове по класове и населени места.

Смяташ ли това, че хората са различни, е нещо положително?

Графика 3

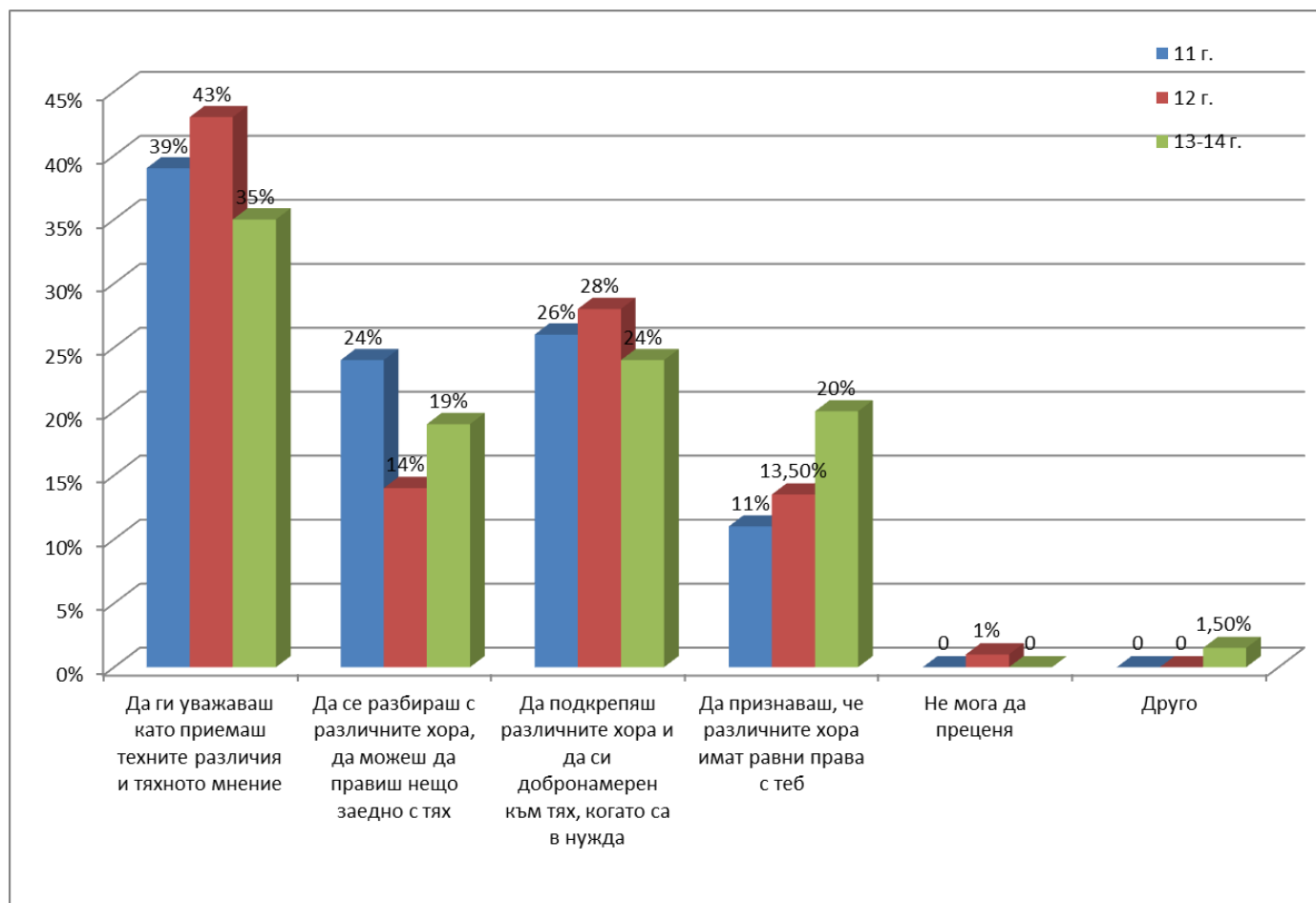

Графика 4

Графика 5: Разбиране на понятието „толерантност към различните хора“ – разпределение в относителни дялове по класове.

Какво според теб означава да си толерантен към различните от теб хора?

Две са ключовите характеристики, които оформят разбирането на учениците за толерантност към различните хора – „уважение чрез приемане на техните различия и на тяхното мнение” и „проява на подкрепа и добронамереност към тези хора, когато са в нужда”. Те са посочени от 39% и респ. от 26% от всички запитани учениците (вж. Графика 5). Първата характеристика се посочва от най-висок дял шестокласници – 43%, следвани от петокласниците 39% и накрая от учениците от 7 и 8 клас – 35%. При втората характеристика е налице сходна подредба по класове в извадката – 6, 5 и накрая 7-8 клас. „Разбирането и кооперирането с различните хора” е третият по важност аспект в концепта за толерантността, който е посочен от 24% от петокласниците, 19% от учениците в 7-8 клас и от 14% от шестокласниците. Най-нисък общ относителен дял от изборите на респондентите – 15% е получила характеристиката „признаване, че различните хора имат равни права с другите”.

Резултатите от анкетното проучване показват, че за 89% от учениците съществуват „различни” деца/ ученици в училище. Само 5% са заявили, че в техните училища не са забелязвали да има деца, които са различни по някакъв признак. 6% от анкетираните ученици не могат да преценят, дали в образователните институции, в които учат, има различни деца.

Външният вид (като различен цвят на кожата, форма на очите и т.н.) се открие като основен белег на различие, посочен от близо една пета (19%) от отговорите на

ученици. На второ място се нарежда проблемното и агресивно поведение, което е събрало 14% от отговорите на учениците. На трета позиция са посочени два признака, събрали еднакъв процент на отговори – 12%, а именно етносът и затрудненията в ученето. Четвъртата позиция се заема от физическите увреждания с 11% от всички дадени отговори. Петото място, според агрегирания дял отговори, е събрал признакът език, а шестата позиция се заема от белега умствени увреждания с 9%-дял от всички получени отговори. Последното място се заема от таланта и надареността като признаци, които биха могли да генерират различия между учениците/ хората. Този белег е едва с 4% дял от всички отговори (вж. Графика 6).

Графика 6. Признаци за диференциране на „различните деца“ в училище - разпределение в относителни дялове.

По какво различните деца в твоята среда се различават от останалите?

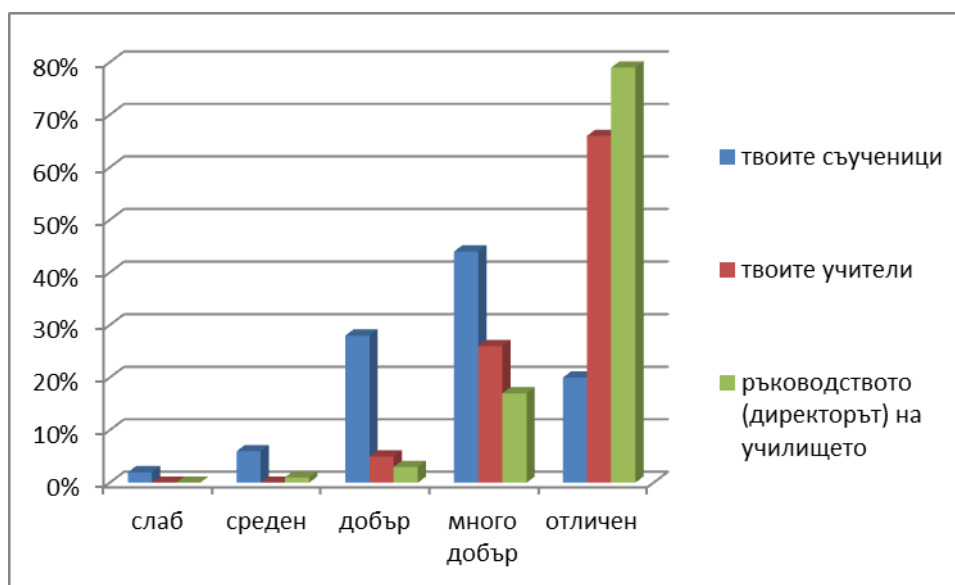

По отношение на равнището на толерантност, което се проявява към различните деца от отделни групи училищни субекти (съученици, учители и ръководство), най-голям относителен дял от анкетирани ученици дават много високи (отлични) оценки по този аспект на учителите и училищното ръководство в лицето на директора като тези дялове възлизат на 66% при учителите и 79% при училищното ръководство. Нивото на толерантност на съучениците се оценява от най-висок процент респонденти – 44%, като много добро (вж. Графика 7).

Графика 7. Оценявано равнище на толерантност на различни групи в училище към различните деца.

Като използваш оценките от 2 до 6, където 2 е слаб, а 6 – отличен, как би оценил толерантността към различните деца в твоето училище, която проявяват следните отделни групи хора в твоето

училище.

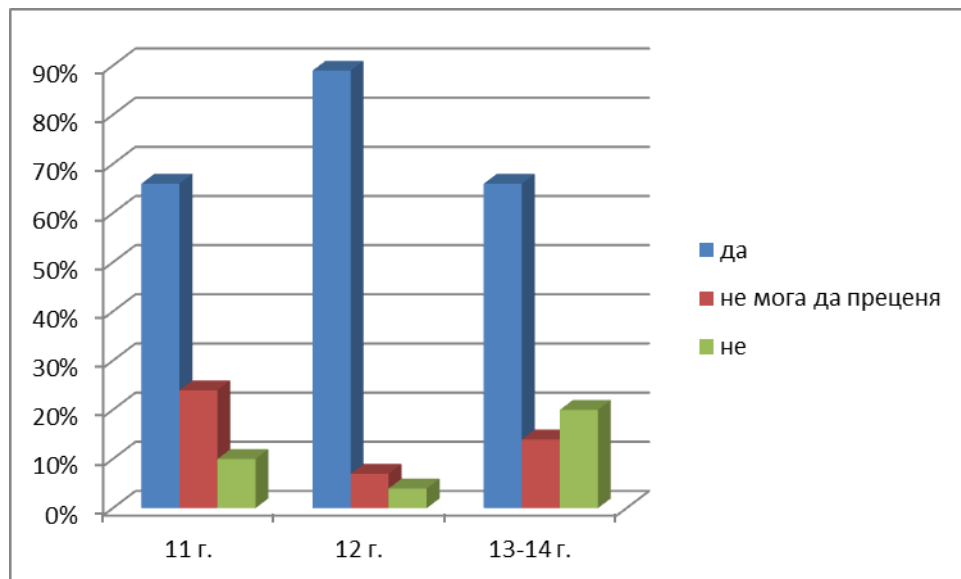
Общият дял на респондентите, които докладват, че са присъствали на прояви на нетолерантност към различните деца в училище, е доста висок – 75%. Този резултат се намира в сериозно противоречие със заявената от тях позиция по предходния въпрос, а именно, че равнището на толерантност, проявявана от всички основни училищни субекти – ученици, учители и ръководство, е много добро и отлично.

Анализът показва, че в по-големите населени места – София и Кърджали делът на учениците, свидетели на лошо отношение към различните деца, е по-висок, отколкото в по-малките населени места като Абланица (вж. *Графика 9*).

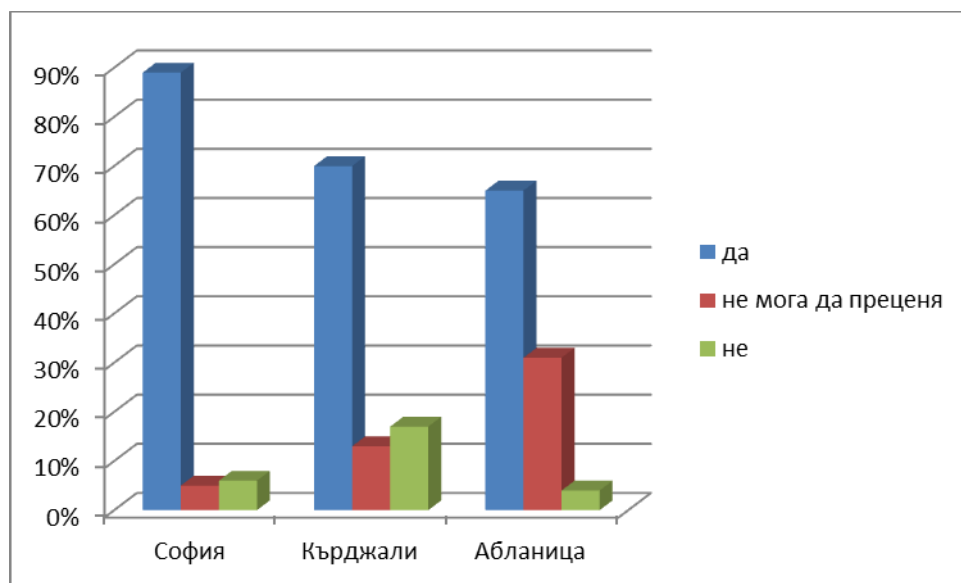
Графики 8-9. Наличие, респ. отсъствие на прояви на нетолерантност към различните деца в собственото училище - разпределение в относителни дялове по класове и населени места.

Ти самият/самата бил/а ли си свидетел на прояви на лошо отношение и нетолерантност към различните деца в твоето училище?

Графика 8

Графика 9

Най-често срещаните прояви на нетолерантност и лошо отношение към различните деца в училище, не са неочаквани. На първо място с най-висок дял отговори на респонденти (45%) са различните форми на вербална агресия, изразени най-вече чрез устни нападки, обиди и заплахи. Тази проява на нетолерантност се споменава най-често от групата на седмокласниците и осмюкласниците (49%), което вероятно показва

по-голяма чувствителност на тази възрастова група към въпросната форма на лошо отношение. Оказва се, че половината от анкетираните ученици в Кърджали посочват това проявление на нетолерантност като водещо, а в София и Абланица относителните дялове са по-ниски – 42%, респ. 44%.

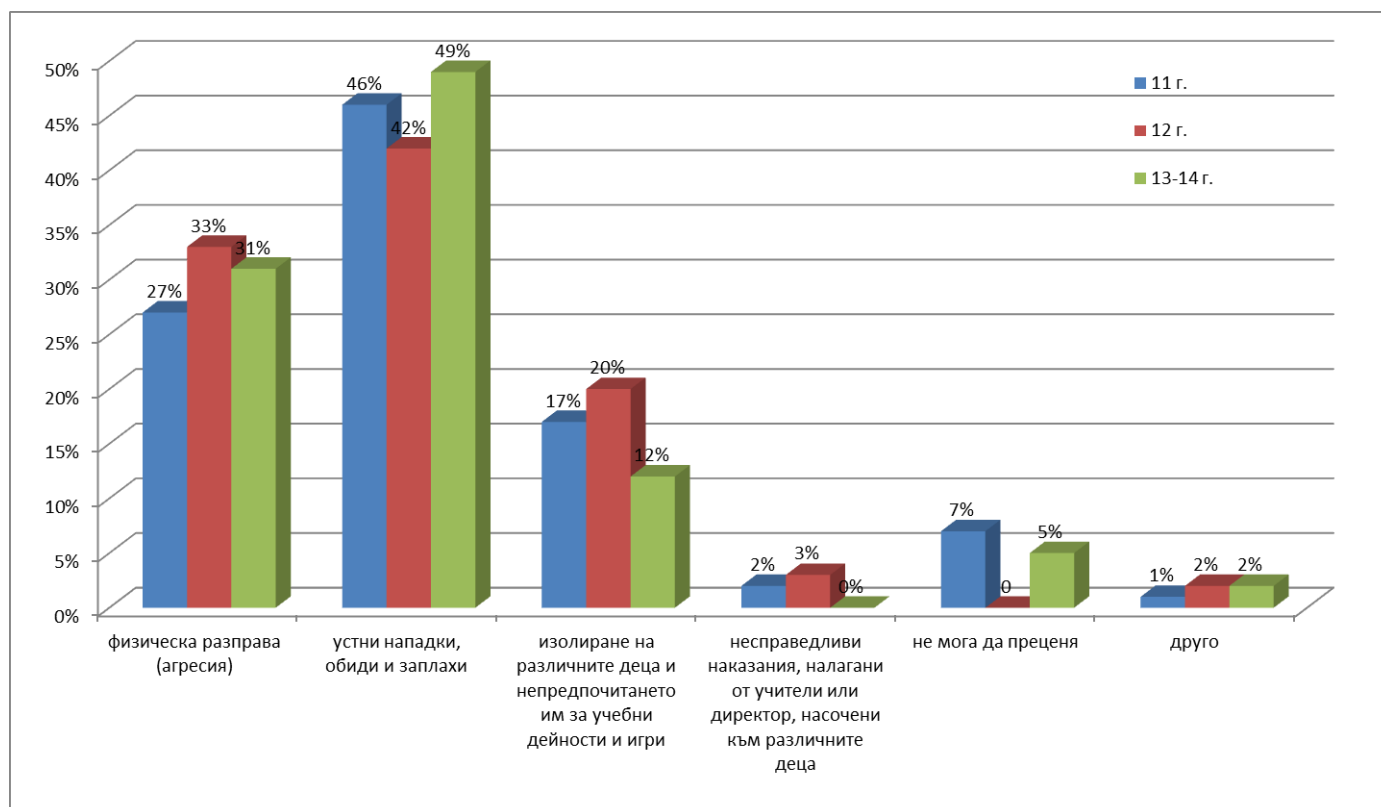
На втора позиция сред срещаните по значимост прояви на нетолерантност се подрежда физическата агресия с 31%-тен дял на отговори в рамките на проучваната извадка. Отново тази проява на лошо отношение към различните деца се посочвана малко по-често от по-големите ученици от 6, 7-8 клас в сравнение с по-малките – петокласниците (вж. *графики 10-11*).

На трето място по значимост са посочени изолирането и непередпочитането на различните деца за участие в игри и учебни дейности. Тази проява на нетолерантност е генерирала сравнително по-малък процент от отговорите в сравнение с предходните две – само 12%.

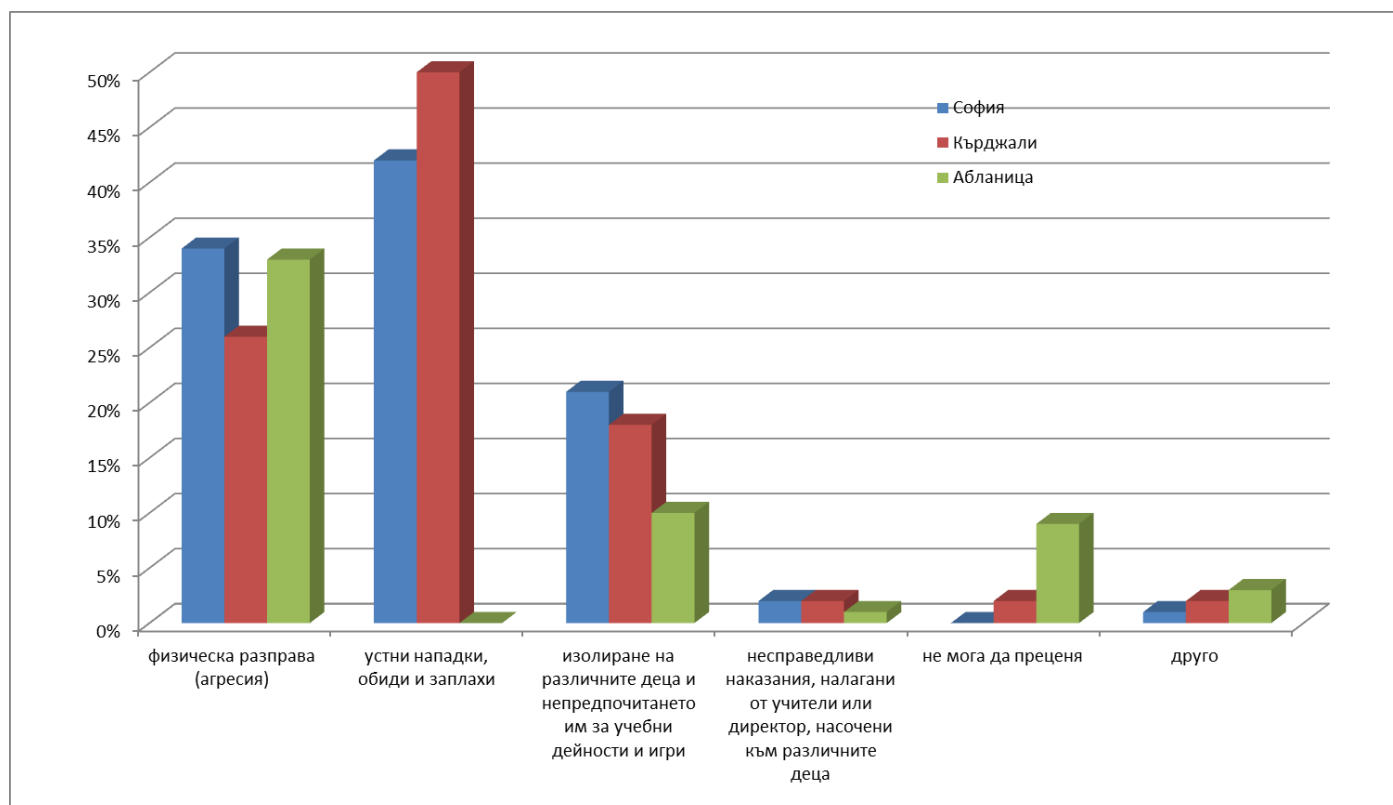
Оказва се, че налагането на несправедливи наказания спрямо различните деца от учители и ръководство не е сред формите на лошо отношение в училище.

Графики 10 - 11. Прояви на нетолерантност към различните деца - разпределение в относителни дялове по класове и населени места.

Какъв вид лошо отношение и нетолерантност се проявява най-често към различните деца в твоето училище? Графика 10

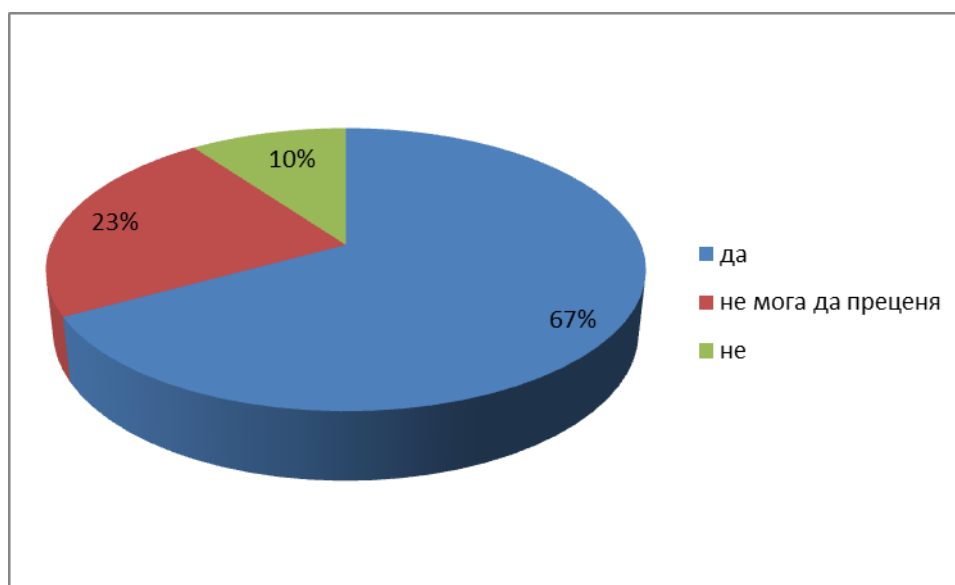
Графика 11

Мнозинството от анкетираните ученици (67%) заявяват категорично желанието си в часовете по различните учебни предмети да са по-силно застъпени темите за толерантността, различието и многообразието между хората (вж. графика 12). За едва 10% от респондентите тези теми не са желана проблематика, която да бъде разглеждана в рамките на обучението.

Графика 12. Толерантността и различията като желани теми по различните учебни предмети.

Би ли искал в часовете по различните предмети в училище да се говори повече за толерантността, различията и многообразието между хората?

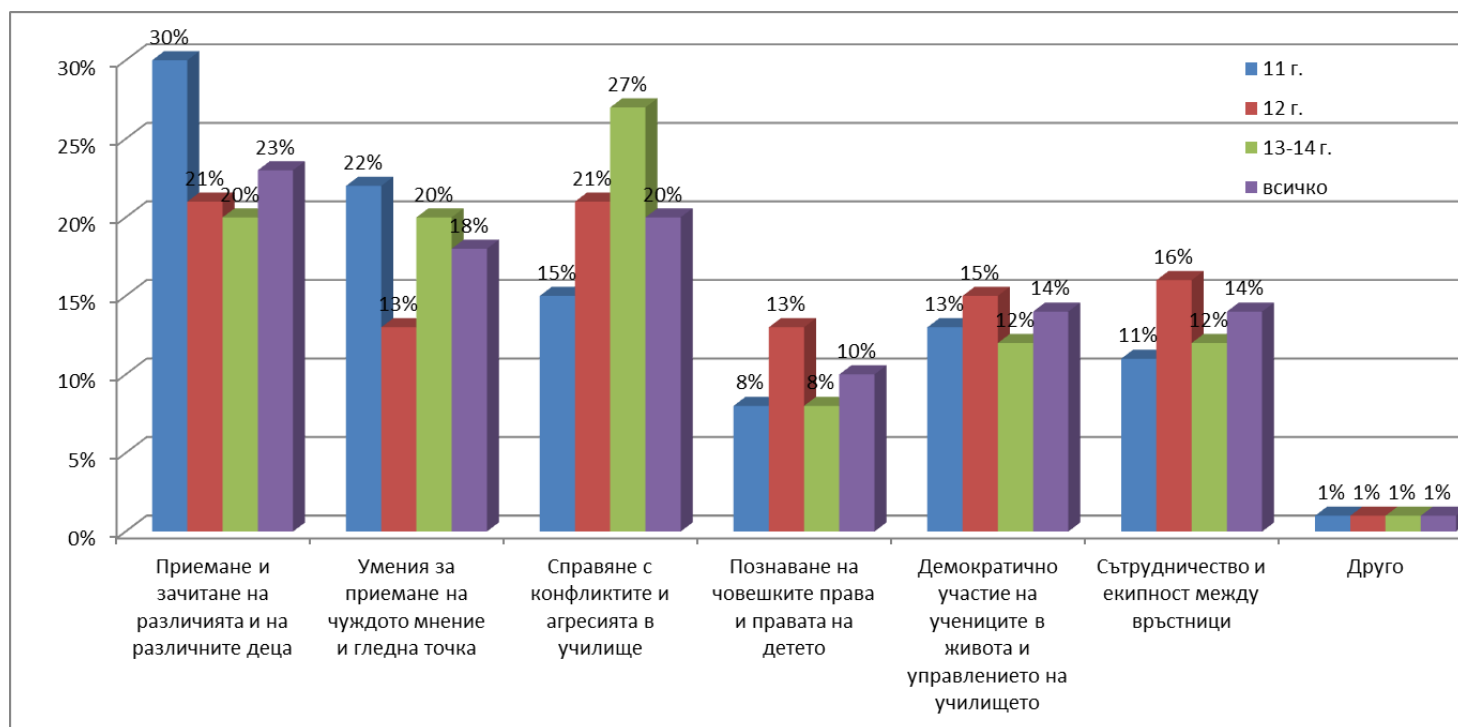
Анкетираните ученици имаха възможност да изразят мнението си за темите, свързани с толерантността, по които биха искали да се обучават, за да бъдат отчетени техните потребности при планиране на образователни дейности в тази насока. Най-важна според учениците е темата за приемане и зачитане на различията и различните деца като тя е посочвана най-често и от почти една пета от учениците (23%).

На второ място се нарежда темата за справяне с конфликтите и агресията в училище. Тя е генерирала една пета от предпочитанията на анкетираните ученици (вж. таблица 9). На трета позиция като заявка за тема на бъдещи обучения с 18% дял на посочванията учениците са „класирали“ формирането на умения за приемане на чуждото мнение и гледна точка. На четвърто място са позиционирани две теми с равен относителен дял (14%) от изборите на учениците, а именно знанията и уменията за демократично участие на учениците в живота и управлението на училището и темата за сътрудничеството и екипността между връстници. На пета позиция е поставена темата за човешките права и правата на децата, генерирала едва 10% от изборите на респондентите. При възрастовата група, която е обект на изследването, от основно значение са проблемите, с които се сблъскват в ежедневието си, докато проблематиката, касаеща трактовката на въпроса в по-глобална перспектива остава

встрани от техния интерес. Това обуславя интереса на респондентите към първите теми, които са пряко свързани със ситуации, с които те се сблъскват всеки ден. Темите за човешките права и правата на децата отстъпват в класацията вероятно поради слабата запознатост с тематиката или неправилното ѝ поднасяне до този момент.

Графика 13. Темы за толерантността към различията, обект на интерес от страна на учениците – разпределение в относителни дялове по класове.

Кои от изброените по-долу теми са ти интересни и би искал да научиш повече по тях?

2. Нагласи на учениците към другостта, обусловена от различни признаци

2.1 Нагласи към различията, предопределени от религията

Като цяло по-голямата част от учениците (63%) в резултат на контакти с хора с различна от тяхната религия са настроени позитивно към тях. Анализът на резултатите по класове показва, че по-голям процент от петокласниците (69%) в сравнение с другите две групи на шестокласниците и тази на 7-8 клас симпатизират на хора с различна религия, с която са контактували. Оценките на учениците по населени места показва, че учениците в Кърджали, в най-висока степен за разлика от другите две населени места (София и Абланица), са положително настроени към хората с различна

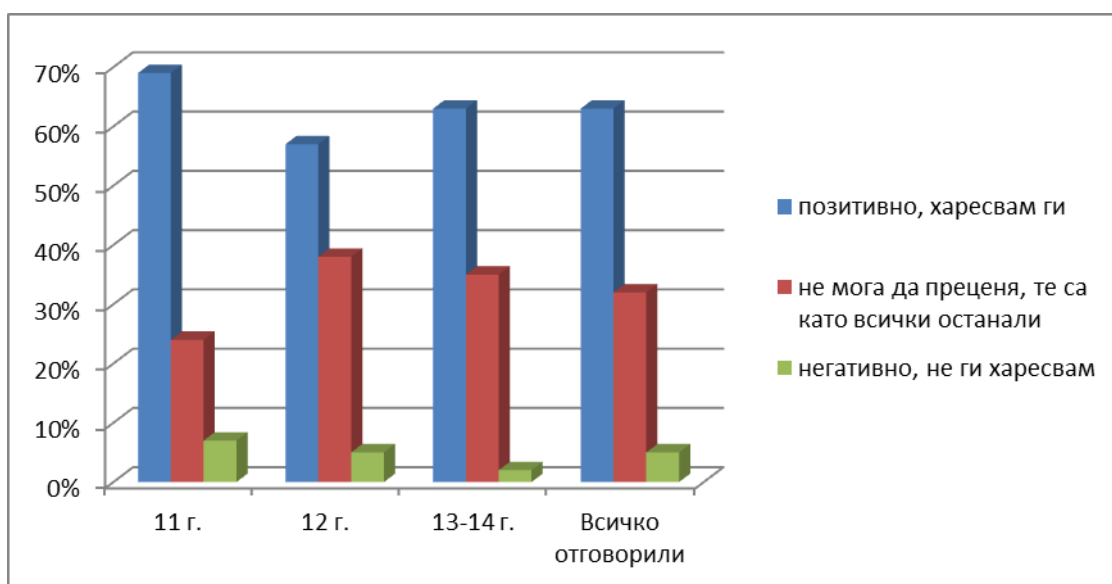
религия, което най-вероятно се дължи на по-голямата честота на контактите с такава категория хора в мултиетнически град като Кърджали и на по-големият социален опит, натрупан по отношение на различните религии в резултат на тези взаимодействия.

Делът на общия негативен вот, даден от учениците за хората с различна религия е сравнително нисък и възлиза на 5%.

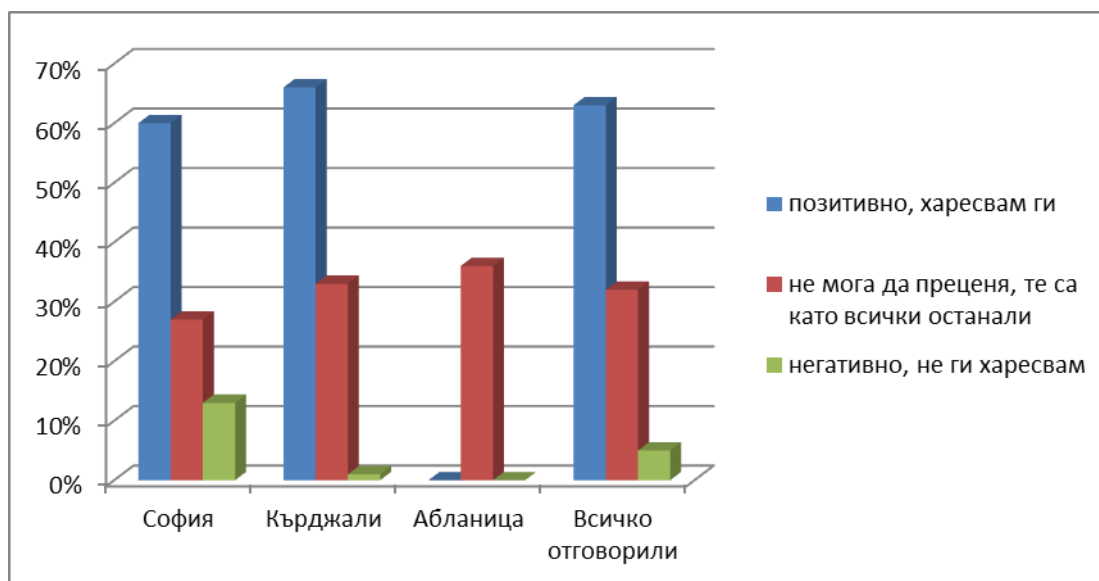
Графики 14-15. Оценъчни мнения за хората с различна религия – разпределение в относителни дялове по класове и населени места.

Какво е впечатлението ти от контактите с хора с различна от твоята религия?

графика 14

Графика 15

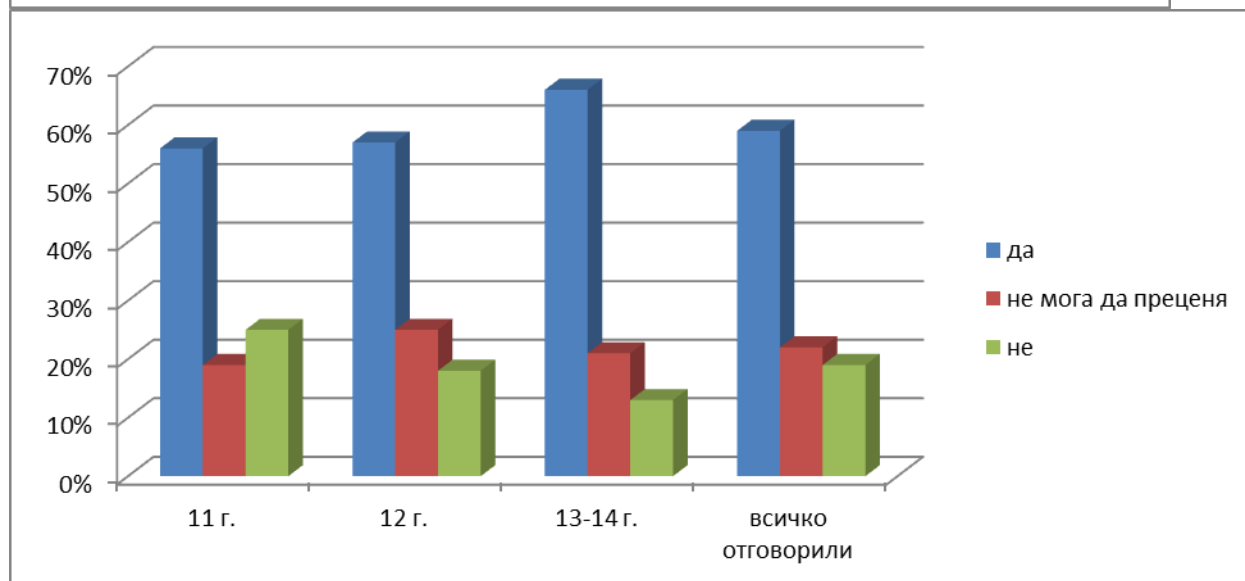
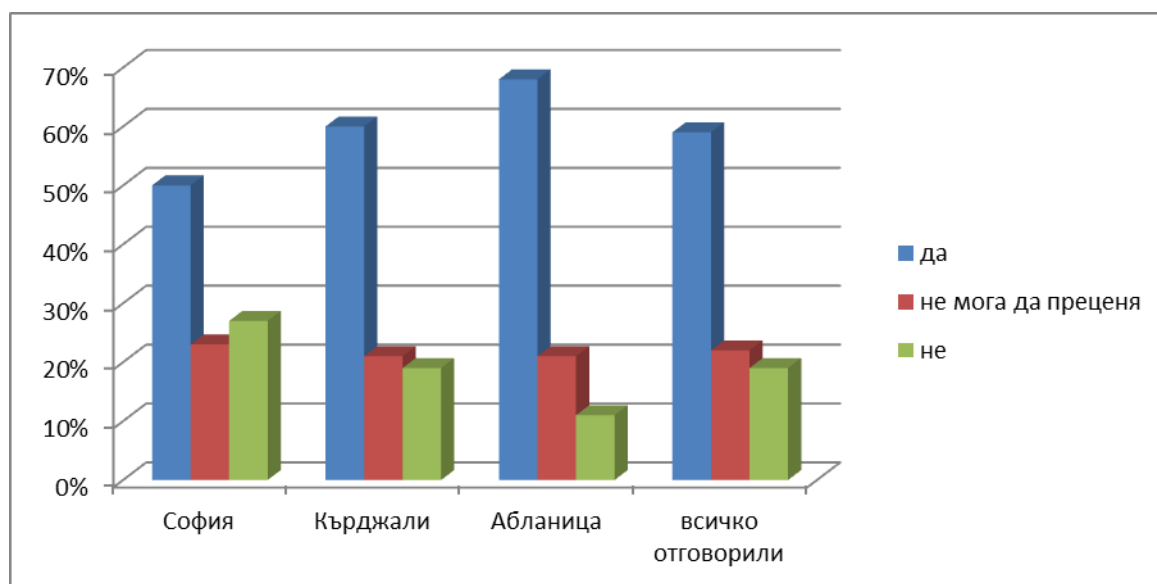
Заедно с отношението на учениците към хората с различна религия беше проучена и намерението за действие спрямо тази група. За целта беше формулиран казус, който адресира готовността на учениците да поканят свой съученик с различна религиозна принадлежност на семеен празник. С този казус се измерва поведенческият компонент на нагласата към различията, породени от религиозната принадлежност.

Отговорите на мнозинството анкетирани ученици в голяма степен повтарят резултатите, получени във връзка с позитивното, респ. негативно отношение към тази група хора. Над половината от запитаните ученици или 59% изразяват позитивно намерение, т.е. биха поканили свой съученик с различна религия на празненство със собственото им семейство. Най-слаба поведенческа ангажираност спрямо хората с различна религия показват петокласниците, а най-активни са седмокласниците и осмокласниците с 66%-тен дял от ученици изявили потвърждение, че ще поканят съученик с различна религия на свой семеен празник. Анализът на резултатите по този аспект според населеното място показва, че в Абланица дялът на учениците, които са готови да поканят съученик с различна религия на свой семеен празник е най-висок в сравнение със София и Кърджали и възлиза на 68% (вж. *графика 17*).

По-подробният анализ на резултатите от негативните отговори по казуса показва тревожна тенденция, а именно, че близо една пета (19%) от учениците в извадката декларират нетолерантност към различните по вероизповедание хора под формата на отказ да се ангажират в по-близко отношение към тях като ги поканят у дома на семеен празник.

Графики 16-17: Намерения да се действа в полза на хората с различна религиозна принадлежност – разпределение в относителни дялове по класове и населени места

Ти имаш възможност да поканиш твой съученик/ връстник да празнува заедно с теб и твоето семейство голям религиозен празник. Би ли поканил/а дете, което има различна от твоята религия? Графика 16

Графика 17

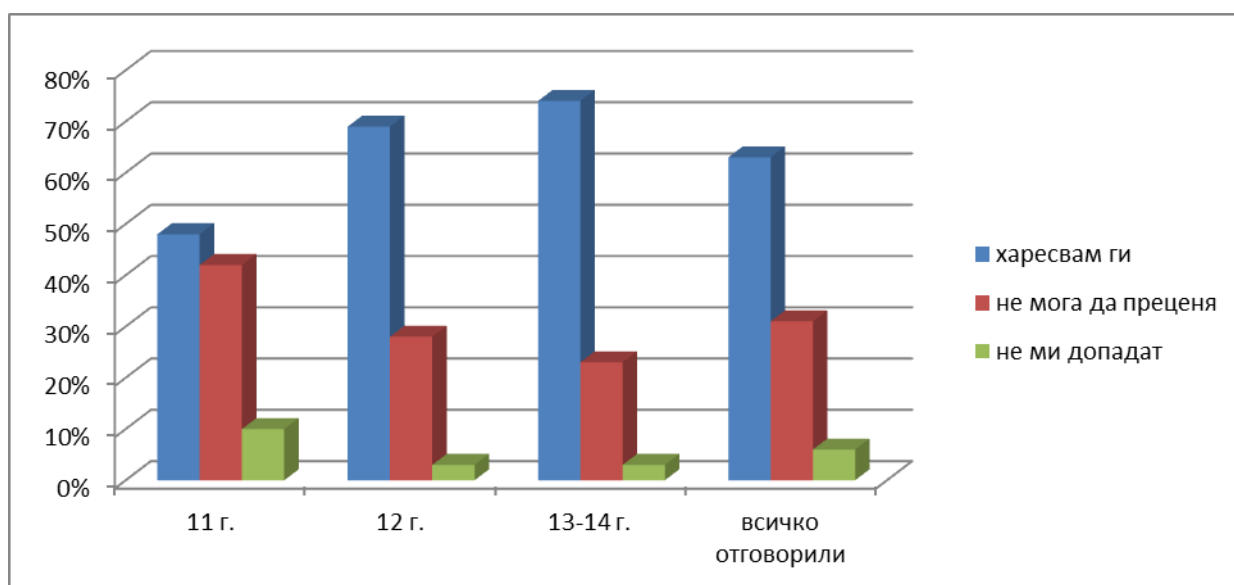
2.2 Нагласи към етнокултурните различия

Във връзка с отношението към хората с различна етнокултурна принадлежност мнозинството ученици, дали своето мнение по въпрос, декларират, че са настроени положително. Техният дял възлиза на 63%. Делът на отговорилите ученици, че не могат да преценят дали харесват или не чужденците, е 31%, а на негативно настроените към тях е 6% (вж. таблица 12). Най-нисък относителен дял на декларирани симпатии към чужденците е на петокласниците – 48%, а най-висок на учениците от 7 и 8 клас. Най-висок относителен дял симпатизиращи ученици по отношение на хората с различна етнокултурна принадлежност има в Кърджали – 72%.

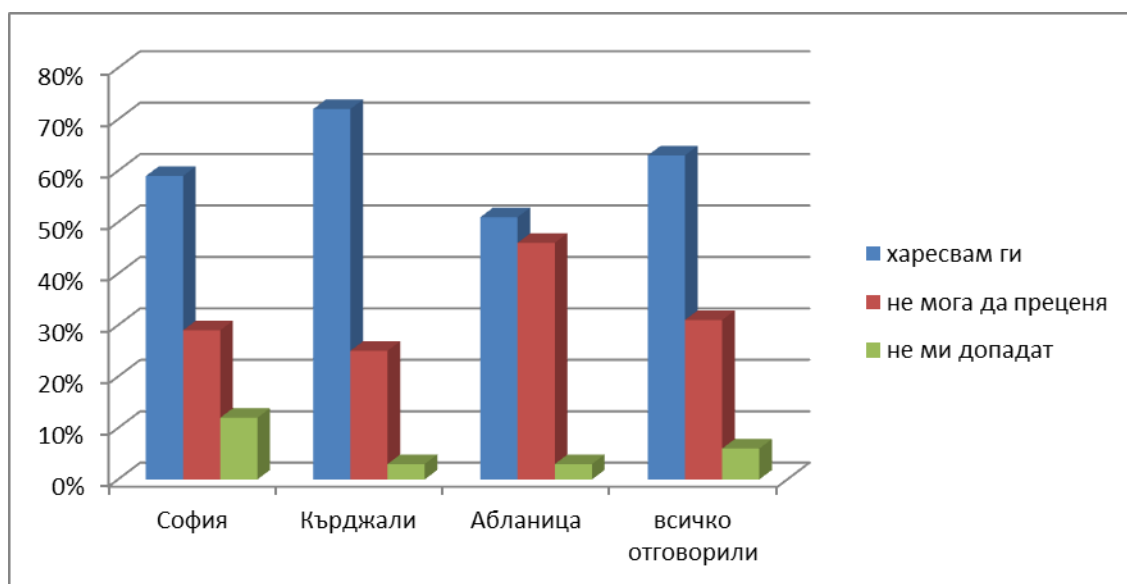
Графики 18 – 19: Оценъчен спектър от позиции за чужденците (хората с различни етнос и култура) разпределение в относителни дялове по класове и населени места.

Какво е мнението ти за хора (включително твои връстници), които имат различни от твоите език, традиции, обичаи (като чужденци, мигранти или бежанци)?

Графика 18

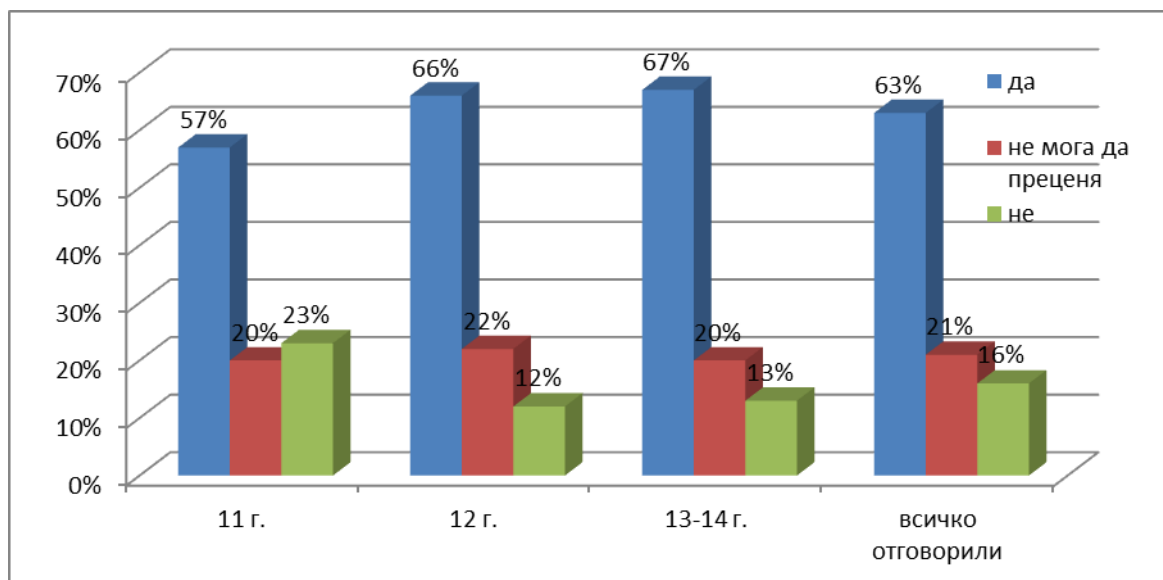
Графика 19

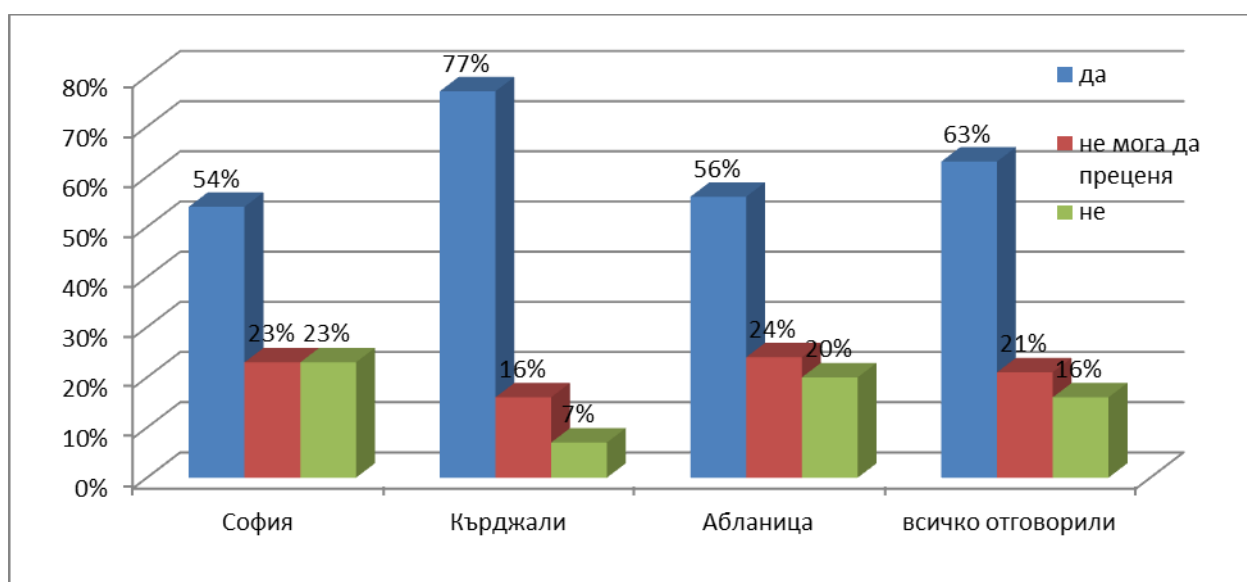
В реалистичен казус от училищното всекидневие, от учениците в анкетното изследване е поискано да изразят своето намерение за това, как ще постъпят спрямо техен съучник – чужденец. Този казус апелира към учениците да се съгласят да споделят един чин с новодошъл ученик, който е чужденец от семейство на бежанци. Около две трети (63%) от респондентите изразяват съгласие да споделят един чин с новодошлия ученик от семейство на бежанци, като най-значимо висок в позитивен план е дялът на учениците от 7-8 клас (67%) и на тези от Кърджали (77%). Резултатите от изследването категорично доказват, че ученици, които живеят в мултиетническа среда, която е отворена към различията между хората, влияе положително върху формирането на по-високи нива на толерантност и емпатия. Общият дял на учениците, които не декларират желание да приемат за съсед по чин бежанец, е 37% (вж. *графики 20-21*).

Графики 20 – 21: Поведенческа готовност за реакция спрямо деца чужденци – разпределение в относителни дялове по класове и населени места

В класа ти идва нов ученик чужденец (от семейство бежанци), класният ръководител моли някой да приеме новодошлия за съсед по чин. Ти би ли се съгласил да си този доброволец? Графика 20

Графика 21

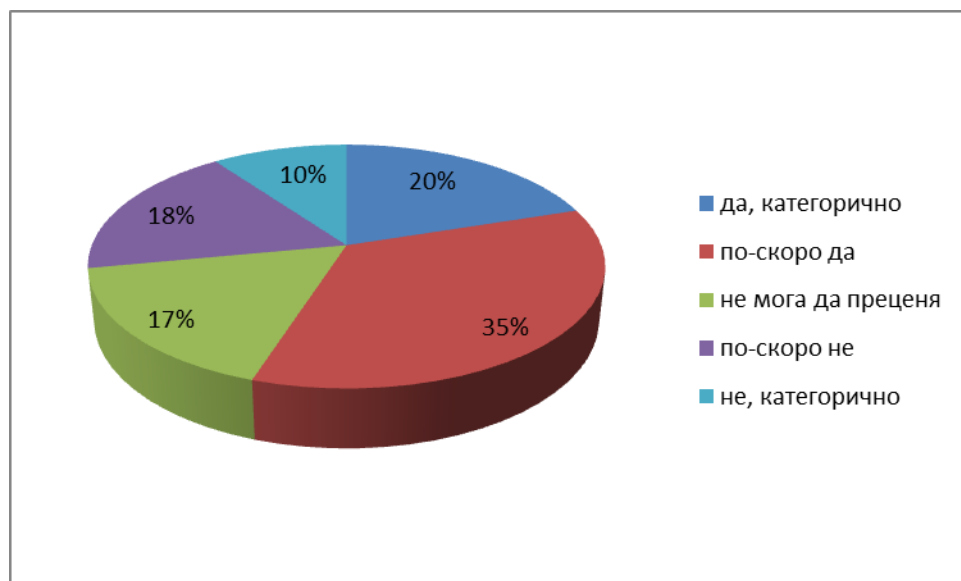

2.3 Нагласи към различията, предопределени от бедността

Чрез един общ въпрос беше измерено отношението на респондентите към бедността изобщо. Резултатите не са изненадващи и според тях над половината от отговорилите ученици (55%) изразяват позиции по отношение на бедността, намиращи се в негативния спектър (обхваща отговорите „да, категорично е лошо да си беден“ и „по-скоро да, лошо е да си беден“). Едва общо 28% от запитаните ученици нямат негативно отношение към бедността.

Графика 22. Отношение към бедността изобщо.

Как мислиш, лошо ли е да си беден?

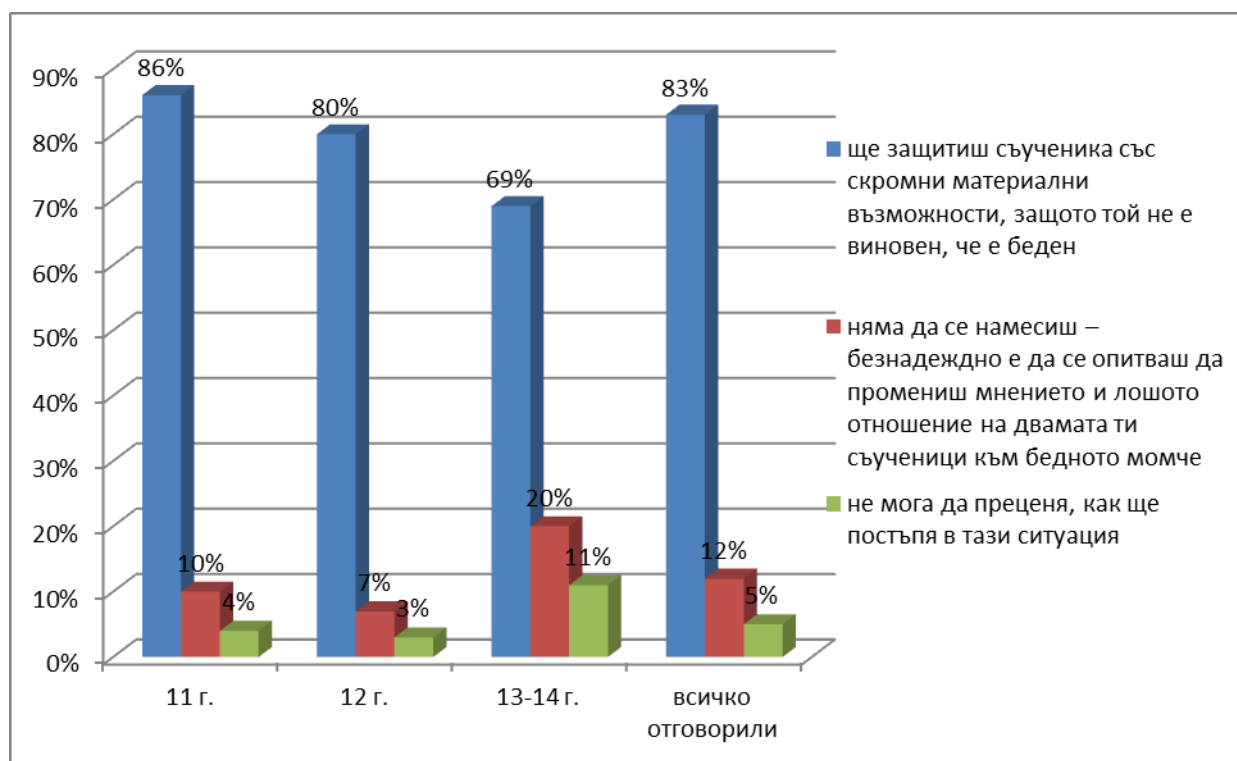

Поставяйки учениците в рамките на по-голяма конкретика чрез задаването на ситуация, в която се изисква от тях да реагират, когато обект на нетолерантни и враждебни прояви е човек с нисък социално-материален статус, се постарахме да проучим тяхното същинско отношение към различията, породени от неравностойното материално положение. Казусът апелира за реакция в ситуация, в която на подигравки е подложен съученик от бедно семейство. Голямото мнозинство (83%) от всички ученици, отговорили на казуса, са избрали алтернативата в която ще защитят съученика с ниски материални възможности, което говори за формирана позитивна нагласа към различията, обусловени от бедността. 12% от отговорилите са посочили алтернатива, в която няма да окажат нужната подкрепа на съученика от бедно семейство, а едва 5% не могат да преценят, как ще постъпят в дадената като казус ситуация. Поведенческа дезангажираност спрямо хора с нисък социално-материален статус се наблюдава най-често сред по-големите ученици (групата на 7-8 клас) и тези от по-малките населени места като Абланица (19%).

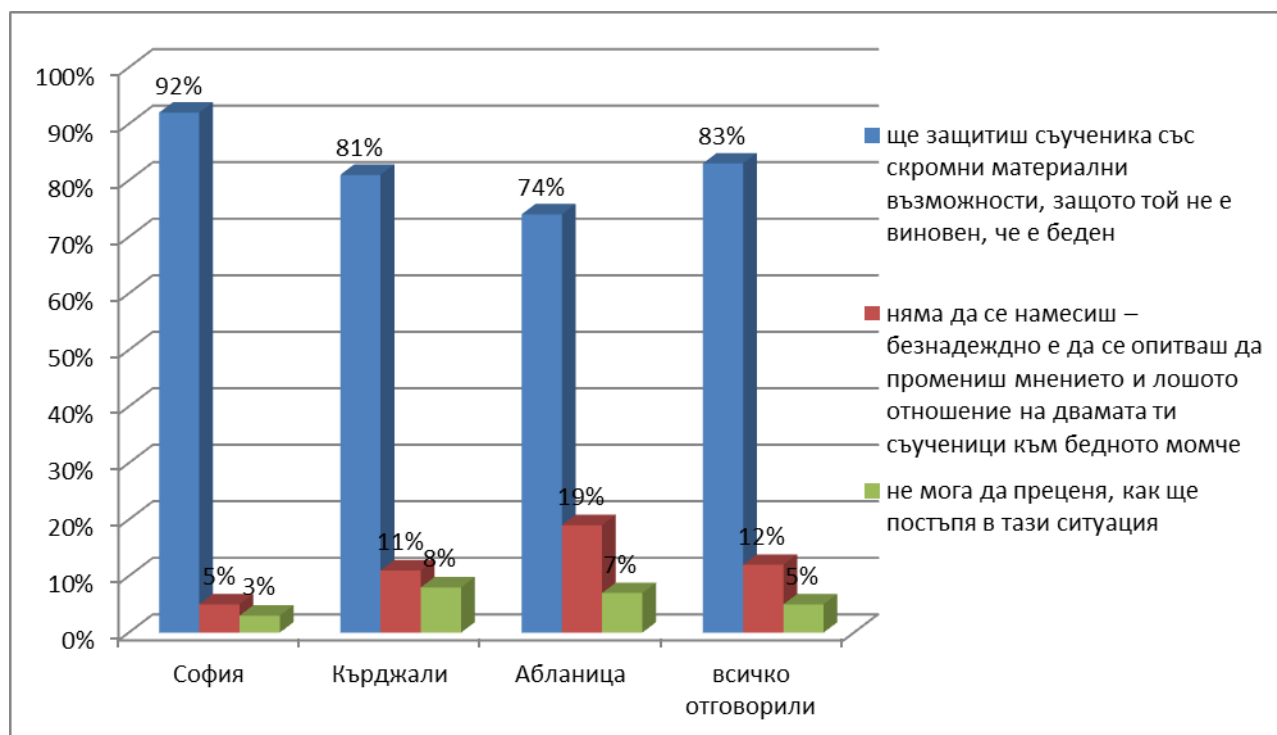
Графики 23-24: Поведенческа готовност да се реагира спрямо различните деца в резултат на бедността – разпределение в относителни дялове по класове и населени места

Чуваш в междучасието, как двама твои съученици обиждат трети съученик, който е от бедно семейство, като му се подиграват заради стария модел мобилен телефон. Какво ще направиш в тази ситуация?

Графика 23

Графика 24

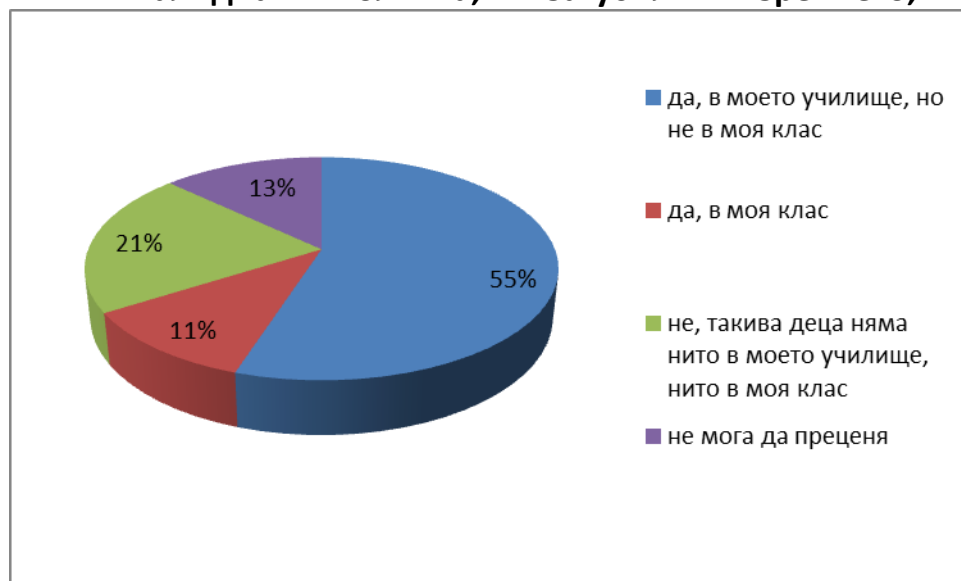
2.4 Нагласи към различията, породени от физически и умствени увреждания

Резултатите от анкетата показва, че за 66% от учениците е налице „ситуация“ на наличие на деца с някакъв тип увреждане в училищата, в които учат За малко

над половината срещата с различните деца с увреждания е в училището като цяло, а не в собствените паралелка или клас. За около една десета от отговорилите ученици контактът с децата с увреждания е по-непосредствен, защото те са част от съответната паралелка, респ. клас. За приблизително една пета от респондентите възможността за среща с деца с увреждания не е факт от тяхната образователна действителност, защото такива деца липсват както в собствената паралелка/ клас, така и в училището като цяло (вж. графика 25).

Графика 25. Наличие на деца с увреждания в училищен контекст според респондентите.

Има ли в твоето училище или в твоя клас деца с физически увреждания (например, в инвалидна количка, загубили зрението, слуха си и др.)?

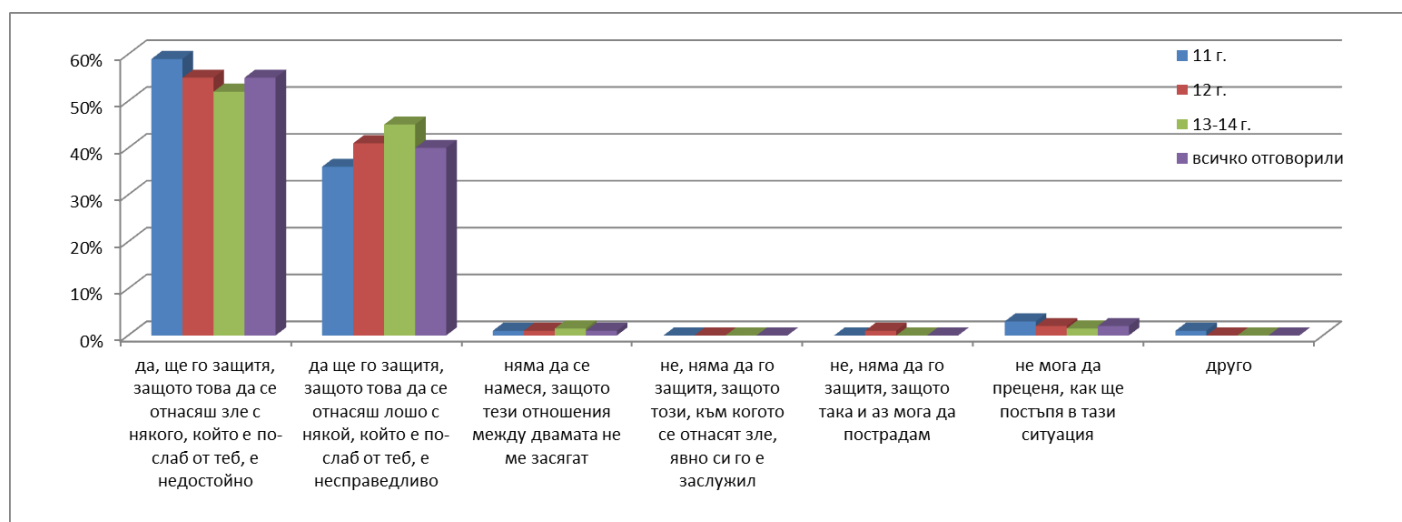

На въпроса, дали биха действали в защита на дете с увреждане, ако то е обект на лошо отношение, 95% от учениците в извадката отговарят утвърждаващо. Много нисък за цялата извадка е процентът на отговорилите, че не биха се ангажирали със защитата на дете с увреждания – около 1,5%. Динамиката на отговорите по този въпрос, ако се вземат под внимание класа и населеното място на учениците, показват, че най-висок е делът на групата ученици от 7 и 8 клас, които биха действали в защита на дете с увреждане – 97%, както и на учениците от малкото населено място Абланица – 98%

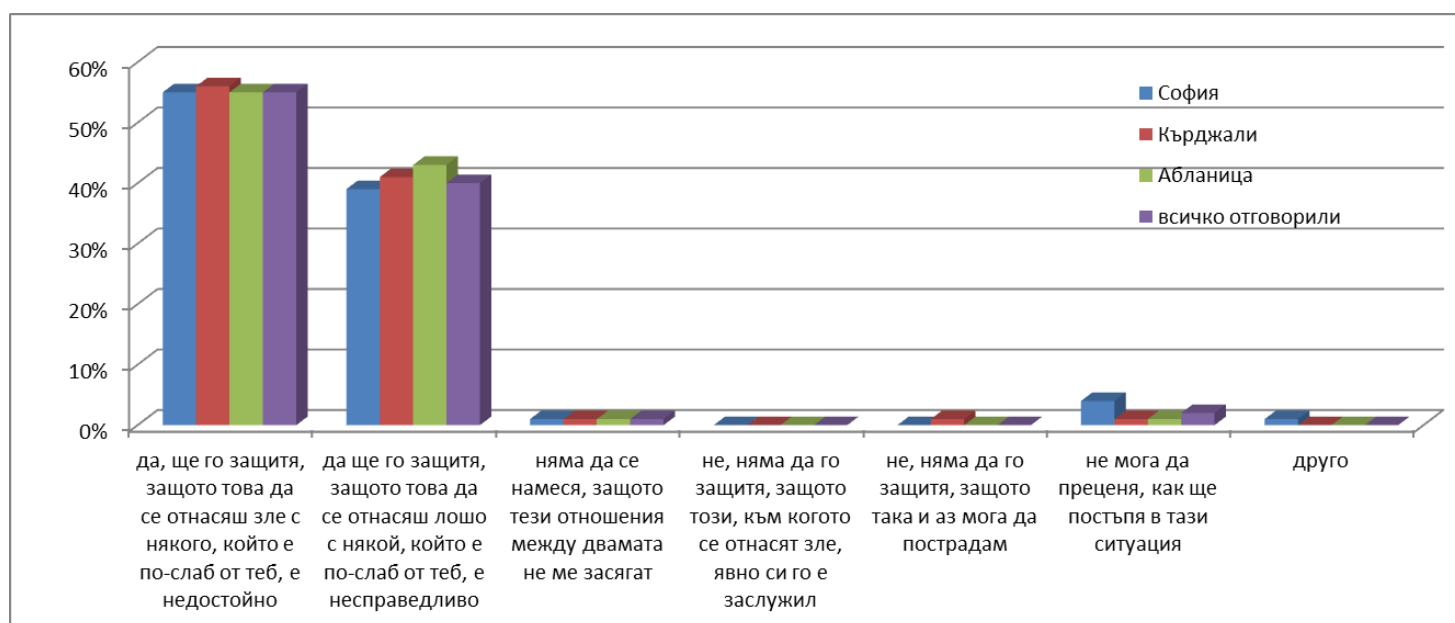
Графики 26-27: Поведенческа готовност да се действа в защита на децата с увреждания – разпределение в относителни дялове по класове и населени места

Би ли защитил твой връстник с физическо или умствено увреждане, ако забележиш, че някой се отнася лошо към него заради това, че е по-слаб и безпомощен?

Графика 26

Graph 27

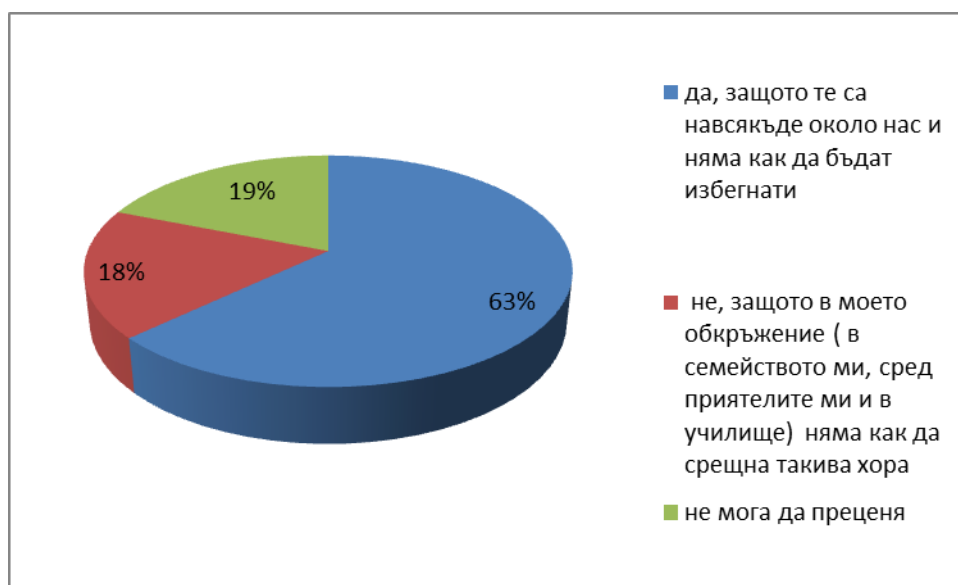
2.5 Нагласи към различията, породени от поведенчески особености (агресивно, респ. враждебно поведение)

Анализът на отговорите на въпроса, дали изследваните лица са имали досег с деца с агресивно поведение, показва, че почти 2/3 от запитаните ученици са общували с връстници с агресивно поведение. Предвид множеството случаи, свързани с прояви на агресивно поведение сред подрастващите, изненадващо висок е процентът (18%)

на респондентите, които твърдят, че до този момент са нямали контакти с деца с агресивно поведение, защото в тяхното обкръжения липсват такива.

Графика 28. Контакти с деца с агресивно и враждебно поведение.

Имал/а ли си досега контакти с деца, които хората наричат агресивни или деца с враждебно поведение?

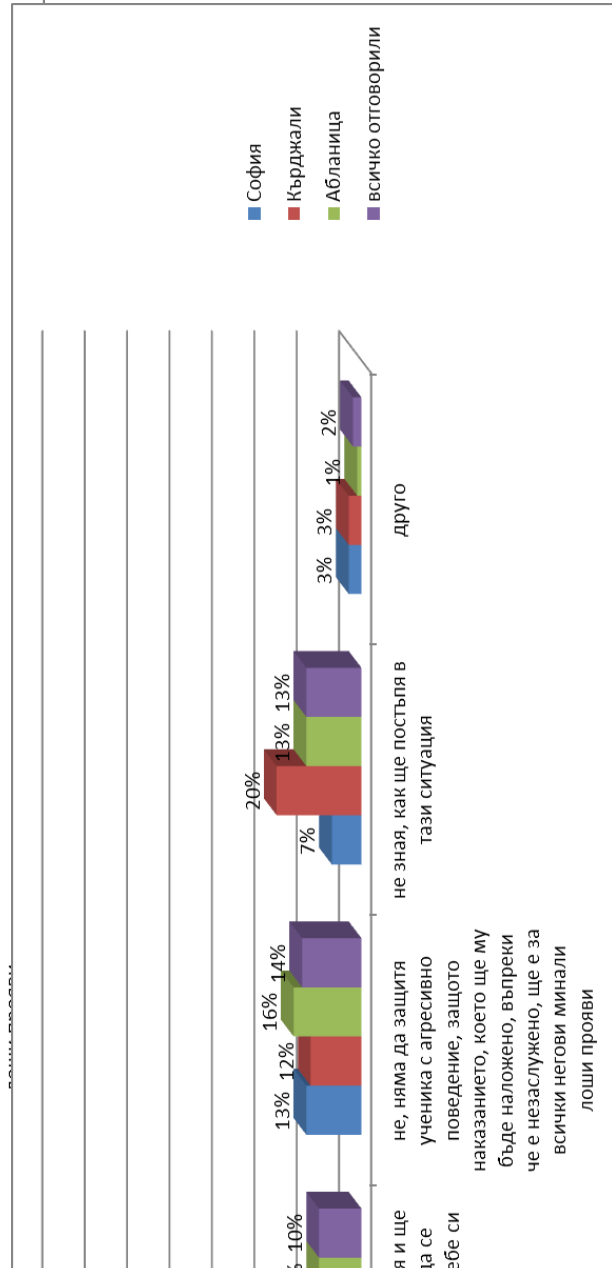
С цел проучване намерението на респондентите да действат спрямо децата с агресивно поведение на изследваните лица поставихме казус, дали биха се ангажирали със защита на техен връстник с проблемно поведение, ако знаят, че той е несправедливо обвинен в неприемлива проява. Отговорите в позитивния спектър на разрешаване на казуса надхвърлят 70%, а делът на негативните варианти на решение на казуса възлизат на 27%. Тенденцията в отговарянето като се отчитат класът и населеното място показва, че учениците в по-големите възрастови групи (6, 7-8 клас) и в голямо населено място като София са по-склонни да проявяват поведенческа ангажираност в защита на връстник с агресивно поведение (вж. графики 29-30).

Графики 29-30: Поведенческа ангажираност в защита на връстник с агресивно поведение – разпределение в относителни дялове по класове и населени места

Твой връстник, когото всички в твоето училище познават като изключително агресивен и с лошо поведение, е обвинен, че е участвал в сбиване с други деца, при което се е стигнало до чупене на училищна собственост (столове и ученически маси). Директорът предлага този ученик да бъде наказан с изключване от училището, но ти

знаеш, че този път твоят връстник не е участвал в сбиването. Как ще постъпиш в тази ситуация?

бъде наложено, въпреки че е незаслужено, ще е за всички негови минали

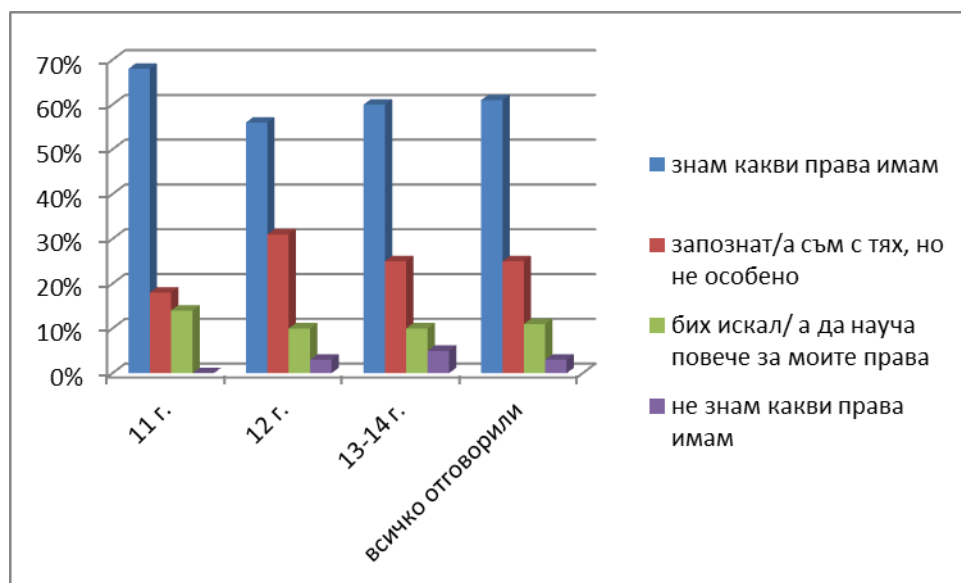

2.6 Отношение към правата на детето и субектите, които осигуряват защитата на тези права

Като допълнителен аспект в проучването е включен проблемът за правата на детето и дали те се познават от учениците, както и тяхното отношение към субектите, които са призвани да защитават тези права. Делът на тези, които познават правата си е 76%, като 25% от тях отговарят уклончиво, че знаят за правата си, но не в толкова голяма дълбочина. Съвкупният дял на тези ученици, които искат да научат повече за правата си и на онези, които не знаят нищо за тях е 14% или по-малко от една пета. (вж. графика 31).

Графика 31. Познаване на правата на децата – разпределение в относителни дялове по класове

Познаваш ли твоите основни права?

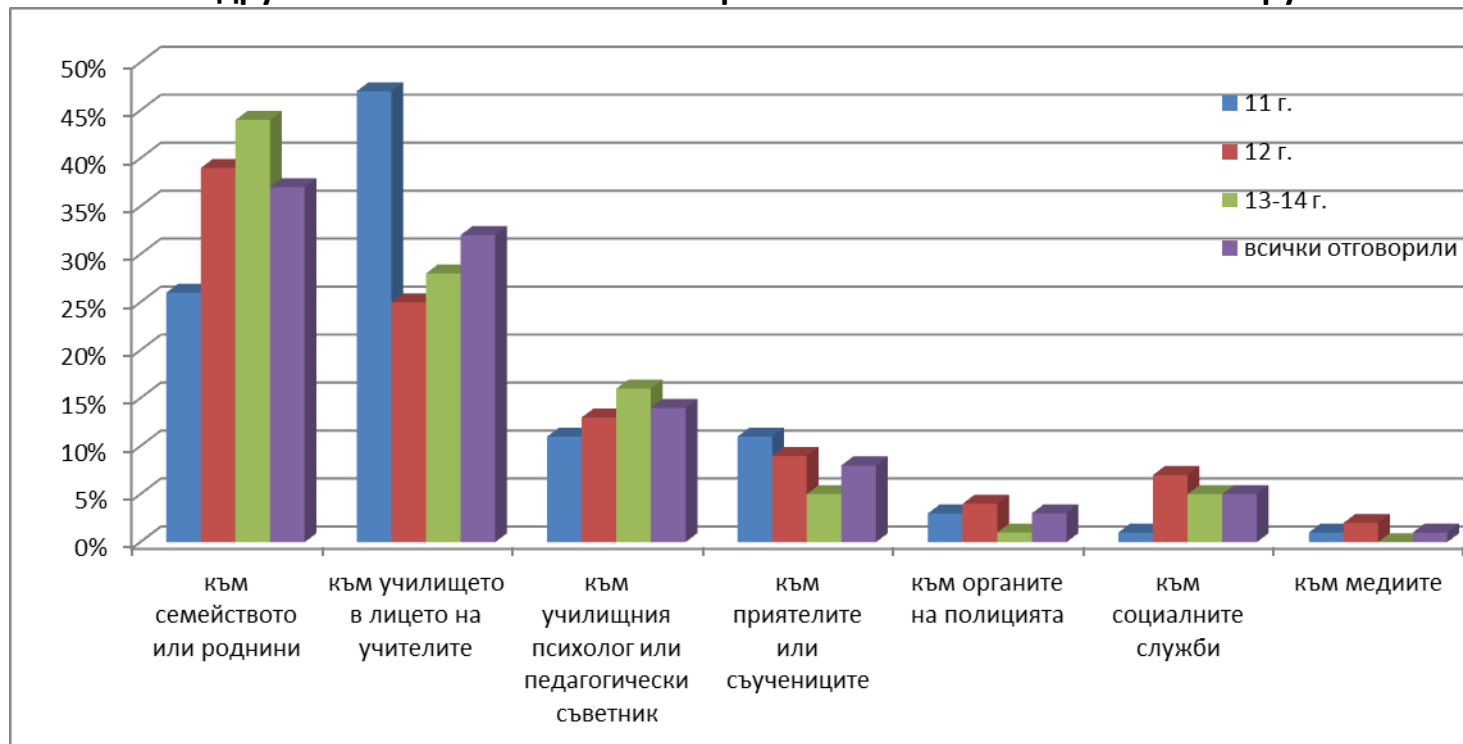

На респондентите беше зададен въпрос във връзка с доверието, което ще гласуват на различни субекти в смисъла на помощ или подкрепа, която биха потърсили, при положение, че техните права бъдат нарушени. Анализът на данните по този въпрос показва интересни резултати. С най-голямо доверие сред учениците (с общ

дяд на посочване от 37%) се ползват семейството и роднините, които са най-сигурната среда, където може да се потърси подкрепа при нарушаване на детските права. Веднага след това се нарежда училището в лицето на самите учители (с дял от 32%), което според учениците, е втората важна институция след семейството, която може да осигури защита на правата на децата, ако те са нарушени. Като допълнителен дял към училището би могъл да се добави и делът на доверие, с което се ползват училищните психолози и педагогически съветници, когато има нарушени права на детето (14%). С изключителна ниска степен на доверие (3%) се ползват полицейските органи, когато става въпрос за нарушени права на ученици – резултат, който сам по себе си е негативен, но не и изненадващ предвид цялостното обществено недоверие и скептицизъм, които царят у нас по отношение на авторитета на полицията като правоохранителна институция.

Графика 32: Доверие към субектите, призвани да защитават правата на детето – разпределение в относителни дялове по класове

Към кого би се обърнал/ а за подкрепа и помощ в случай, че твоите права или тези на друг твой връстник са нарушени?

Изводи и препоръки

Анализът на резултатите от анкетното проучване, посветено на толерантността и отношението към различията сред ученици, дава основание за следните основни изводи и препоръки:

Във връзка с отношението към различията и схващанията на учениците за толерантността към различните

- Темата за различията и многообразието между хората предизвиква задълбочения интерес на по-голямата част от анкетираните ученици.

- Относително висок остава все пак делът на учениците, които показват интерес към тази тематика, без обаче това да ги е довело до по-задълбочена рефлексия по отношение на различията. В тази насока са нужни допълнителни усилия, които да бъдат положени с цел тези ученици да бъдат мотивирани да задълбочават знанията си за другостта и различията. Това може да стане чрез специални обучения и разнообразни формати на учене в рамките на извънкласни и извънучилищни инициативи.

- Друга положителна констатация от изследването е, че съвременните ученици приемат различията между хората като нещо естествено и ги смятат по-скоро за позитивен факт.

- Основните признаци, на основата на които се оформя представата на учениците за различията са предимно външният вид, агресивното поведение, етносът и уврежданията (физически и умствени).

- Общото равнище на толерантност и приемане на различията в образователен контекст е високо, доказателство за което са декларациите на анкетираните ученици, че техните съученици, учители и училищни ръководства имат много добро и даже отлично отношение към различните деца.

- Основните схващания на учениците за толерантността се асоциират с уважението към различните деца/ хора на основа на приемането им, подкрепата и приобщаването им.

- Все пак в българска училищна среда не липсват прояви на нетолерантност и лошо отношение към различните ученици. Като най-често срещани форми на нетолерантност се открояват вербалната и физическата агресия срещу различните. Учениците имат подчертан интерес към допълнителни обучения по проблематиката за другостта и многообразието.

- Като най-предпочитани теми за обучение в контекста на толерантността към многообразието се очертават проблемите за това, как да се приемат и зачитат различията и различните деца и защо това е важно; начините за справяне с конфликти

и агресия в училище; развитие на умения за комуникация и по-специално за приемане на чуждото мнение и гледна точка; ползите от и пътищата за демократично участие на учениците в живота и управлението на училището; сътрудничество и екипност между връстници. Обученията в посочените тематични области биха постигнали своята цел – формиране на толерантност към другостта като ценност – и ще са много по-ефективни, ако се провеждат съвместно между ученици и възрастни (учители, родители, значими други, публични личности, представители на локалните общности).

Във връзка с нагласите на учениците към другостта, обусловена от различни признаци

- Като цяло би могло да се каже, че мнозинството изследвани ученици имат силно позитивни нагласи към носителите на различия, обусловени от религията, етнокултурните специфики, бедността, уврежданията и поведенческите особености (изразени най-вече чрез агресивно поведение).

- Това, което трябва да се вземе под внимание при организирането на обучения в повишаване равнището на толерантност към различните с целева група ученици и при създаването на дидактически материали към тях, е възрастово обусловената динамика при формирането на компонентите на нагласите. При по-малките ученици (най-вече 5 клас и по-малките класове) поради особеностите на когнитивната организация и мисленето им, се наблюдава тенденция да имат по-слабо развити или неточени когнитивен и афективен аспект на нагласата. Тази възрастова група обикновено има стереотипни вярвания и непълни знания за хората с различия, които водят до негативни оценки за тях като антипатия и неприемане. В конкретни ситуации обаче, в които се апелира към изява на точно определено поведение, малките ученици демонстрират позитивен поведенчески ангажимент в защита и подкрепа на различията. Ето защо практическите упражнения и дейности предвидени в рамките на обученията и в дидактическите материали трябва да са насочени предимно към развитието на когнитивния и афективния компонент на нагласата.

- Макар популярна и широко застъпена в училищното обучение да е темата за човешките права и правата на детето, очевидно има необходимост от страна на учениците да задълбочават информираността и познанията си по нея в рамките на неформални образователни инициативи. Още по-наложително е да се изяснят възможностите и функциите на различни групи субекти, които могат да защитят правата на децата, защото непознаването им води до понижаване на доверието в тях.

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ТОЛЕРАНТНОСТТА И ОТНОШЕНИЕТО КЪМ ДРУГОСТТА НА УЧЕНИЦИ (11-14 ГОД.) В ГЪРЦИЯ

ПРОУЧВАЩА ОРГАНИЗАЦИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ

I. Цел на проучването: да се установи отношението към другостта и човешкото многообразие сред 12-14-годишните ученици в прогимназията.

За да се постигне това, са поставени *три цели*:

- да се измери степента на толерантност към другостта сред 12-14-годишните ученици;
- да се проучи отношението на учениците към различните форми и проявления на другостта (напр. религиозна принадлежност, етническа принадлежност и култура, социално-икономически статус, увреждания, агресивно поведение и т.н.);
- да се направят изводи и препоръки, които да се вземат предвид при съставянето на програми за обучителни семинари и допълнителни материали за учителите и учениците, участващи в проекта.

II. Целева група (извадка)

Гръцката целева група се състои от 190 ученици в прогимназиалния етап (на възраст между 12 и 14 години). Класовете са избрани на случаен принцип от 9 училища в две области: а) 5 училища в област Солун (над 1,11 милиона жители) и б) 4 училища в област Серес (над 58 000 жители). По-конкретно, избраните училища в област Солун са от два региона: 4 училища от района на града и едно училище от селски район (Халкидона – около 3000 жители) на границите на областта. Избраните от област Серес училища са разположени в 4 региона: едно училище се намира в района на град Серес, а останалите три са в 3 различни села (Неа Зини – около 2500 жители, Нигрита – около 5 000 жители, Скотуса – около 5 000 жители) в област Серес. Заради големия брой имигранти, заселили се в Гърция през последните двадесет години, навсякъде

има много чуждестранни семейства. В избраните училища има поне едно семейство, в което единият от родителите не е грък, дори и в повечето от тези семейства децата да са мигранти от „второ поколение“ (т.е. са родени в Гърция и говорят гръцки много добре, ако не отлично).

По-конкретно, училищата, в които имат голям брой ученици мигранти, се намират в:

А. *Област Солун*: училище в Евосмос – предградие на гр. Солун (40% мигранти предимно от Албания и бившия Съветски съюз), училище в Халкидона в селските райони (12%).

Б. *Област Серес*: училища в селските райони – Неа Зини (26 ученика) и Нигрита (11 семейства).

В проучването участват: 12-годишни ученици (9,47% от анкетираните); 13-годишни ученици (51,05%); 14-годишни ученици (39,47%). 52,63% от всички анкетирани са от област Солун; 47,37% са от област Серес. 53,68% от учениците са от 5 училища в градските райони; 46,32% са от 4 училища в селските райони. По пол анкетираните са 52,11% мъже и 47,89% са жени.

Изследването се фокусира и върху сравнението на градските и селските райони, тъй като в училищата, разположени в двата града, има по-голяма етническа хетерогенност сред учениците.

- Градските райони са представени от едно училище в гр. Серес (Център Серес) и 4 училища в гр. Солун (Евмосмос, Ампелокипи, Ефкарпия, Ставропули).

- Селските райони са представени от 3 училища, разположени в три различни села в област Серес (Неа Зини, Скотуса, Нигрита) и едно училище, разположено в малък град в област Солун (Халкидона).

III. Инструменти за проучване.

Беше разработен подходящ за възрастта въпросник, който събра данни за отношението към различията като цяло; интерес към темата за различията; прояви на нетърпимост към различията; отношение към различия, основани на религия, етническа принадлежност, култура, икономически статус (бедност), увреждания,

модели на поведение (агресия); познаване на правата на човека и в частност правата на детето.

РЕЗУЛТАТИ

Анализът на основните резултати от изследването набелязва два основни акцента:

- Разбирането на учениците за различията и отношението им към тях, степента на толерантност и най-честите прояви на нетолерантност към различните ученици.
- Отношението на учениците към хора с различна религия, етническа принадлежност, култура, социално-икономически статус, с физически и умствени увреждания, емоционални и поведенчески проблеми.

1. Отношение към различията и разбиране на идеята за толерантност към другостта

1.1. Интерес към темата за различията между хората.

58% от анкетираните се интересуват от темата за различията до степен, в която размишляват по въпроса (вж. Графика 1). Сравнението на групи от ученици, живеещи в градски и селски райони (вж. Графика 2), показва, че по-скоро учениците от градските райони се интересуват от тази тема (36% в градовете, а 22% в селските райони). Този резултат вероятно се дължи на факта, че хората с „различия“ се местят по-скоро в градовете, отколкото в по-малките общности. 10% от учениците изобщо не се интересуват от темата.

1.2. Хората са различни. Намирате ли това за нещо положително?

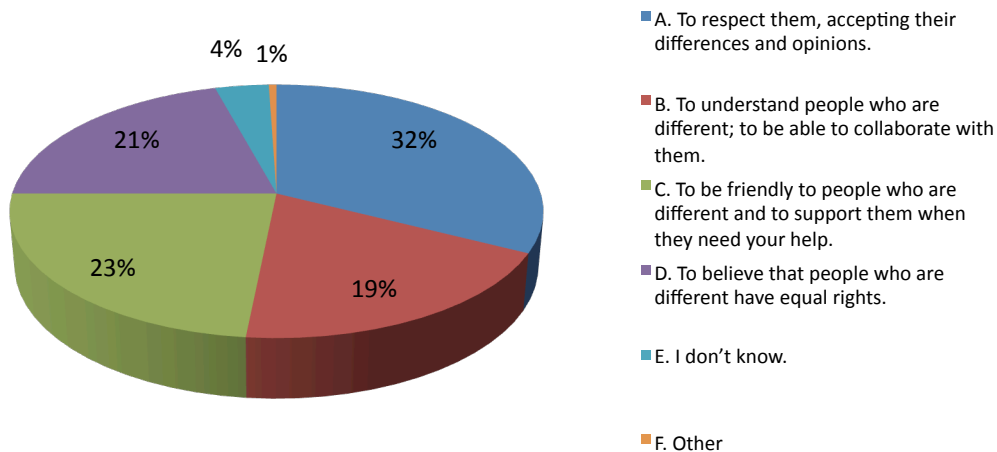
Почти половината от учениците намират различията между хората за нещо силно позитивно, независимо от това къде живеят, докато мнозинството от тях (82%) смятат, че разликите са нещо положително (вж. Графика 3). От 34% ученици, които считат, че различията между хората са нещо положително, 21% се намират в градовете – в сравнение с 13%, живеещи в селските райони (вж. Графика 4). Това вероятно се дължи на факта, че учениците (и възрастните), които живеят в градовете, са свикнали да влизат в контакт с различни групи хора в сравнение с учениците, живеещи в по-малки общества. Общият дял на анкетираните, които са избрали „Не съм съгласен“ и имат негативно отношение към различията, е 9%.

1.3. Какво според вас значи да бъдеш толерантен към различните от теб?

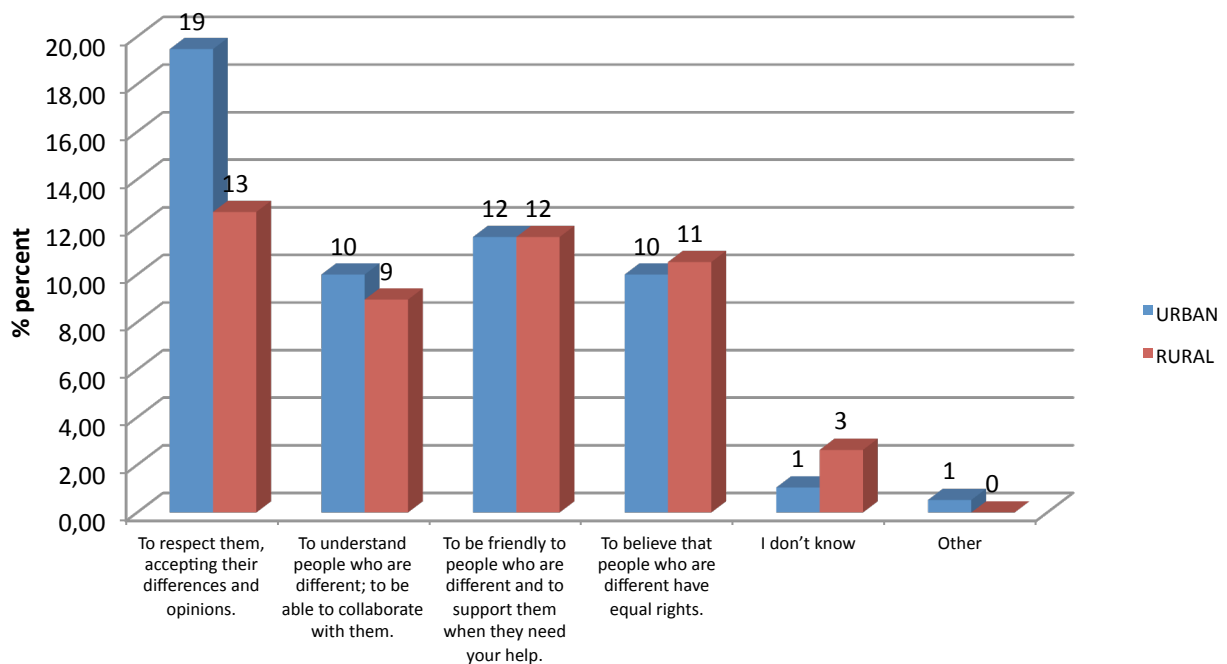
Както е показано по-долу, разбирането на учениците за толерантност към различните от тях хора спада към следните основни критерии: „демонстриране на уважение чрез приемане на различията” и „готовност да се окаже помощ на тези хора, когато имат нужда”. Тези отговори са посочени съответно от 32% и 23% от учениците (вж. Графика 5). Сравнително голям дял ученици (19%) разбират толерантността към различните хора като способността да си сътрудничат с тях, докато 21% вярват, че различните хора имат равни права.

Graph 5. Какво според теб означава да си толерантен към различните от теб хора?

Доста е интересна разликата в разпределението на отговорите в първия критерий, описан по-горе („демонстриране на уважение чрез приемане на различията“), между учениците, живеещи в градовете, и тези, които живеят в по-малки градове/села (вж. Графика б). Едно възможно обяснение би могло да бъде, че учениците, живеещи в градските райони, са по-запознати с различията между хората, следователно по-добре разбират какво значи да уважаваш другите.

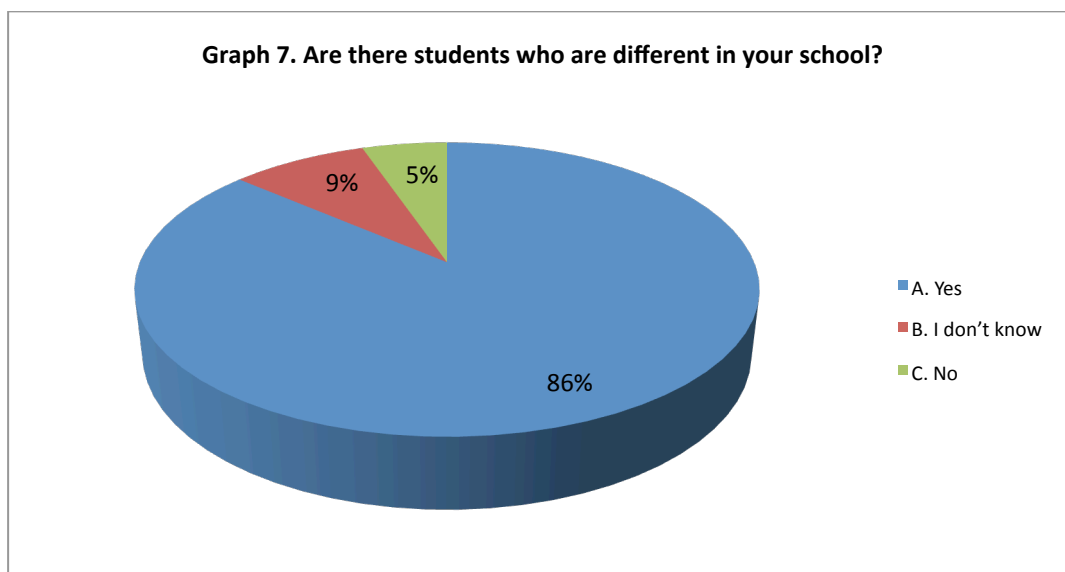
Graph 6. Какво означава да си толерантен към различните от теб хора?

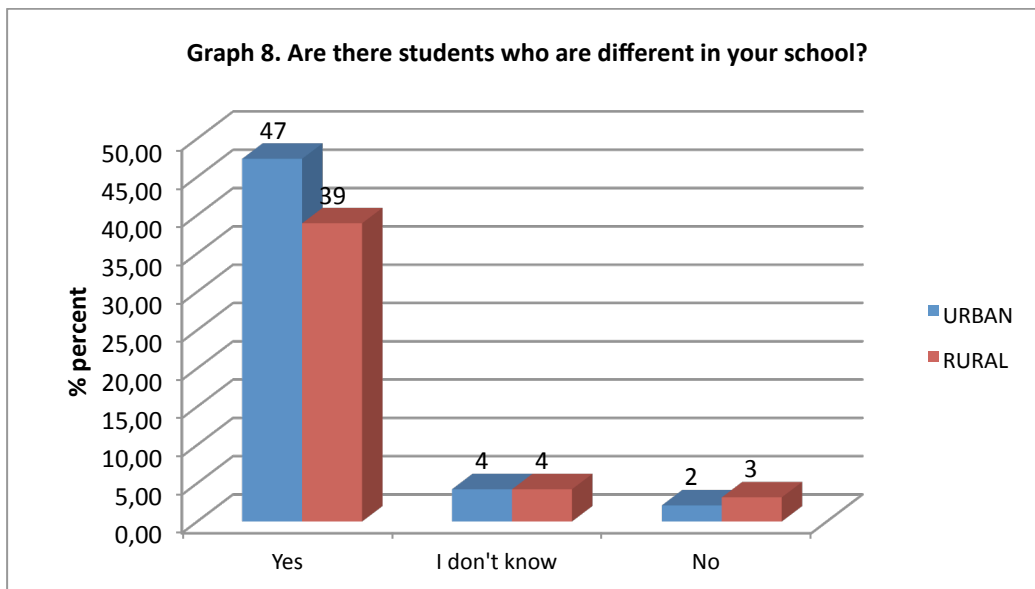

1.4. Има ли в училището ви „различни“ ученици? По какво се различават?

Резултатите от анкетата показват, че 86% от учениците смятат, че в техните училища има „различни“ деца/ученици (вж. Графика 7). Според Графика 8 47% от учениците в градските райони и 39% от учениците в селските райони смятат, че има различни ученици в училищата им. Според едва 5% от всички анкетираните в училищата им няма ученици, които да са различни по някакъв начин.

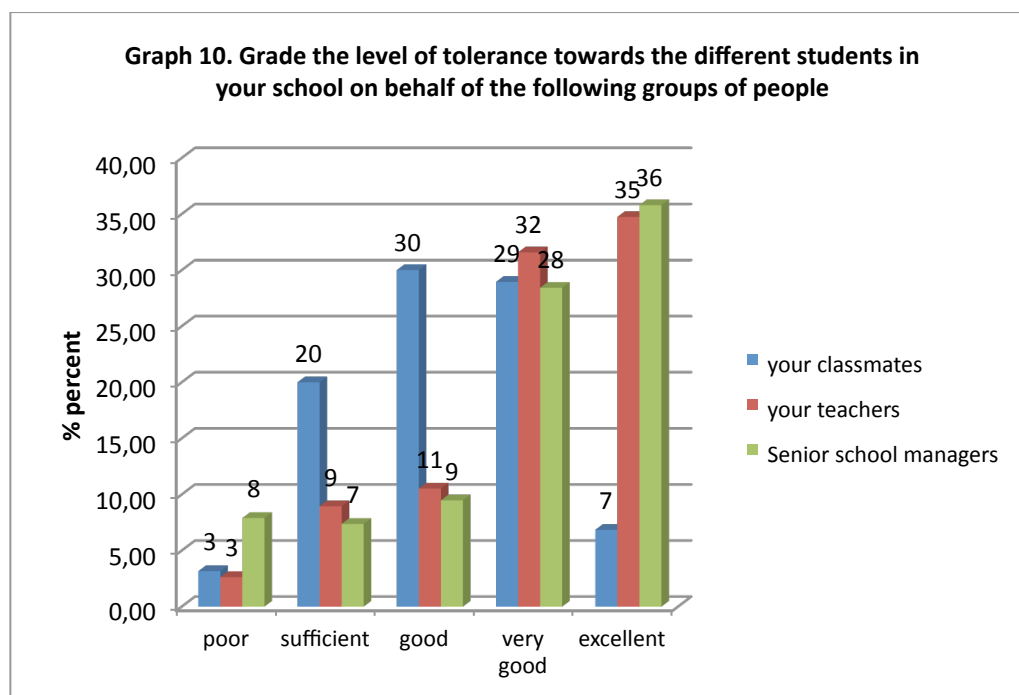
Затрудненията в ученето се открояват като основен знак за другост и са избрани от 23% от учениците. Външният вид (цвят на кожата, форма на окото и т.н.) идва на второ място – избран е от 20% от учениците. Разликата в празниците/обичаите и езика се явяват съответно като трети и четвърти знак за другост. 9% от анкетираните са избрали проблемно и агресивно поведение, а проблемното и агресивно поведение и бедността заемат пето място с 9%. Отговорът „умствени увреждания“ е избран от 6% от учениците, а физическите увреждания се появяват след него с 3% от отговорите. Накрая, талантът и уменията заемат последното място като признаци на другост, като получават само 2% от всички отговори (вж. Графика 9).

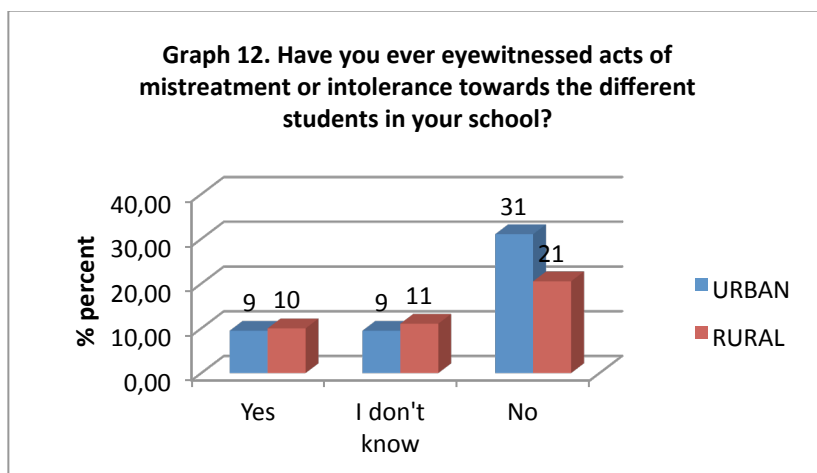
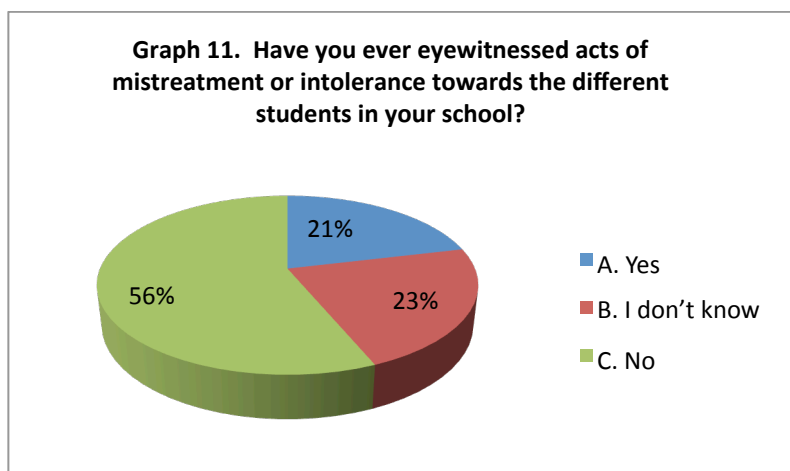
1.5. Оценяване на степента на толерантност, която проявяват училищните групи към „различните“ ученици

Нивото на толерантност, което съучениците, учителите и училищното ръководство проявяват към „различните“ деца, се оценява от достатъчно до много добро от повечето ученици (79% общо за трите нива). По-голямата част от учениците смятат, че учителите и училищното ръководство показват много добро и отлично ниво на толерантност, като най-високите проценти от отговора „отлично ниво“ са дадени на учителите (35%) и на училищното ръководство (36%) (вж. Графика 10).

1.6. Ставали ли сте свидетели на лошо отношение или проява на нетолерантност към „различните“ ученици във вашето училище?

Общият дял на анкетираните, които съобщават за прояви на нетолерантност към „различните“ деца в училище, е като цяло доста нисък – 21% (вж. Графика 12). Повечето ученици, било то в градска или селска среда, не са били свидетели на прояви на нетолерантност (56%). Тези цифри съответстват на високите нива на толерантност, описани по-горе (Раздел 1.6).

1.7. Какъв вид лошо отношение и непоносимост към „различните“ ученици се проявява най-често в училището ви?

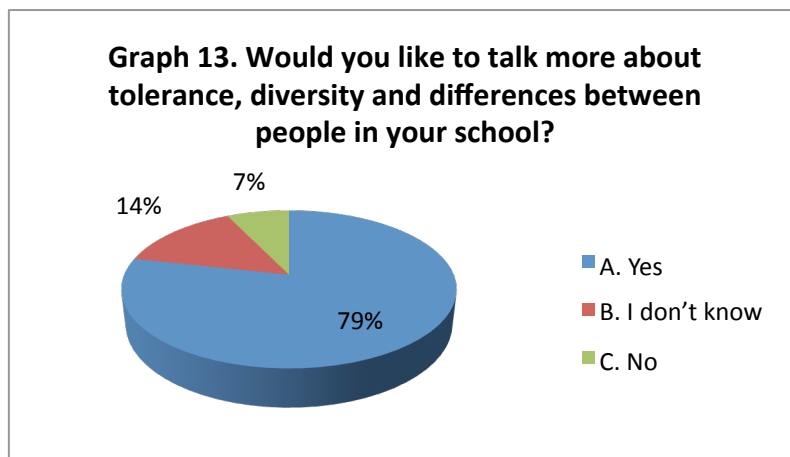
Този въпрос изброява няколко вида лошо отношение, включително физическо/вербално насилие, изолация на „различните“ и несправедливо наказание, наложено от учителите или училищните власти. Този въпрос беше забранен за включване във Въпросника от гръцкото министерство на образованието, тъй като се смята, че в гръцките училища няма такива прояви и, ако има индикация за такива

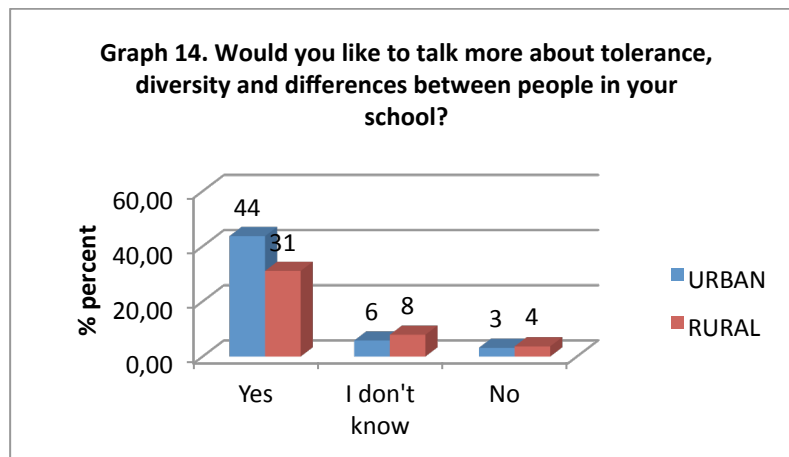
действия, те биха били предотвратени от учителите или училищните власти. Фактът, че мнозинството от учениците не знаят за подобни действия или не са станали свидетели на прояви на нетолерантност, е окуражаващ; но все пак има малък брой анкетирани, които са станали свидетели на такива действия (вж. Раздел 1.8).

1.8. Бихте ли искали да се говори повече за толерантността, многообразието и различията между хората в училище? Кои теми са ви интересни и бихте искали повече информация по тях?

По-голямата част от анкетираните (79%) изразяват желание темите за толерантността, другостта и многообразието да се засягат по-често в основните изучавани предмети (вж. Графики 13-14). Сравнението на учениците по райони показва, че учениците в градските райони са по-склонни да говорят по тези въпроси (44%) от учениците в селските райони (31%), което вероятно се дължи на факта, че те по-често контактуват с „различни“ хора. Едва 7% от анкетираните смятат, че не е необходимо тези въпроси

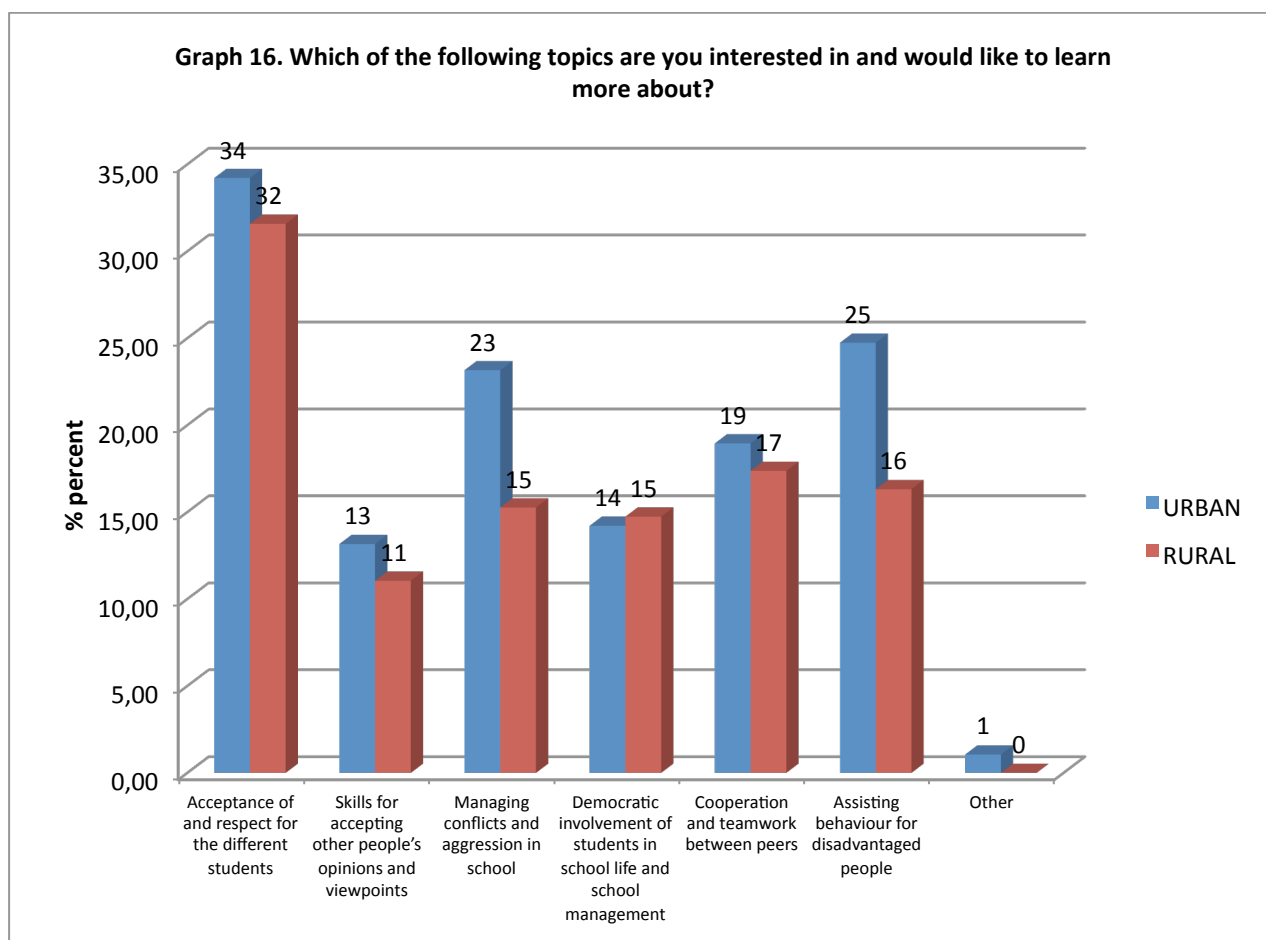
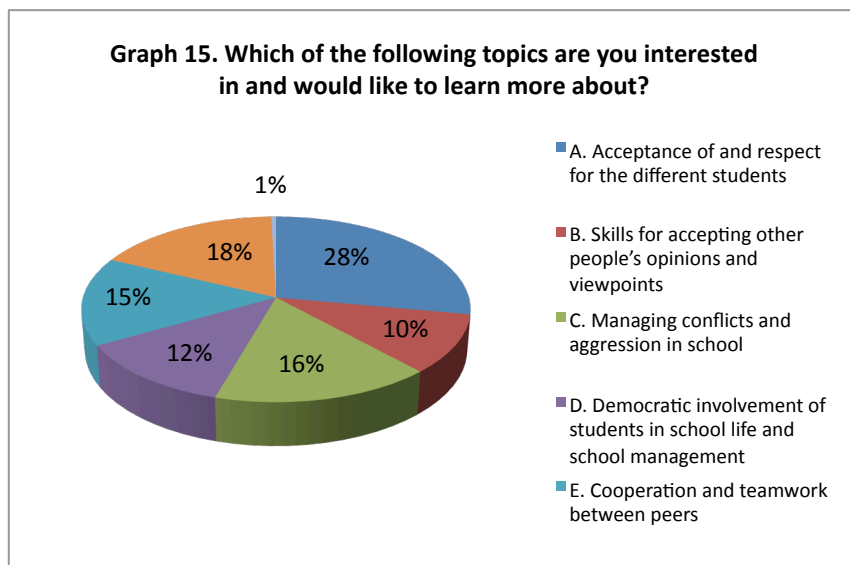
да се обсъждат в час.

Анкетираните получиха възможността да изкажат своето мнение по въпросите, свързани с толерантността, които те биха искали да видят в учебните програми и които трябва да бъдат зачитани, когато се предприемат образователни дейности в тази посока. Според 28% от учениците (вж. Графика 15) приемането и зачитането на различията и „различните“ деца е най-важният въпрос. Въпросът за помагането на хора в неравностойно положение се класира на второ място с 18% от анкетираните. 16% от учениците смятат, че справянето с конфликтите и агресията в училище е важно, докато сътрудничеството между връстниците и работата в екип е важна за почти същия процент ученици (15%). По-малък брой ученици се интересуват от демократично участие в училищния живот и управление и умения за приемане на чуждо мнение и гледна точка (съответно 12% и 10%). Почти половината от целевата група (46%) се интересува най-вече от въпроси от глобално естество като приемане и зачитане на различията и помагане на хора в неравностойно положение, което вероятно се дължи на факта, че те не се сблъскват в ежедневието си с конкретни проблеми на „другостта“. Също така, при сравнение на учениците от градски и селски райони (вж. Графика 16) може да се види, че няма съществена разлика в отговорите на повечето от разглежданите въпроси, с изключение на справянето с конфликтите и агресията в училище и помагането на хора в неравностойно положение, които учениците, живеещи в градовете, оценят като по-важни въпроси. Почти по всички разглеждани въпроси учениците, които живеят в градовете, са по-заинтересовани от

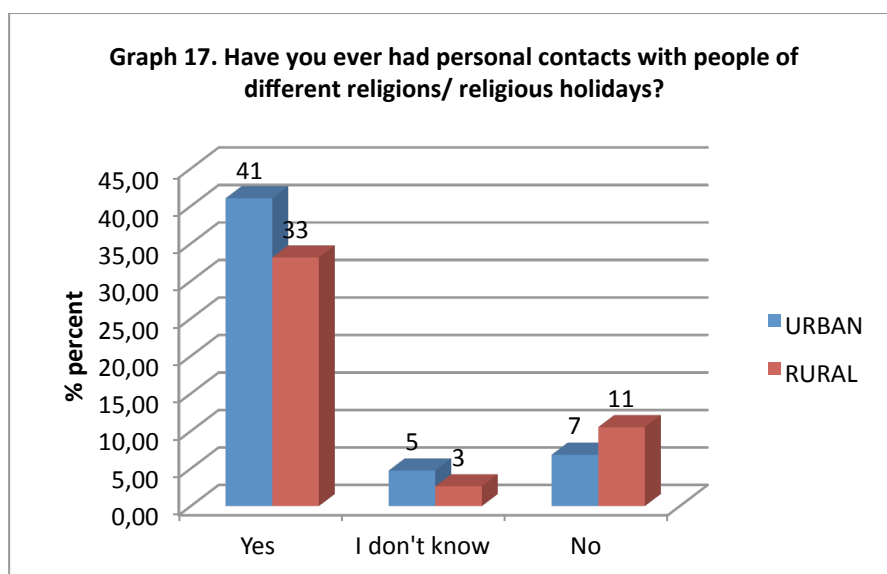
учениците в по-малките населени места.

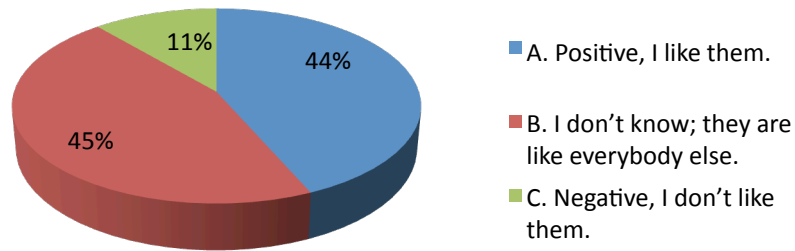
2. Отношение на учениците към другостта във всички нейни прояви

2.1. Отношение към религиозните различия

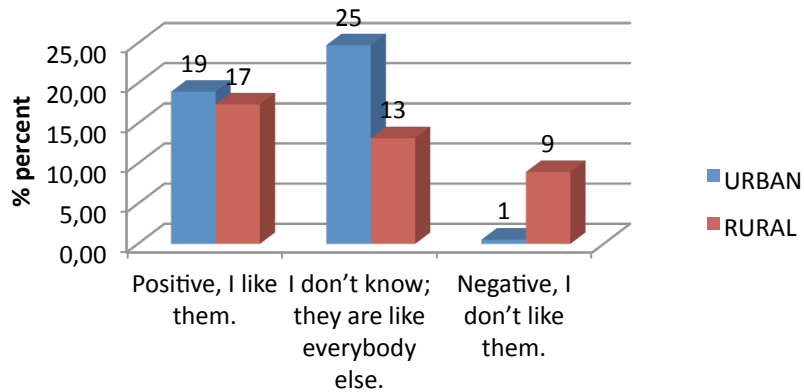
По-голямата част от учениците (74%) вече са общували с хора от различни религии; малко по-голяма част от тези ученици са от големите, а не от малките градове (вж. Графика 17). На въпроса какво мислят за хора с различна от тяхната религия въз основа на контактите им с такива хора, мнозинството от учениците изразяват положително или неутрално отношение (съответно 44% и 45%). Само малък процент от анкетираните (11%) имат отрицателно отношение към хора с различна религия (вж. Графика 18). Интересното е, че почти всички ученици, които имат негативно отношение, живеят в селските райони (вж. Графика 19), като мнозинството от учениците живеят в село Скотуса в област Серес (вж. Графика 20). Според информация, предоставена от Службата за средно образование в Серес, в Скотуса има 2 семейства от различни етнически групи, като техните деца учат в конкретното училище.

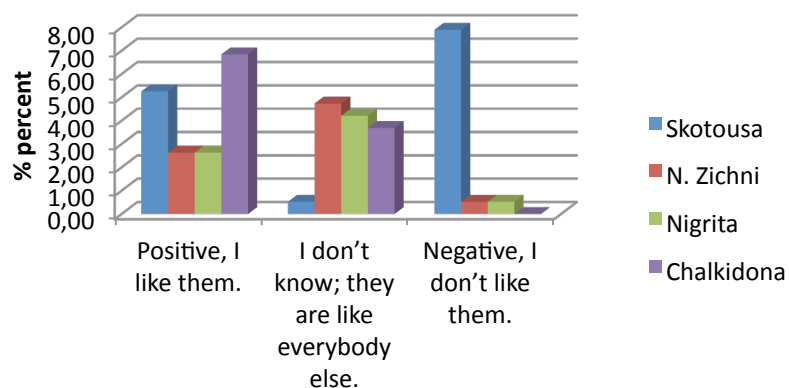
Graph 18. What do you think about people who come from different religious backgrounds based on your personal contacts?

Graph 19. What do you think about people who come from different religious backgrounds based on your personal contacts?

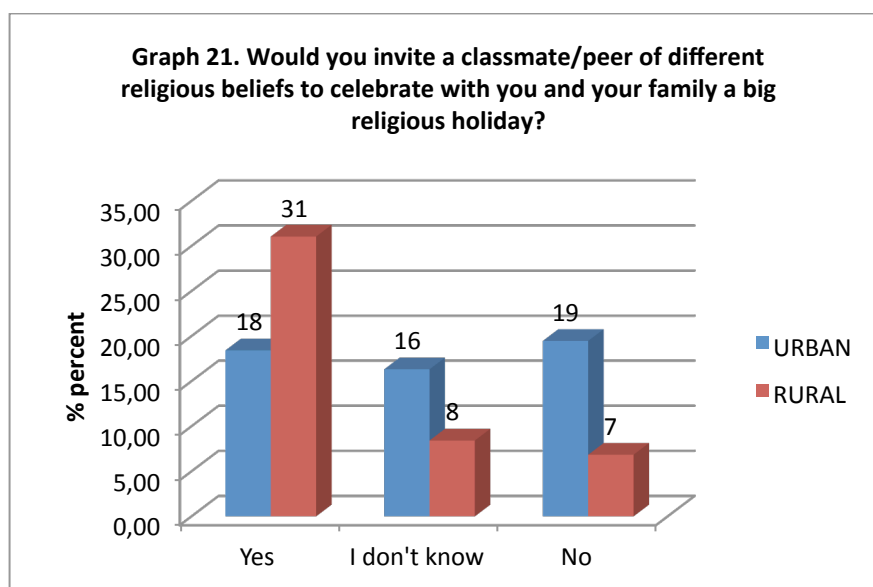
Graph 20. Attitude towards people coming from different religion - RURAL areas

Освен отношението на учениците към хора с различна религиозна принадлежност, проучването изследва и готовността на учениците да взаимодействат с такива хора.

Учениците са изправени пред хипотетична ситуация, която тества тяхната готовност да поканят съученик с различна религиозна принадлежност на семейно тържество. Тази ситуация измерва поведенческия компонент на отношението към религиозните различия.

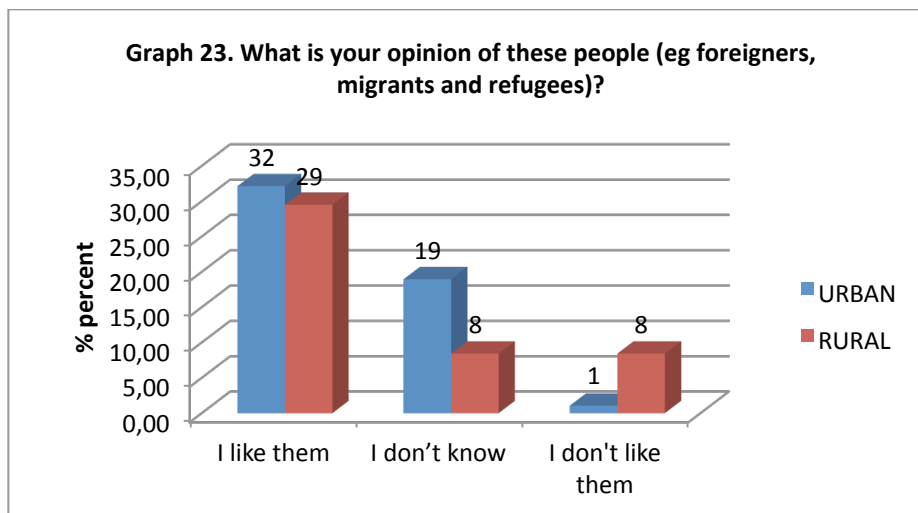
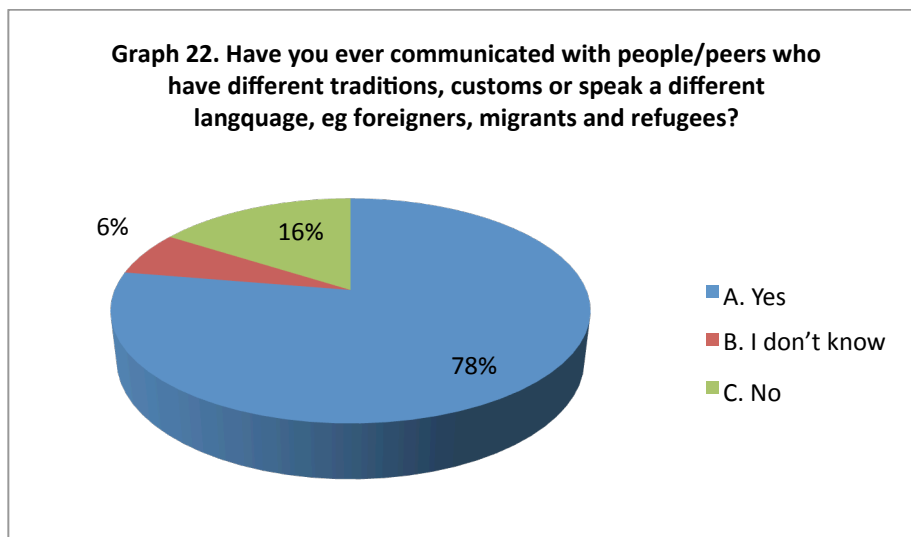
Отговорът на 49% е положителен, т.е. половината ученици биха поканили съученик от различна религия на семейно тържество. Както се вижда на Графика 21, другата половина от анкетираните се разпределя в две групи: такива, които не знаят дали биха поканили своя съученик, и такива, които не са склонни да го поканят (26%). По-голямата част от учениците, които не са сигурни или не искат да поканят хора с различна религия, живее в градовете (35%), докато мнозинството от анкетираните, които биха поканили съученик с различна религия, живеят в селските райони (31%). Това вероятно се дължи на факта, че хората, които живеят в селата или малките градове, са по-отворени към „другостта“ – по-лесно им е да отворят домовете си, за да приемат „непознат“ или „чужденец“, т.е. някой „различен“.

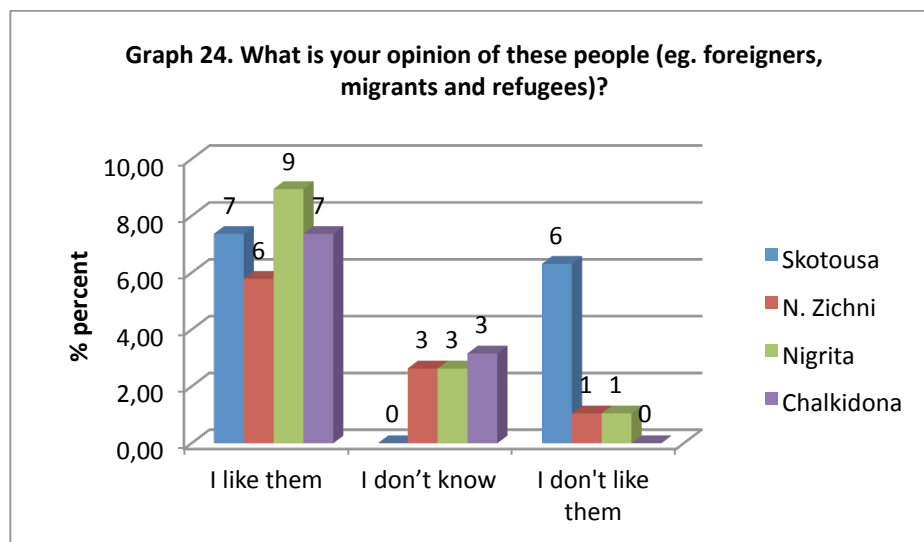

2.2. Отношение към етническите и културни различия

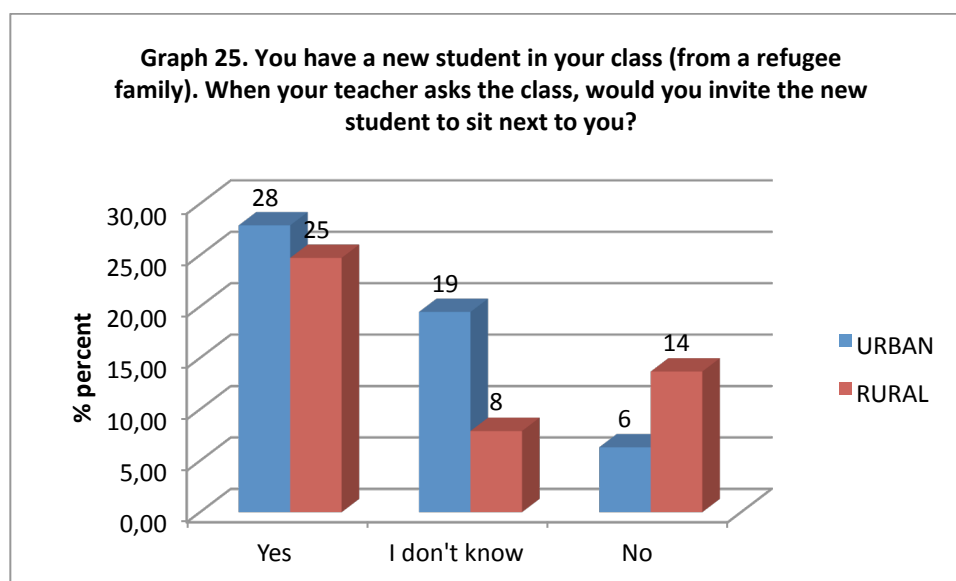
По-голямата част от учениците (78%) са общували с хора, които имат различни традиции, обичаи или говорят друг език (вж. Графика 22). Също така, повечето от

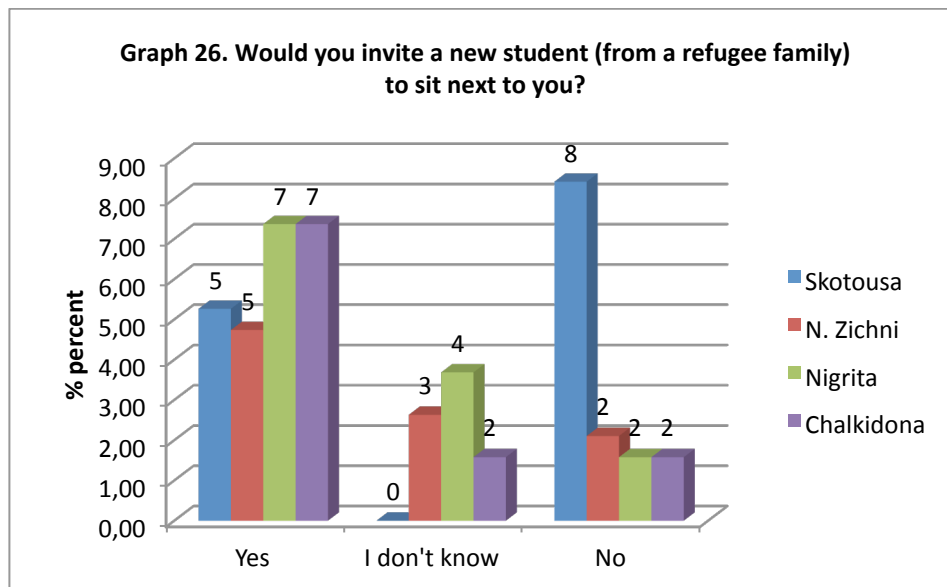
анкетираните (61%) имат положително отношение към хора с различна етническа принадлежност и култура (вж. Графика 23). Сравнението на отговорите на учениците, живеещи в градовете и в по-малките градове, показва, че няма особена разлика в броя на учениците, които харесват чужденци, мигранти и бежанци. Съществува обаче съществена разлика между градските и селските райони по отношение на учениците, които не харесват хората с етнически различия. Тази разлика е анализирана допълнително в Графика 24, където учениците, живеещи в село Скотуса, представляват мнозинството от анкетираните, които не харесват хората с етнически различия.

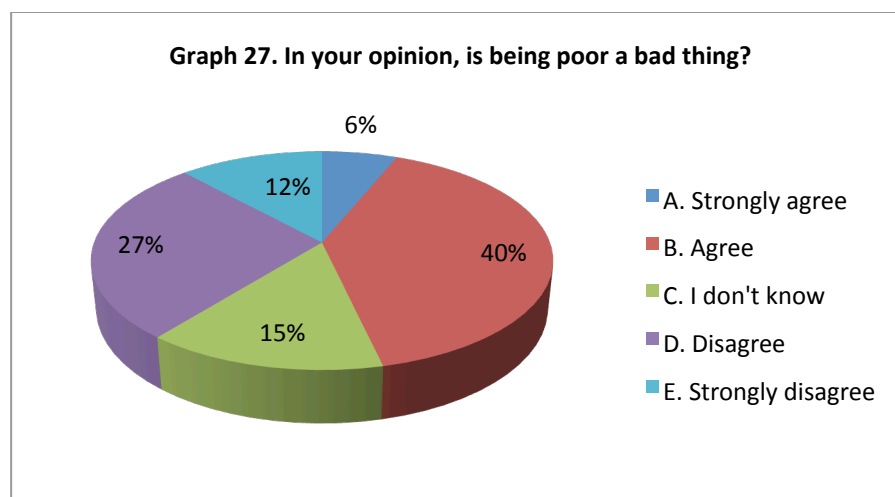
Учениците трябваше да си представят следната напълно реална ситуация: налага им се да стоят на един чин с нов ученик от семейство на бежанци. Повече от половината анкетирани (53%) не биха имали проблем да стоят на един чин с новия ученик (вж. Графика 25). За съжаление, една пета от анкетираните не желаят да стоят на един чин с бежанец, като отново има голяма разлика между учениците, живеещи в големия град и в по-малките градове. Тази разлика е представена по-подробно в Графика 26, където най-високият процент на ученици, които не желаят да споделят чина си с бежанец (8%), е съставен от ученици от Скотуса.

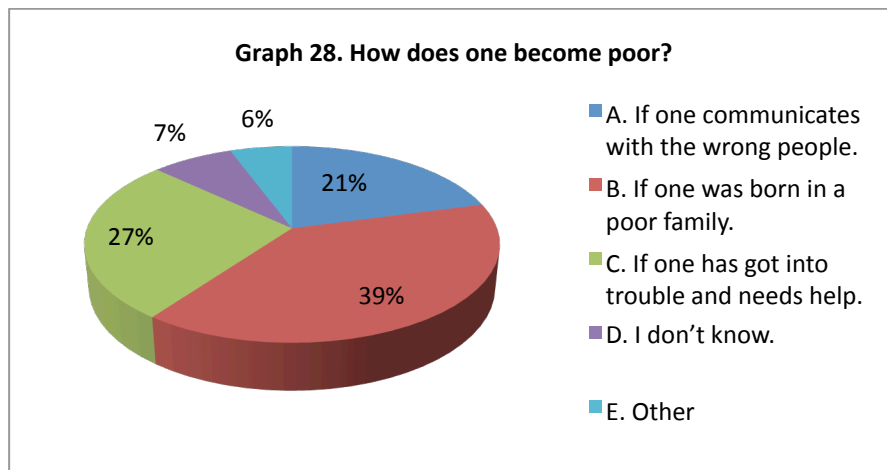

2.3. Отношение към бедността

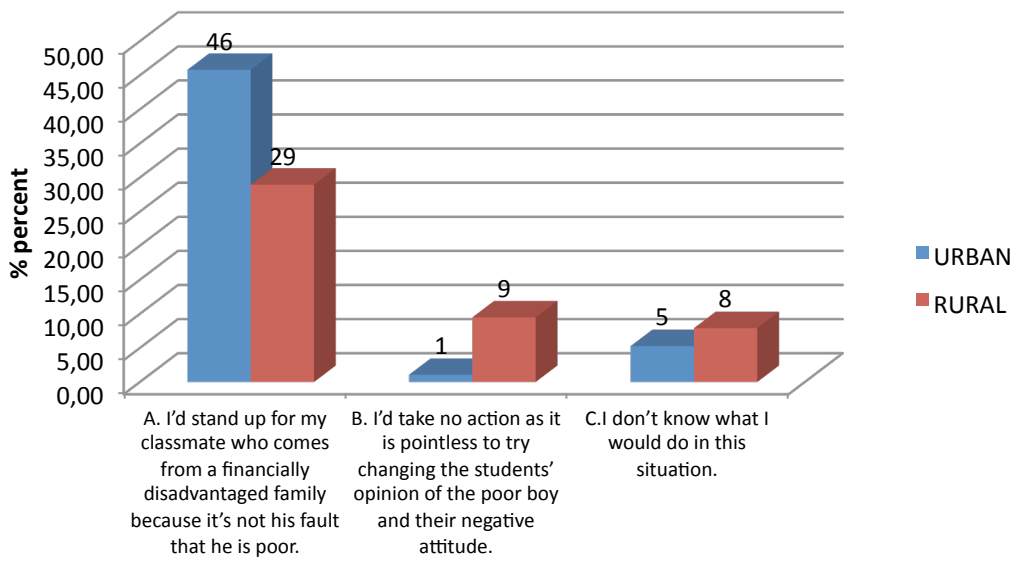
Учениците трябваше да споделят мнението си за бедността, независимо дали е лошо или не. Почти половината от учениците (46%) имат отрицателно отношение към бедността (т.е. избраха „да, напълно съм съгласен“, че бедността е нещо лошо и „да, съгласен съм“, че бедността е нещо лошо). 39% от учениците нямат отрицателно отношение към бедността (вж. Графика 27). На въпроса „как човек става беден“ повечето от анкетираните (39%) изтъкват като причина раждането в бедно семейство (вж. Графика 28). Проблемът, описан като човекът има проблем и се нуждае от помощ, се класира на второ място с 27%, докато 21% от учениците вярват, че ако човек се свърже с неправилните хора, става беден. Към отговор други (6%) двама ученици посочиха термина „икономически проблеми“.

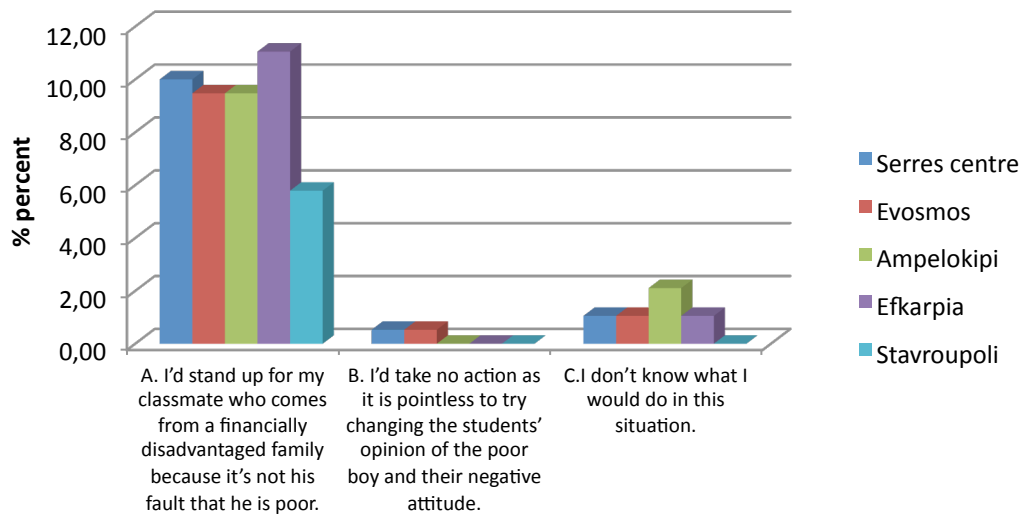

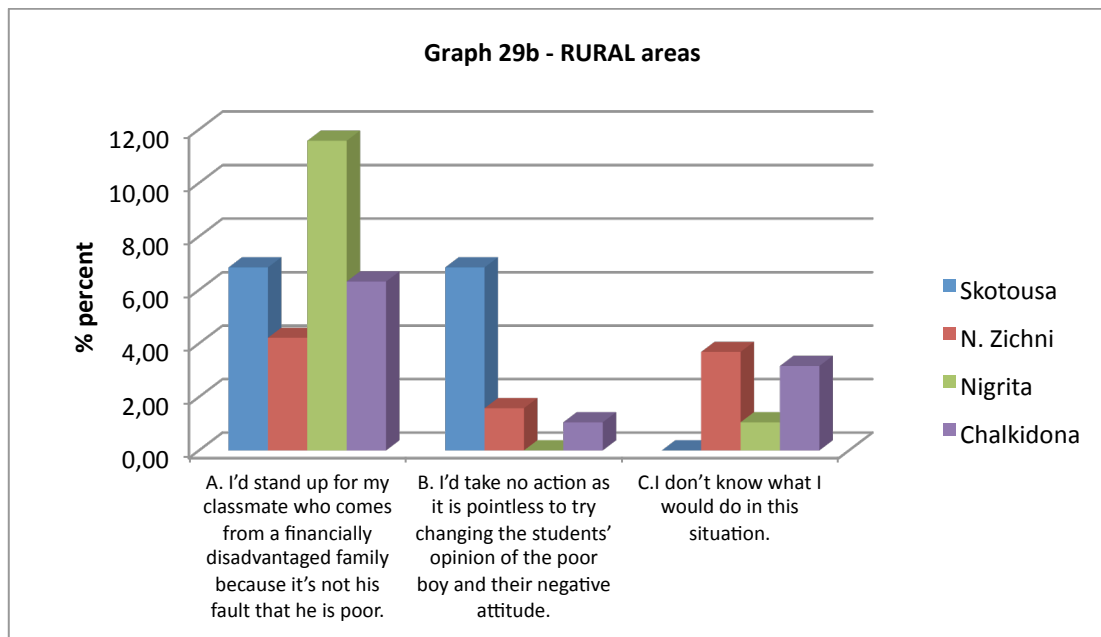
За да може анкетата да измери действителното отношение на учениците към социално-икономическите различия, те бяха поставени в конкретна ситуация: реакцията им като свидетели на унизително отношение към човек с нисък социално-икономически статус и по-точно ученик от бедно семейство, на когото другите деца се подиграват. По-голямата част от учениците (75%) отговориха, че ще се застъпят за онеправдания си съученик, което показва, че има положително отношение към социално-икономическите различия (вж. Графика 29). Повечето от учениците, които са готови да помогнат на бедния ученик, живеят в градовете (46%) и техните отговори са почти равномерно разпределени (вж. Графика 29a). 10% от анкетираните обаче казват, че няма да се застъпят за съученика си, а 13% споделят, че не могат да решат как да постъпят в тази ситуация. Не е изненадващо, че повечето от учениците, които не биха помогнали на съученика си, живеят в Скотуса, както се вижда на Графика 29b.

Graph 29. During the break, you witness a scene in which two of your classmates verbally abuse a student who comes from a poor family. They are ridiculing him for his old mobile phone. What would you do in this situation?

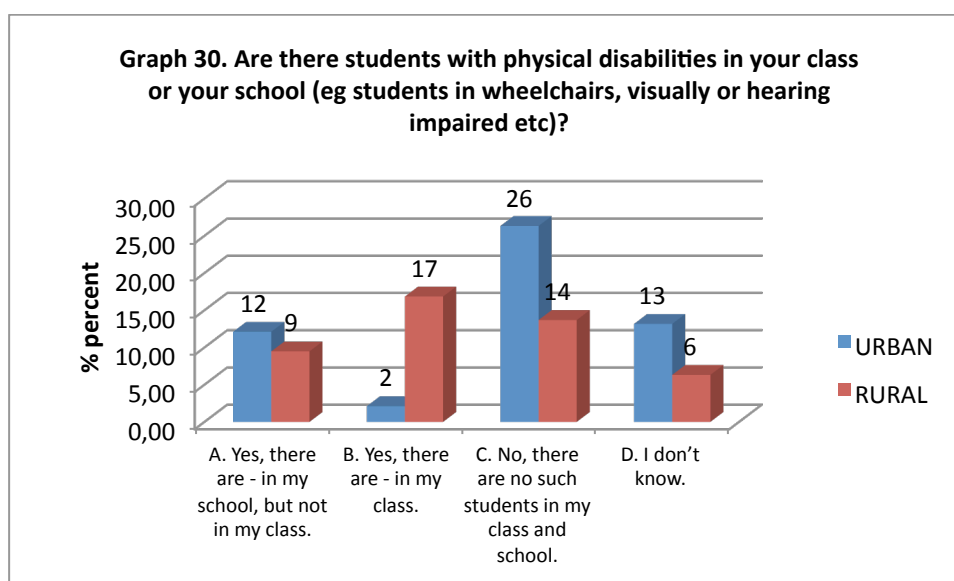
Graph 29a - URBAN areas

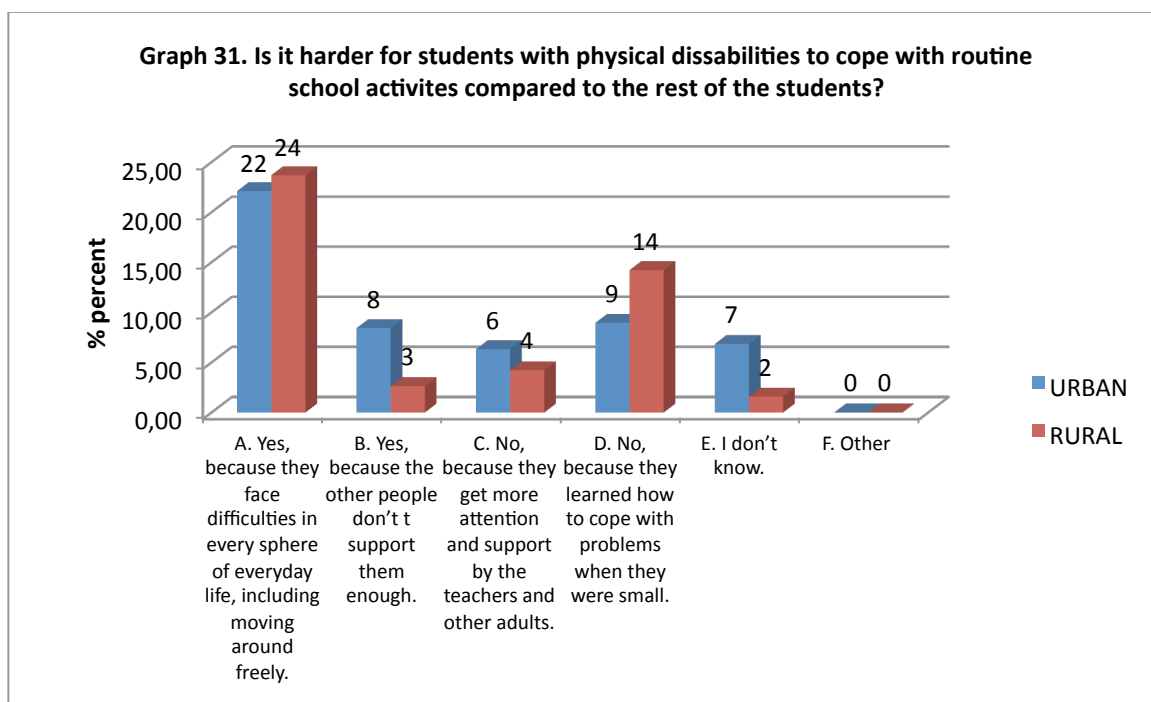
2.4. Отношение към физически и умствени увреждания

Резултатите от въпросника показват, че 40% от учениците са контактували със съученици, които страдат от физическо или умствено увреждане (вж. Графика 30). Половината от тях (21%) са виждали такива деца в училище, но не и в класа си, докато другата половина (19%) комуникират с такива деца ежедневно в час. Резултатите от анкетата показват също, че 40% от учениците нямат контакт със съученици, които страдат от физическо или умствено увреждане.

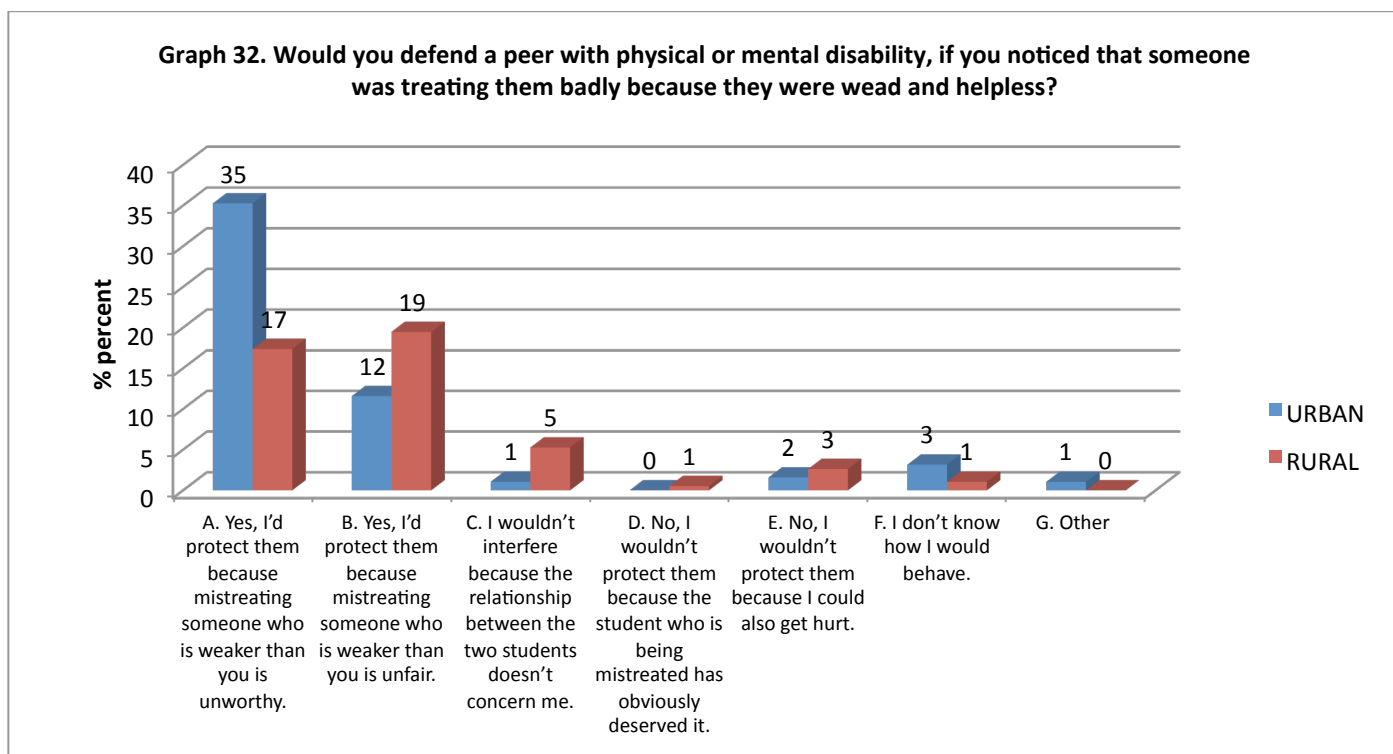
На въпроса дали учениците с физически увреждания по-трудно да се справят с обичайните училищни дейности в сравнение с останалите ученици мнозинството от анкетираните (57%) отговарят, че е по-трудно за такива ученици (46% имат предвид

всеки аспект от ежедневието – включително свободното движение, а 11% се фокусираха върху липсата на подкрепа от околните). Възможно обяснение за високия процент (46%) е фактът, че в Гърция няма много съоръжения, които да улесняват движението на хора с физически увреждания – това важи и за училищата. През последните няколко години правителството изгражда такива съоръжения; но на места като държавни училища (повечето от които са строени преди доста години) за съжаление все още липсват достатъчно съоръжения. 10% от анкетираните смятат, че на учениците с физически увреждания не им е трудно да се справят с обичайните училищни дейности, тъй като получават повече внимание и подкрепа от страна на учителите и другите възрастни, докато 23% също смятат, че не им е трудно, защото са свикнали да се справят с проблеми още като са били малки (вж. Графика 31).

83% от учениците отговарят положително на въпроса дали биха се застъпили за дете с увреждане, с което някой се отнася зле (вж. Графика 32). 6% от анкетираните не биха се намесили, а други 6% са отговорили отрицателно. 4% от учениците не знаят как да се държат в такава ситуация. Резултатите са доста равномерно разпределени – особено за учениците, които биха защитили връстника си. Повече ученици, живеещи в градовете (35%), в сравнение с тези, които живеят в селските райони (17%), биха защитили своя връстник, защото смятат, че малтретирането на някой, който е по-слаб от нас, е недостойно. От друга страна, по-малко ученици, живеещи в градовете (12%), отколкото тези, които живеят в селските райони (19%), биха защитили своите

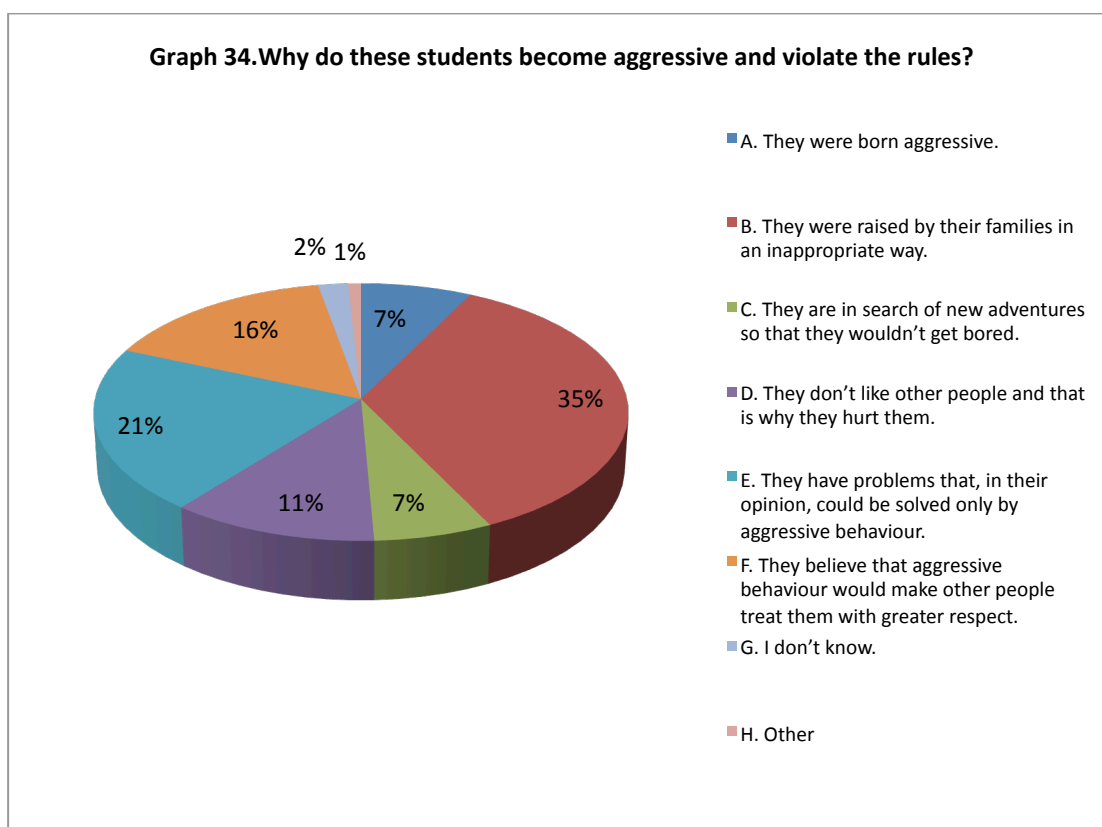
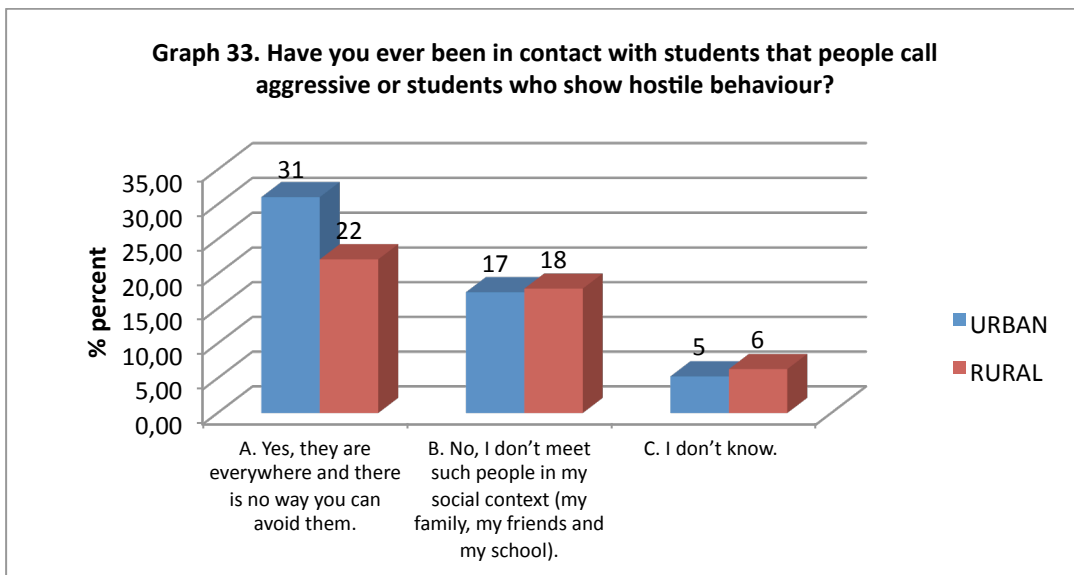
връстници, защото смятат, че малтретирането на някой, който е по-слаб от нас, е несправедливо.

2.5. Отношение към агресивното и враждебно държание

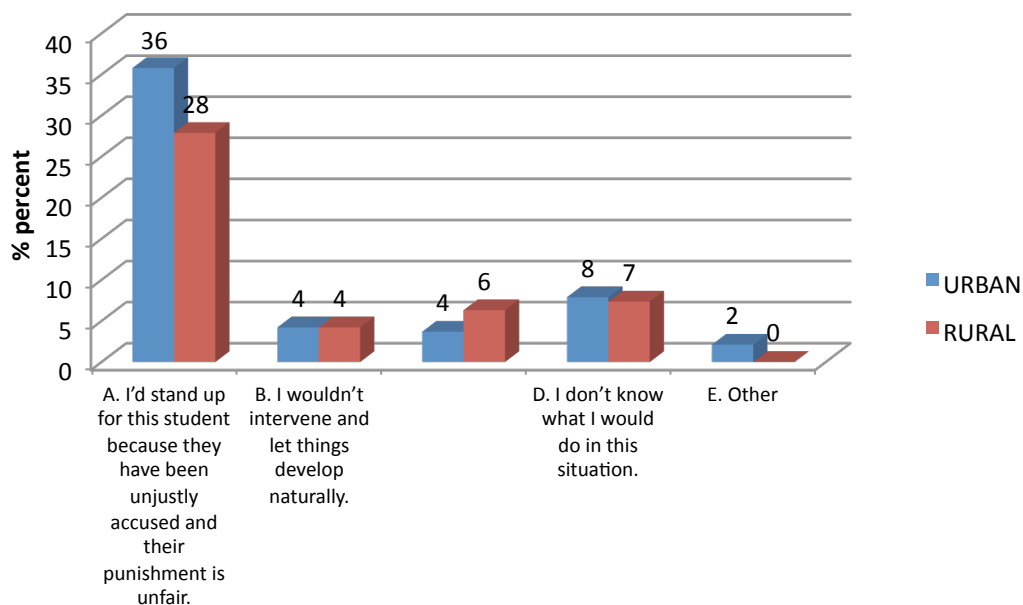
Резултатите показват, че малко над половината от анкетираните (53%) са общували с агресивни връстници (вж. Графика 33). Повечето от учениците, които са контактували с такива агресивни връстници, живеят в градовете (31%). Сравнително висок процент ученици (35%) твърдят, че никога не са общували с агресивни ученици, защото в средата им няма такива.

На въпроса защо връстниците им стават агресивни и нарушават правилата, повечето от учениците (35%) отговарят, че са виновни семействата им и начина, по който са ги възпитали (вж. Графика 34). 21% от анкетираните смятат, че агресивните ученици имат проблеми, които само агресивното поведение може да реши, докато 16% от учениците твърдят, че съучениците им са агресивни, защото си мислят, че така ще спечелят уважението на околните. Една десета от учениците вярват, че агресивните им връстници просто не харесват околните и агресията е начин да ги наранят. Малък процент от учениците (7%) смятат, че тези връстници са агресивни по рождение или имат нужда от нови приключения, а агресията е начин да се справят със скуката.

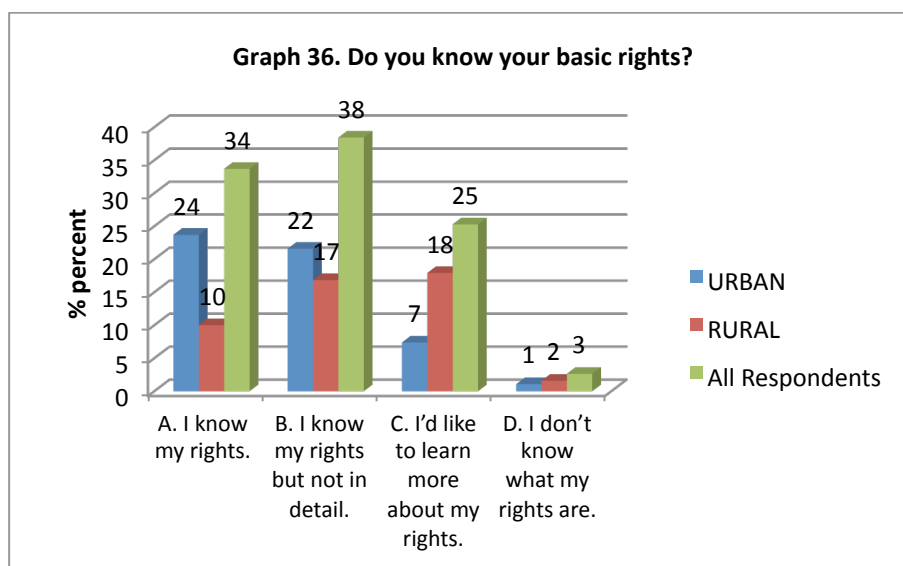
За да се тества реакцията на анкетираните при сблъсък с агресивно поведение, учениците бяха попитани дали биха се застъпили за агресивен връстник, ако знаят, че е несправедливо обвинен. 65% дадоха положителен отговор, т.е. биха подкрепили съученика си. 18% отговориха отрицателно, т.е. че не биха се намесили или че не биха се застъпили за него, защото заслужава да бъде наказан за миналите си постъпки. Известен брой ученици (15%) не знаят какво биха направили в подобна ситуация (вж. Графика 35).

Graph 35. A student in your school (who is extremely aggressive and ill-behaved) is accused of being involved in a fight with other children which caused damage to school property. The head teacher expells him from school as a punishment but you know tha

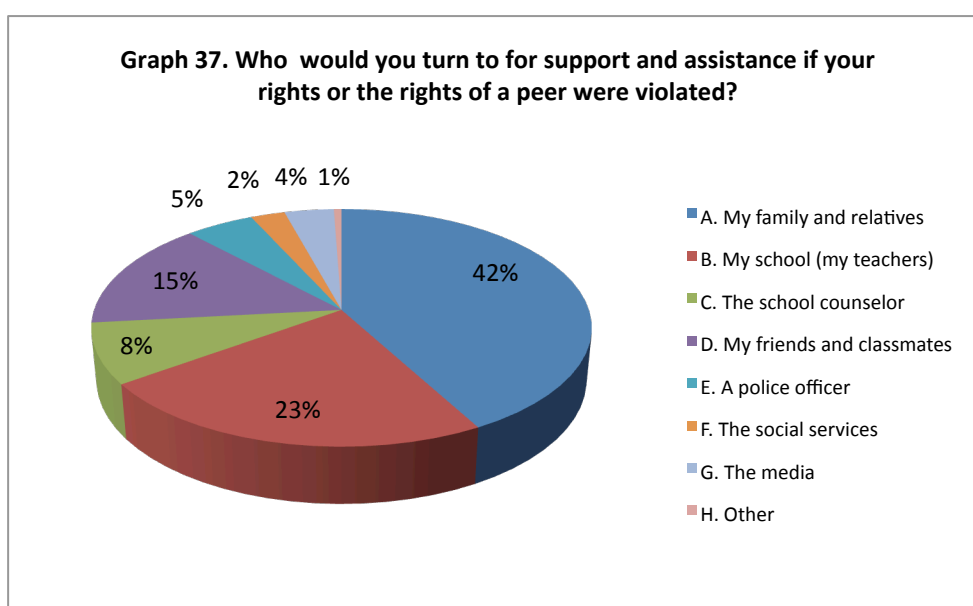

2.7 Отношение към правата на детето и субектите, които защитават тези права

Въпросникът разглежда и въпроса за правата на детето, осведомеността на учениците за тези права и отношението на учениците към субектите, които трябва да ги защитават. 72% от анкетираните заявяват, че знаят правата си, но 38% от тях дават уклончиви отговори, а именно, че знаят своите права, но не много (вж. Графика 36). Повечето от учениците, които знаят правата си, живеят в градовете (общо 44%). Една четвърт от учениците биха искали да научат повече за правата си, като 18% от тях живеят в селски райони, а само 3% от анкетираните не са запознати с правата си.

Анкетираните ученици бяха запитани на кого биха се доверили и кого биха помолили за помощ в случай, че правата им са нарушени. Анализът на данните показва някои интересни резултати (вж. Графика 37). 42% от учениците се доверяват на семейство и роднини, които считат за най-сигурните хора, от които да потърсят помощ. На второ място е училището, представявано от учителите, с дял от 23%. Третото място е за приятели и съученици с 15%. Като четвърта възможност учениците биха се обърнали за помощ към училищни психолози и педагогически съветници, когато техните права са нарушени (8%). Учениците нямат много доверие на полицията в случаите на нарушени права – едва 5% от анкетираните се доверяват на полицейските сили. Освен това малък брой ученици биха потърсили помощ от медиите и социалните служби – съответно 4% и 2%. Държавните власти (полиция, медии и социални служби), имащи най-ниски проценти, са зле оценени от хората в Гърция, включително от учениците, поради липса на доверие.

ИЗВОДИ

Въз основа на данните от въпросника на тема толерантност и отношение към различията могат да се направят следните изводи: Относно отношението към различията и разбирането на учениците за толерантността към "различни" хора - Повечето от анкетираните проявяват значителен интерес към въпроса за различията и човешкото многообразие, въпреки че относително голям брой ученици не са осъзнавали, че хората са различни. Също така голяма част от учениците виждат различията като нещо положително.

- Учениците смятат, че техните връстници се различават главно по отношение на трудности при ученето, външен вид, етническа/религиозна принадлежност, агресивно поведение и икономически статус.
- Според анкетиранияте ученици цялостното ниво на толерантност и приемане на различията в училище е високо. Според тях съучениците им, учителите и училищното ръководство показват се отнасят много добре към „различните“ деца. Също така учениците свързват толерантността с уважение към „различните“ хора, изразено чрез приемане, подкрепа, равенство и разбиране.
- За съжаление има случаи на нетолерантно и агресивно отношение към „различните“ ученици; проучването обаче не навлезе в тази тема поради забрана от страна на гръцкото министерство на образованието.
- Голяма част от анкетиранияте биха искали да научат повече за приемането на/уважението към „различните“ ученици. Анкетиранияте също така проявяват интерес към подпомагането на хората в неравностойно положение, справянето с конфликти и агресия в училище, установяването на сътрудничество и работа в екип между връстниците и активното участие в училищния живот и училищното управление.

Относно отношението на учениците към другостта във всичките ѝ форми

- По-голямата част от анкетиранияте имат много положително отношение към „различни“ по религия, етническа принадлежност, култура и увреждания хора. Отношението им към бедността е отрицателно; но отношението им към връстници в неравностойно положение е много положително. Учениците също така вярват, че агресивното поведение възниква основно от семейството, а повечето от тях биха защитили ученици, станали жертва на несправедливо отношение, дори ако са агресивни.

3. Италия

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ТОЛЕРАНТНОСТТА И ОТНОШЕНИЕТО КЪМ ДРУГОСТТА В УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ (11-14 ГОД.) – ИТАЛИЯ

Проектът „Другостта“ засяга трансверсалните умения, свързани със социалните и гражданските умения и културното съзнание и изразяване. Планираните дейности по проекта са свързани с възпитанието на учениците в ценностите толерантност, изразяване и разбиране на различни гледни точки, придобиване на увереност и развиване на чувството за съпричастност.

За целта Резултат 1 – „Измерения на приемане на другостта от младите хора в училищна възраст“ включва анкета, предназначена за ученици на възраст между 11 и 14 години. Фондация „Просвета – София“ събра мненията им с помощта на специално изготвен въпросник с 30 въпроса с многовариантен избор. Въпросите разглеждат различните аспекти на другостта, напр. етнос, култура, социално-икономическо положение, увреждания, агресивно поведение, човешки права.

ЦЕЛЕВА

ГРУПА

В Италия въпросниците са попълнени през януари 2016 г. от общо 195 гимназисти на възраст между 13 и 16 години (158 ученици от първата година в гимназията и 37 от втората).

Всички от избраните училища се намират в Палермо и имат много различни характеристики:

- *Liceo Maria Adelaide* е лицей по хуманитарно образование, намиращ се в жилищен квартал. В него се обучава хомогенна група от ученици, произхождащи от семейства от средната класа. Броят на чуждестранни ученици е много нисък;
- *Liceo Benedetto Croce* е лицей по точни науки, разположен в по-краен квартал на Палермо с висока концентрация на имигрантски семейства. Учениците в лицей произхождат от семейства от средната класа;
- *Istituto Tecnico Nautico Statale Gioeni – Trabia* е технически институт, в който учениците са предразположени към преждевременно напускане на училище. Повечето от тях произхождат от семейства от ниската средна класа и живеят в бедни квартали.

По-голямата част от учениците, попълнили въпросниците ни (66,7%), са 14-годишни, 19,8% са 15-годишни и 9,9% са 13-годишни. 39,2% от анкетираните са момичета, а 60,8% са момчета.

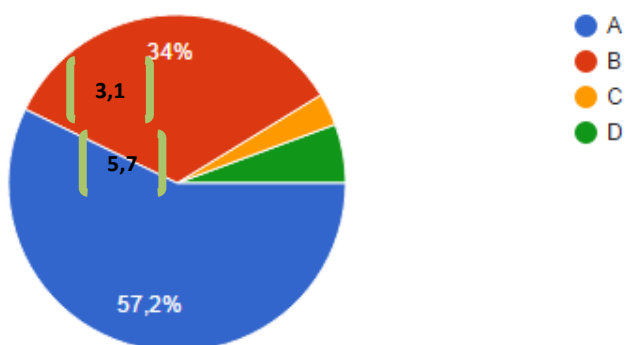
РЕЗУЛТАТИ ОТ ОЦЕНЯВАНЕТО И АНАЛИЗ

Почти всички анкетирани показаха висок интерес към темата за различията между хората: само 3.1% заявиха, че не се интересуват, а 5,7% не знаят дали се интересуват.

1. Интересува ли те темата за различията между хората, така че това да те е накарало да се замислиш по този въпрос?

А) да, темата ме интересува и съм се замислял върху различията между хората

- Б) да темата ме интересува, но не съм се замислял за това, че хората са различни
- В) темата не ме интересува
- Г) не мога да преценя

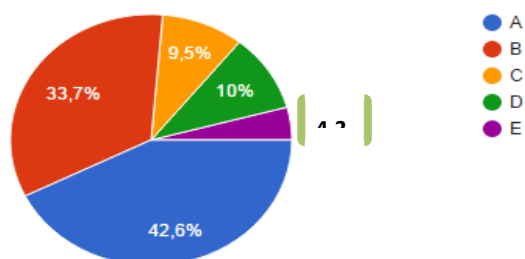

Graph 1.

Освен това по-голямата част от учениците показаха позитивна нагласа към различията между хората: общо 76,3% от анкетираните твърдят, че различията между хората са нещо положително, а 9,5% от учениците нямат мнение по темата и 14,2% имат негативно отношение към различията между хората.

2. Смяташ ли това, че хората са различни, е нещо положително? Моля, отбележи само ЕДИН ОТГОВОР!

- А) да, категорично
- Б) по-скоро да
- В) не мога да преценя
- Г) по-скоро не
- Д) не, категорично

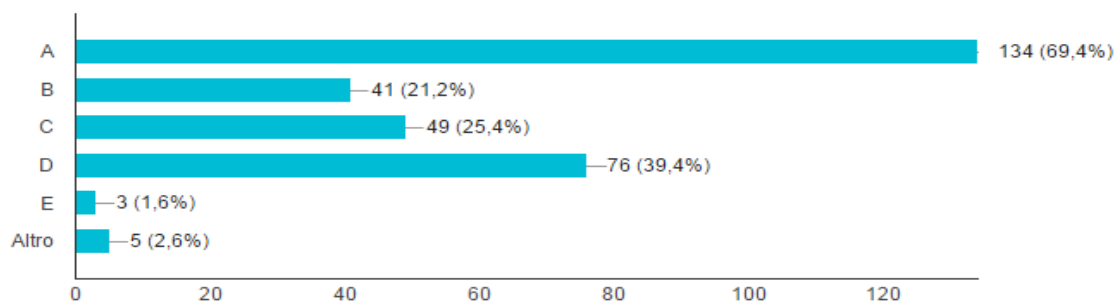

Според учениците да бъдеш толерантен към различните хора означава да ги уважаваш (69,4%), да вярваш, че имат равни права (39,4%), да се отнасяш приятелски и да ги подкрепяш (25,4%) и да ги разбераш и да си сътрудничиш с тях (21,2%). Някои от анкетираните допълниха следните отговори към предложените от въпросника: да считаш многообразието за богатство (2 души); да ги уважаваш и да им помагаш; да не ги презираш за това, което са.

3. Какво според теб означава да си толерантен към различните от теб хора?

- А) да ги уважаваш като приемаш техните различия и тяхното мнение
- Б) да се разбираш с различните хора, да можеш да правиш нещо заедно с тях
- В) да подкрепяш различните хора и да си добронамерен към тях, когато са в нужда
- Г) да признаваш, че различните хора имат равни права с теб
- Д) не мога да преценя
- Е) друго

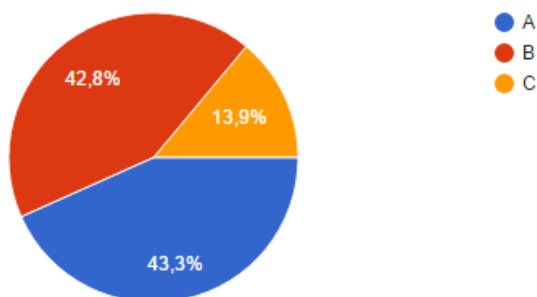
Graph 3.

43,3% от учениците смятат, че в техните училища има „различни“ ученици; почти същият брой ученици (43,8%) не могат да преценят, а останалата част (13,9%) смятат, че в училището им няма ученици, които биха описали като „различни“.

Има ли в твоето училище различни деца? *Моля, отбележи само ЕДИН ОТГОВОР!*

А) да	Б) не знам	В) не
-------	------------	-------

Graph.4

Външният вид (цвят на кожата, форма на очите и т.н.) е основен признак на другостта според половината от анкетираните (50,4%); езикът е на второ място с 22,8%, следван от затруднения при учене. Физическите увреждания и проблемното и агресивно поведение са посочени от 8,9% от учениците. В този процент се включват и други елементи на многообразие, например умствени увреждания, бедност или по-развит талант, които са посочени от една няколко ученици. Някои от учениците посочиха нови признаци на многообразие, релевантни за тяхната конкретна учебна среда: различна сексуална ориентация (2 души); строго придържане

към религията; различен външен вид; различни мнения и различно поведение; различна националност (2 души).

5. По какво тези деца се различават от останалите?

А) по външния вид (например различен цвят на кожата, форма на очите и др.)

Б) по това, че говорят различен от моя език

В) по това, че имат различни от моите празници и обичаи

Г) по това, че имат физически увреждания

Д) по това, че имат умствени увреждания

Е) по това, че имат проблеми с ученето

Ж) по това, че имат проблемно поведение и са агресивни

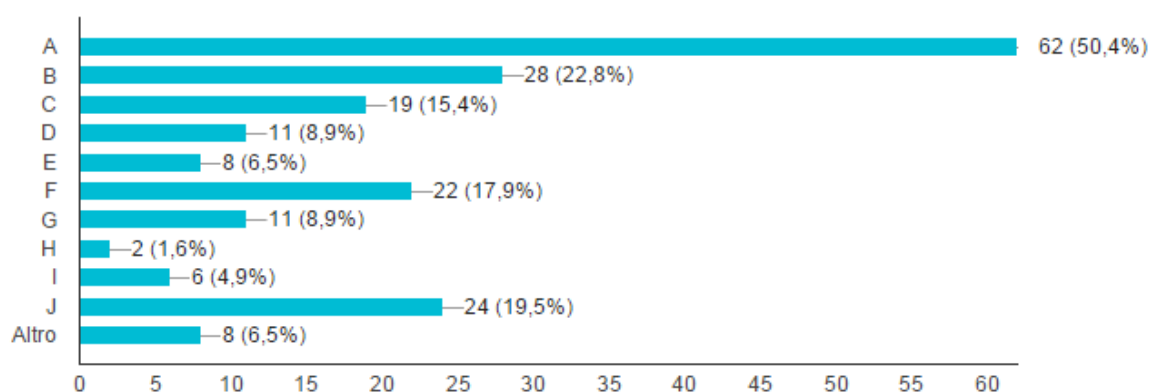
З) по това, че са бедни

И) по това, че са по-талантливи и надарени от другите

Й) не мога да преценя

К) друго

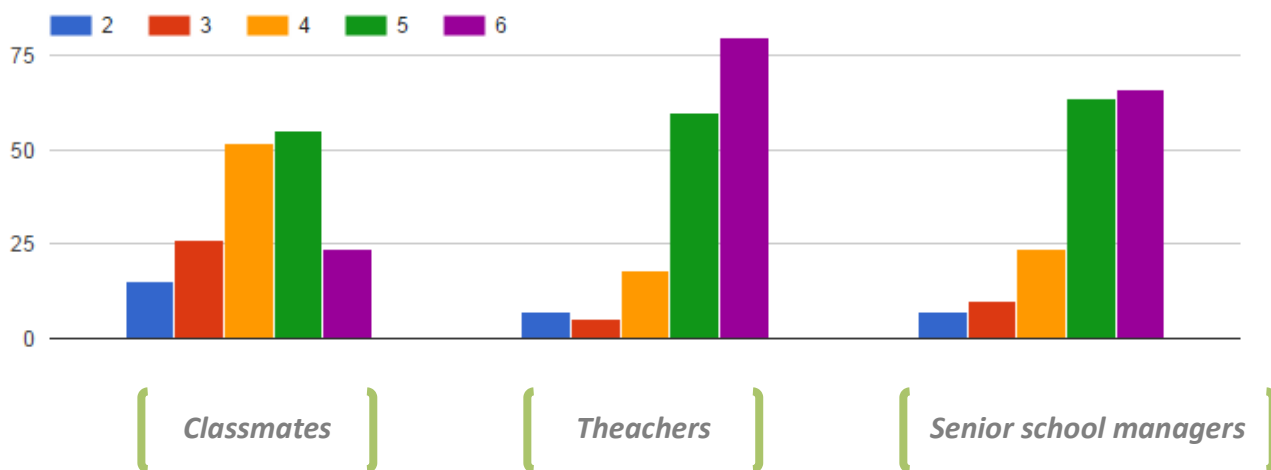
Graph.5

Следващата графика показва, че според учениците учителите и училищното ръководство се справят много добре с „различните“ ученици; от друга страна нивото на толерантност, която демонстрират учениците, е по-ниско, отколкото сред по-висшестоящите, но все пак е сравнително високо.

Като използваш оценките от 2 до 6, където 2 е слаб, а 6 – отличен, как би оценил толерантността към различните деца в твоето училище, която проявяват следните отделни групи хора в твоето

училище Graph.6

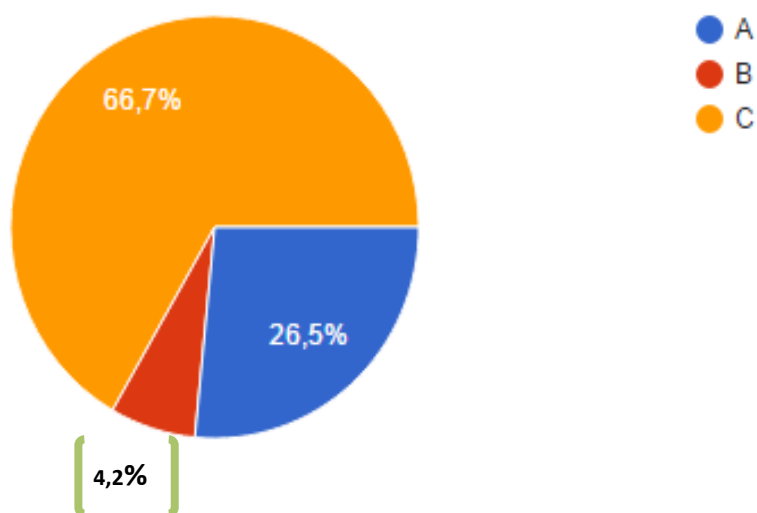

Повечето от учениците (66,7%) твърдят, че не са били свидетели на прояви на агресия или нетолерантност към различните ученици в училище; 26,5% отговарят с „да“, а 6,8% заявяват, че не знаят. Това е в съответствие с предишния въпрос, който показва, че между учениците невинаги има висока степен на толерантност.

Ти самият/самата бил/а ли си свидетел на прояви на лошо отношение и нетолерантност към различните деца в твоето училище?

- A. Да
- B. Не мога да преценя
- C. Не

Graph.7

Най-често срещаната форма на насилие в училищата са вербалните нападки, обиди и заплахи (40,5%); втората е изолацията (35,5%), а третата – физическо насилие (14,9%). Само 3 от 195 ученика заявиха, че в училището им е имало случаи на несправедливо наказание, наложено от учителите или училищните власти, което затвърждава доброто мнение, което учениците имат за своите учители и училищното ръководство,

както се посочва в шести въпрос. Някои ученици добавят „говорене и смях зад гърба” като друг вид малтретиране спрямо различните.

8. Какъв вид лошо отношение и нетолерантност се проявява най-често към различните деца в твоето училище?

А) физическа разправа (агресия)

Б) устни нападки, обиди и заплахи

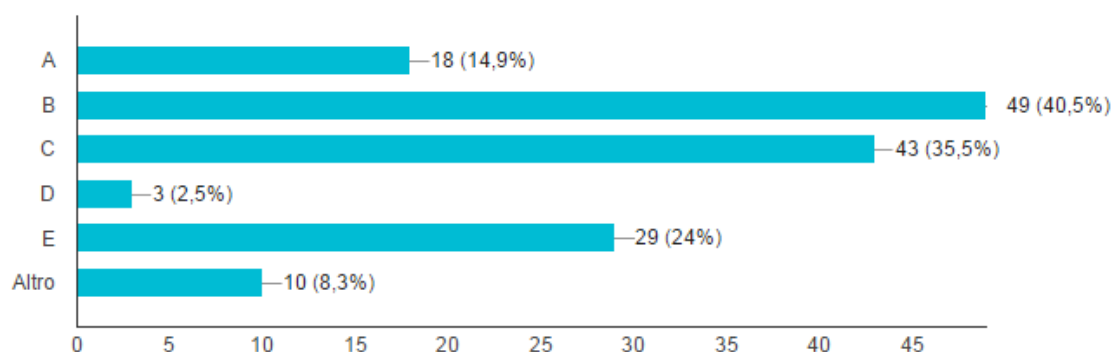
В) изолиране на различните деца и непредпочитането им за учебни дейности и игри

Г) несправедливи наказания, налагани от учители или директор, насочени към различните деца

Д) не мога да преценя

Е) руго

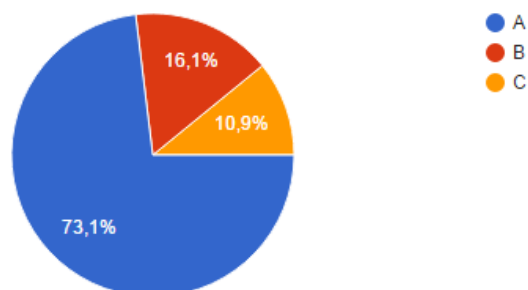
Graph.8

Голяма част от учениците (73,1%) потвърдиха, че биха искали да разговарят повече за толерантността, многообразието и различията между хората в училище; само 10,9% не биха искали, а 16,1% нямат мнение.

Би ли искал в часовете по различните предмети в училище да се говори повече за толерантността, различията и многообразието между хората?

А) да	Б) не мога да преценя	В) не

Graph.9

Особен интерес за учениците представляват темите приемане на различните ученици и демонстриране на уважение към тях (48,7%) и умения за приемане на чуждите мнения и гледни точки (47,6%). 22,5% искат да научат повече за справяне с конфликти и агресия в училище, а около 12-13% от учениците проявяват интерес към темите за ненасилствена комуникация между хората и подобряване на училищната среда. 9,9% от учениците проявяват интерес към приемането на различни култури, народи и религии.

10. Кои от изброените по-долу теми са ти интересни и би искал да научиш повече по тях

А) Приемане и зачитане на различните деца

Б) Умения за приемане на чуждото мнение и гледна точка

В) Справяне с конфликтите и агресията в училище

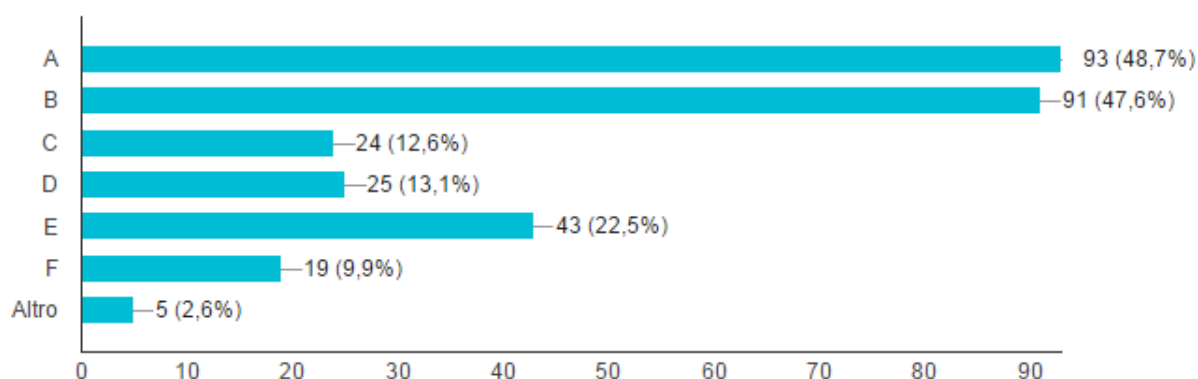
Г) Демократично участие на учениците в живота и управлението на училището

Д) Сътрудничество и екипност между връстници

Е) Помагащо поведение за хора в неравностойно положение

Ж) друго

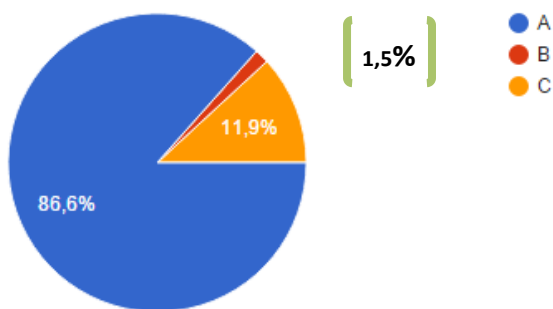
Graph.10

Почти всички ученици (86,6%) заявяват, че са контактували лично с хора от различни религии или такива, които почитат различни религиозни празници. Само 3 от 195 души отговориха „не“, а останалите 11,9% не знаят.

11. Имал/а ли си досега лични контакти с хора с различна от твоята религия и религиозни празници?

А) да	Б) не мога да преценя	В) не
-------	-----------------------	-------

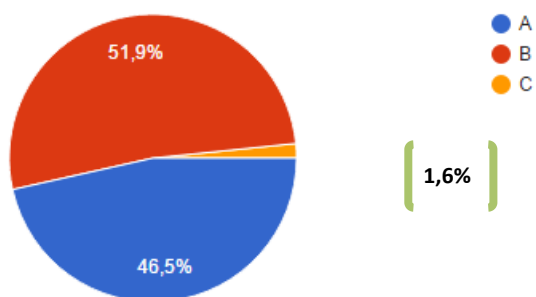
Graph.11

Съответно почти всички ученици показаха положително отношение към тези хора: 46,5% споделят, че ги харесват, а 51,9% заявяват, че са равни на останалите. Само 3 от 195 ученици отговориха, че не ги харесват.

12. Какво е впечатлението ти от контактите с хора с различна от твоята религия?

А) позитивно, харесвам ги	Б) не мога да преценя, те са като всички останали	В) негативно, не ги харесвам
----------------------------------	--	-------------------------------------

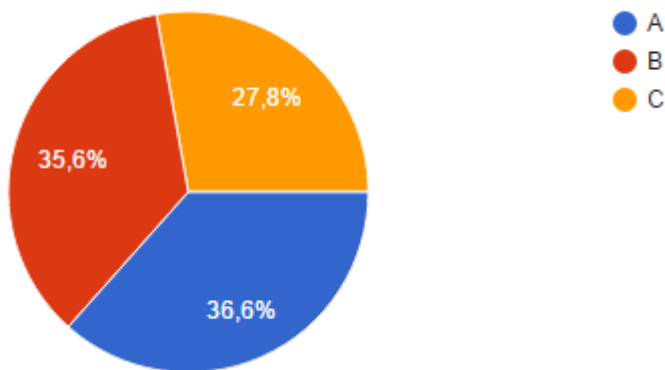
Graph.12

Въпреки че общата нагласа е положителна, учениците реагираха по различен начин на въпроса дали биха поканили съученик, изповядващ различна религия, на гости по повод религиозен празник. В този случай отговорите са по-несигурни, разделени почти поравно между хора, които биха го направили, които не биха и които не са сигурни дали биха.

13. Ти имаш възможност да поканиш твой съученик/ връстник да празнува заедно с теб и твоето семейство голям религиозен празник. Би ли поканил/а дете, което има различна от твоята религия?

А) да	Б) не мога да преценя	В) не
--------------	------------------------------	--------------

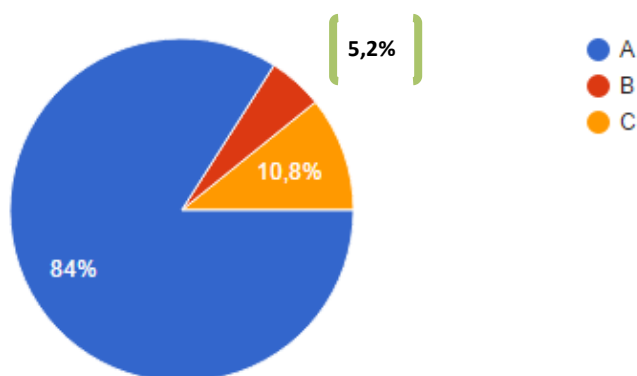

Graph.13

По-голямата част от учениците (84%) твърдят, че са контактували с хора от различна култура (т.е. с различни традиции, обичаи, език), докато 10,8% казват, че не са, а 5,2% нямат мнение.

14. Общувал ли си до сега с хора (включително твои връстници), които имат различни от твоите език, традиции, обичаи (като чужденци, мигранти или бежанци)?

А) да	Б) не мога да преценя	В) не
-------	-----------------------	-------

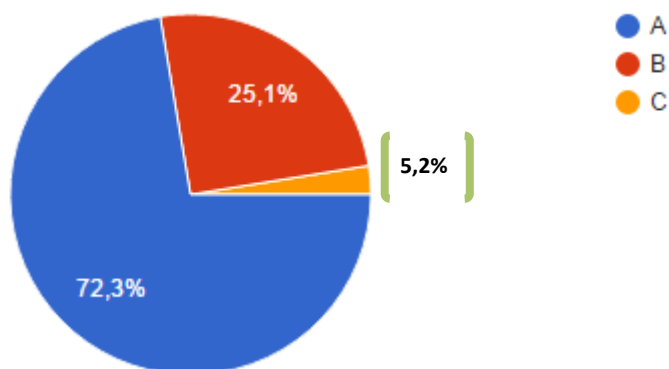
Graph.14

Като цяло 72,3% от учениците имат положително отношение към хора от различен етнически произход и култура. Само 2,6% заявяват, че имат негативно отношение към чужденците, а цели 25,1% не могат да решат.

15. Какво е мнението ти за тези хора?

А) харесвам ги	Б) не мога да преценя	В) не ми допадат
----------------	-----------------------	------------------

Graph.15

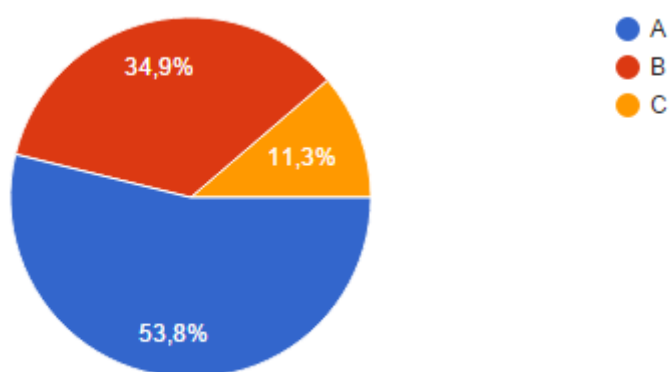

За да се разбере доколко са склонни учениците да покажат съпричастност към децата бежанци, е зададен следния въпрос:

16. В класа ти идва нов ученик чужденец (от семейство бежанци), класният ръководител моли някой да приеме новодошлия за съсед по чин. Ти би ли се съгласил да си този доброволец?

A) да	B) не мога да преценя	V) не
-------	-----------------------	-------

Graph.16

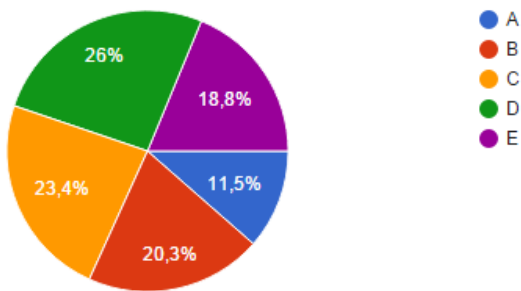

Както се вижда на графиката, около половината от учениците показват емпатия и имат положително отношение към децата бежанци, като заявяват, че по собствено желание биха седнали до тях в час. Само 11,3% не биха го направили, а 34,9% не знаят как да отговорят на въпроса.

Въпроси 17 и 18 имат за цел да разберат отношението на учениците към бедността. Анкетиранияте изказаха различни мнения и отношения по темата, като отговорите са почти поравно разпределени между хората, които мислят, че бедността е нещо лошо и тези, които мислят, че не е.

17. Как мислиш, лошо ли е да си беден? Моля, отбележи само ЕДИН ОТГОВОР!

A) да, категорично	B) по-скоро да	V) не мога да преценя	Г) по-скоро не	Д) не, категорично
--------------------	----------------	-----------------------	----------------	--------------------

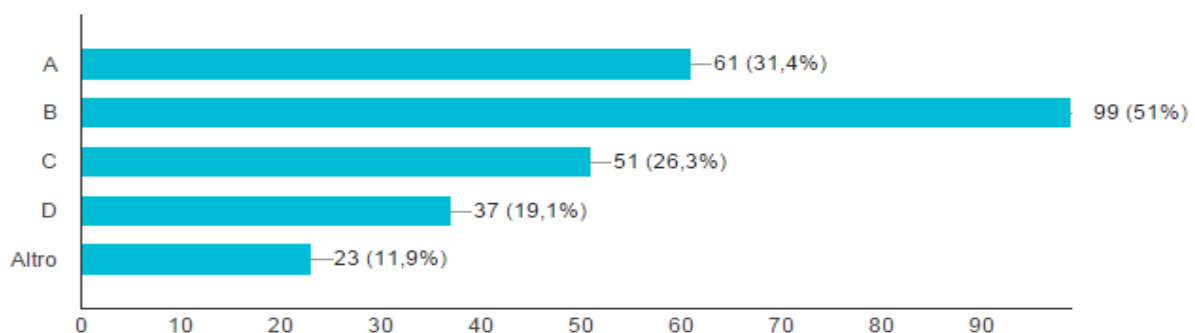
Graph.17

Като цяло, по-голямата част от учениците показват положително отношение (31,8% се съгласиха, в различни степени, че бедността е лошо нещо, а 44,8% не са съгласни); 23,4% нямат мнение.

Освен това повечето ученици смятат, че бедността е „наследствена“ и голям процент смятат, че хората могат да станат бедни в резултат на неподходящи връзки или контакти с други бедни хора; 19,1% смятат, че бедността се дължи на външни причини. Някои ученици допълват други външни фактори, например: оставането без работа; оставането на родителите без работа; безразсъдното харчене на парите (на игрални автомати и други подобни); невъзможността да се намери работа; безотговорното отношение към бъдещето; липсата на училищно образование; липсата на диплома или друг документ за квалификация и други фактори.

18. Как смяташ, по какъв начин човек става беден?

- А) когато общува с неподходящите хора
- Б) ражда се беден
- В) когато е изпаднал в затруднение и се нуждае от помощ
- Г) не зная
- Д) друго

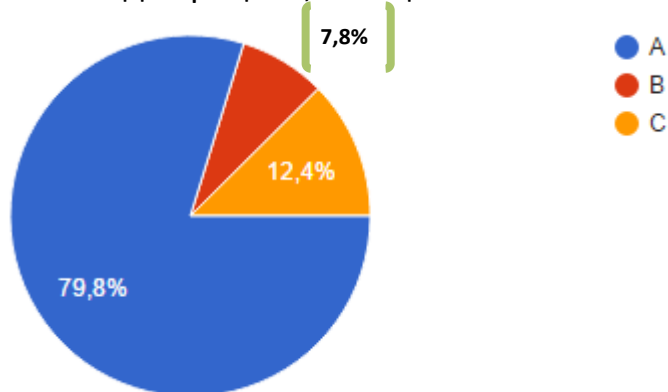

Graph.18

За да може анкетата да оцени реалното отношение на учениците към социално-икономически различия, на учениците е зададена конкретна ситуация: каква би била реакцията им, ако станат свидетели на насилие над ученик с нисък социално-икономически статус и по-специално от бедно семейство, който бива осмиван от другите деца.

19. Чуваш в междучасието, как двама твои съученици обиждат трети съученик, който е от бедно семейство, като му се подиграват заради стария модел мобилен телефон. Какво ще направиш в тази ситуация?

- А) ще защитя съученика със скромни материални възможности, защото той не е виновен, че е беден
- Б) няма да се намеся – безнадеждно е да се опитваш да промениш мнението и лошото отношение на моите съученици към бедното момче
- В) не мога да преценя, как ще постъпя в тази ситуация

Graph.19

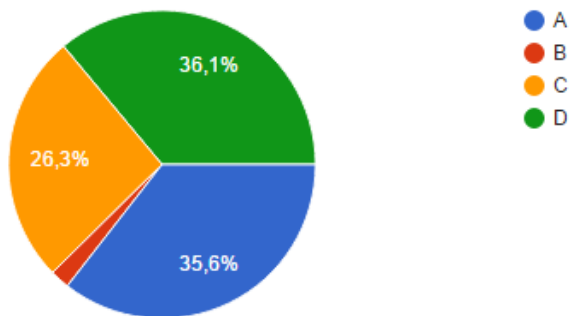
По-голямата част от учениците биха се застъпили за съученика си, което сочи за положително отношение; едва 7,8% казаха, че не биха го направили, а 12,4% не знаят как биха реагирани в тази ситуация.

Следващата графика дава яснота относно присъствието на ученици с физически увреждания в училищната среда.

20. Има ли в твоето училище или в твоя клас деца с физически увреждания (например, в инвалидна количка, загубили зрението, слуха си и др.)?

- А) да, в моето училище, но не в моя клас
- Б) да, в моя клас
- В) не, такива деца няма нито в моето училище, нито в моя клас
- Г) не мога да преценя

Graph.20

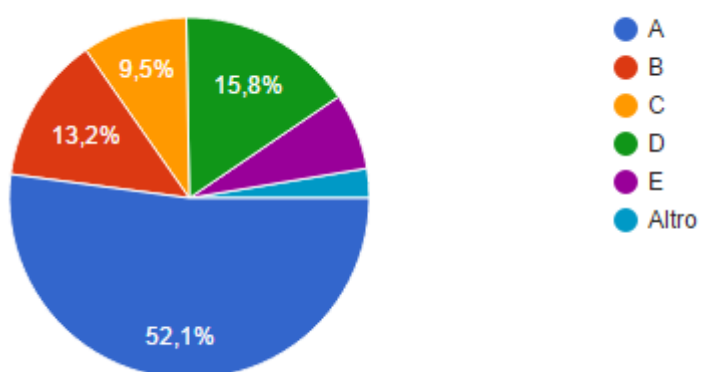

Що се отнася до отношението на студентите към физически и психически увреждания, по-голямата част от учениците показаха съпричастност, както се вижда в следващите две графики.

21. Как мислиш, на тези деца по-трудно ли им е да се справят в живота в училище, отколкото на другите деца?

- А) да, защото те са затруднени във всичко, включително и да се придвижват свободно
- Б) да, защото останалите не им помагат достатъчно
- В) не, защото те получават повече внимание и помощ от учителите и другите възрастни
- Г) не, защото те са се научили отрано да се справят сами с всичко
- Д) не мога да преценя
- Е) друго

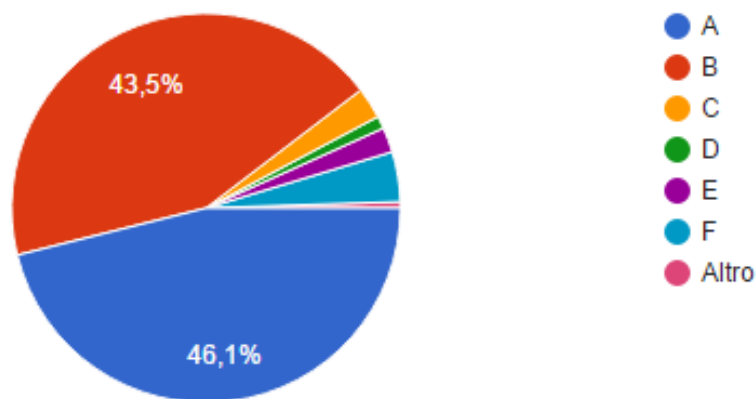
Graph.21

22. Би ли защитил твой връстник с физическо или умствено увреждане, ако забележиш, че някой се отнася лошо към него заради това, че е по-слаб и безпомощен?

- А) да, ще го защита, защото това да се отнасяш зле с някого, който е по-слаб от теб, е недостойно

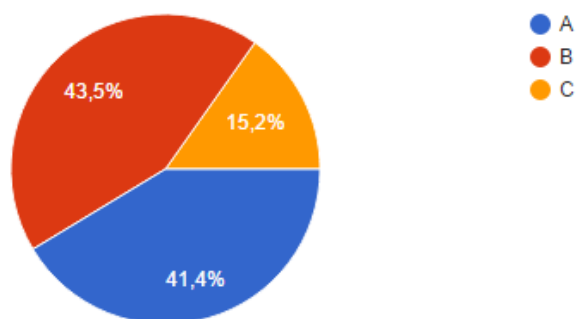
- Б) да, ще го защита, защото това да се отнасяш лошо с някой, който е по-слаб от теб, е несправедливо
- В) няма да се намеся, защото тези отношения между двамата не ме засягат
- Г) не, няма да го защита, защото този, към когото се отнасят зле, явно си го е заслужил
- Д) не, няма да го защита, защото така и аз мога да пострадам
- Е) не мога да преценя, как ще постъпя в тази ситуация
- Ж) друго **Graph.22**

По отношение на учениците с агресивно поведение, мненията на анкетираните са разделени поравно между тези, които са контактували с агресивни ученици, и тези, които не са. 15,2% нямат мнение.

23. Имал/а ли си досега контакти с деца, които хората наричат агресивни или деца с враждебно поведение? Моля, избери само ЕДИН ОТГОВОР.

- А) да, защото те са навсякъде около нас и няма как да бъдат избегнати
- Б) не, защото в моето обкръжение (в семейството ми, сред приятелите ми и в училище) няма как да срещна такива хора
- В) не мога да преценя.

Graph.23

Причините за лошото поведение според голяма част от учениците са взаимоотношенията с другите (т.е. те не харесват околните и затова ги нараняват). Голям процент смята, че причината за това поведение е във възпитанието (т.е.

насилниците са били възпитавани по неподходящ начин от семейството си); третият най-често срещан отговор е: „Имат проблеми, които според тях могат да бъдат решени само чрез агресивно поведение.“

24. Как смяташ, по каква причина тези деца стават агресивни и чрез поведението си нарушават правилата? А) защото се раждат агресивни

Б) защото са възпитавани в семейството по неподходящ начин

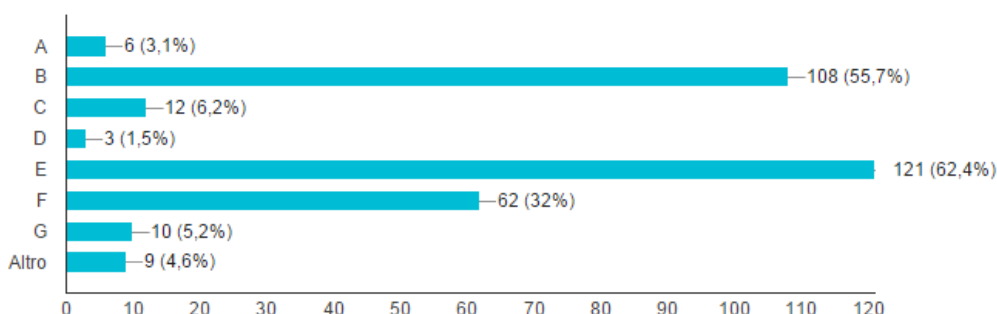
В) защото търсят допълнителни приключения, за да не им е скучно

Г) защото не харесват другите хора и затова ги нараняват

Д) защото имат проблеми, които не могат да решат по друг начин освен чрез агресия

Е) защото смятат, че като се държат агресивно с другите, ще ги уважават повече

Ж) не мога да преценя

Graph.24

3) друго

За да се изследва отношението на анкетираните спрямо децата, проявяващи агресия, учениците бяха попитани:

25. Твой връстник, когото всички в твоето училище познават като изключително агресивен и с лошо поведение, е обвинен, че е участвал в сбиване с други деца, при което се е стигнало до чупене на училищна собственост (столове и ученически маси). Директорът предлага този ученик да бъде наказан с изключване от училището, но ти знаеш, че този път твоят връстник не е участвал в сбиването. Как ще постъпиш в тази ситуация?

А) ще заста на зад този ученик, защото е обвинен несправедливо и го очаква несправедливо наказание

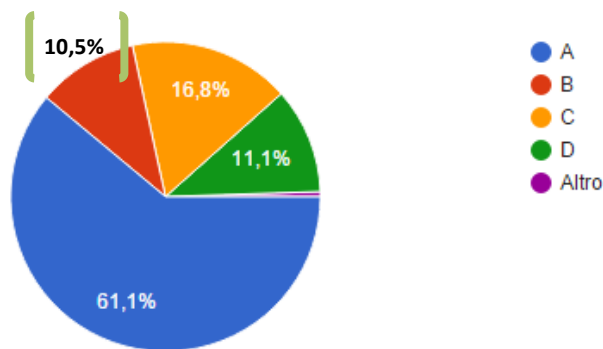
Б) няма да се намеся и ще оставя нещата да се развият от самосебе си

В) не, няма да защита ученика с агресивно поведение, защото наказанието, което ще му бъде наложено, въпреки че е незаслужено, ще е за всички негови минали лоши прояви.

Г) не зная, как ще постъпя в тази ситуация

Д) друго

Graph.25

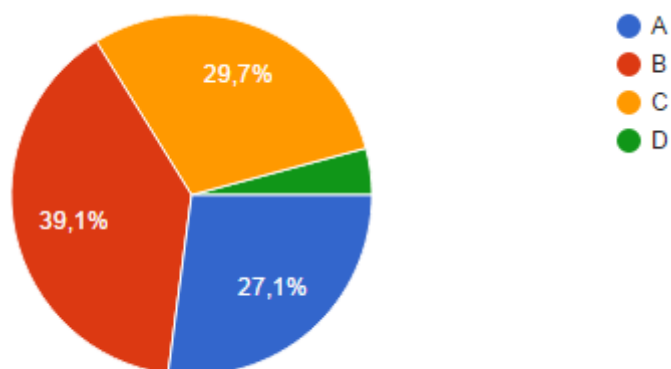

По-голямата част от учениците дадоха положителен отговор (61,1%), докато 17,3% дадоха отрицателен отговор. 11,1% не са сигурни. Накрая въпросникът разглежда и въпроса за правата на детето, осведомеността на учениците за тези права и отношението на учениците към субектите, които трябва да защитават тези права.

26. Познаваш ли твоите основни права?

- А) знам какви права имам
- Б) запознат/ а съм с тях, но не особено
- В) бих искал/ а да науча повече за моите права
- Г) не знам какви права имам

Graph.26

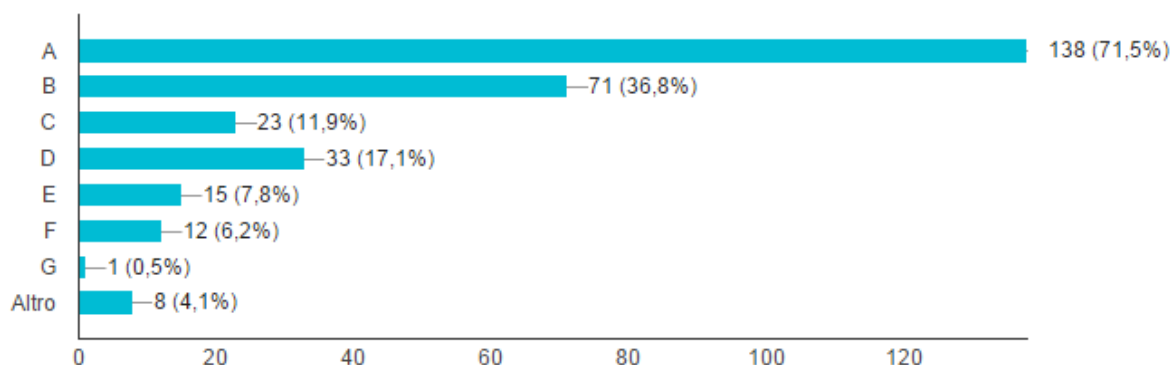
Едва 27,1% от учениците отговориха, че са наясно с правата си, но не и в детайли. Голям процент от тях биха искали да научат повече по темата. По-голямата част от учениците заявиха, че ще потърсят помощ в случай, че правата им са нарушени, първо от семейството и роднините си, след това от училището, приятелите и съучениците си.

27. Към кого би се обърнал/ а за подкрепа и помощ в случай, че твоите права или тези на друг твой връстник са нарушени?

- А) към семейството или роднини
- Б) към училището в лицето на учителите
- В) към училищния психолог или педагогически съветник
- Г) към приятелите или съучениците

- Д) към органите на полицията
- Е) към социалните служби
- Ж) към медиите
- З)

друго

Graph.27

ИЗВОДИ

Резултатите от въпросника сочат, че цялостно отношение на учениците към многообразието е положително и че те проявяват силен интерес към задълбочаване на знанията си по темата за многообразието и правата на човека. Учениците също така виждат добро отношение към различните от страна на учителите и училищното ръководство, което затвърждава цялостна атмосфера на толерантност и приемане в училищата. За това говори и фактът, че голяма част от учениците заявиха, че в тяхното училище няма случаи на насилие или нетърпимост към различните ученици. Почти всички ученици заявиха, че са имали пряк контакт с хора с различни религии, обичаи, традиции, езици, а по-голямата част от тях изразяват положително отношение към тях. Въпреки цялостната положителна нагласа, учениците дадоха различен отговор при задаване на конкретна ситуация, в която трябва да решат как да реагират. В тези случаи отговорите бяха по-несигурни. По-конкретно, отношението е по-несигурно към хора с различни религии и обичаи, отколкото към учениците с увреждания, мигрантите, бежанците и тези в неравностойно положение.

Интересни отговори бяха получени при обсъждането на причините за бедността и агресивното поведение, тъй като много ученици споменаха възпитанието, защото вярват, че липсата на семейно и училищно възпитание може да има силно негативен ефект върху хората. Като цяло почти във всички въпроси значителен процент учениците се затрудняваха да отговорят, което доказва необходимостта от намеса, за да се вникне по-дълбоко в темата за многообразието и да се премахне тази несигурност.

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ТОЛЕРАНТНОСТТА И ОТНОШЕНИЕТО КЪМ ДРУГОСТТА В УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ (11-14 ГОД.) – ПОРТУГАЛИЯ

За да придобием представа за степента на толерантност, която учениците проявяват към хора с различни физически или поведенчески характеристики, помолиме 159 ученици да попълнят въпросник. Въз основа на отговорите във въпросника представя този доклад, който се основава на следните точки:

- 1) Характеризиране на целевата група;
- 2) Анализ на нивото на заинтересованост и приемане на различните хора от учениците;
- 3) Подход към различните форми на дискриминация на „различните“ хора (различна религия, етническа принадлежност, култура, социално-икономически статус, физически и психически увреждания, емоционални и поведенчески проблеми) и начина, по който учениците ги възприемат;
- 4) Заключение.

1) ХАРАКТЕРИЗАЦИЯ НА ЦЕЛЕВАТА ГРУПА:

За това проучване бяха избрани ученици от три национални училища: Начално училище „Алешандре Еркулану“, Основно училище „Д-р Рю де Андраде“ и Средно училище „Ентронкаменто“ в гр. Ентронкаменто. Трите избрани училища принадлежат към окръг Сантарем, като въпреки това представят различни реалности.

НАЧАЛНО УЧИЛИЩЕ „АЛЕШАНДРЕ ЕРКУЛАНУ“ (САНТАРЕМ)

Град Сантарем е столица и седалище на окръг с размер от 560 кв. км. Той се намира в централната част на страната в региона Рибатей, на около 70 километра от столицата Лисабон. Населението на окръга е прогресивно застаряващо, а предлаганите работни места са нискоквалифицирани; наблюдават се високи равнища на безработица. Икономическата структура е разположена в градската част на окръжната столица, където се концентрира почти половината от активното население, заради което се чувства осезаемото намаляване на първичния сектор и значително увеличение в третичния сектор. Индустиалната рамка е ограничена, като преобладават малките и средните предприятия.

За община Сантарем можем още да кажем:

- В демографско отношение почти няма прираст на населението, а гъстотата на населението е 112 жители на кв. км;

- Нивото на неграмотност на населението на окръга е доста високо и образованието на родителите е много ниско в селските райони, докато в градските райони е на различни нива;
- Професиите на жителите са разпределени между трите сектора, като от най-голяма важност е секторът на услугите, към който спада по-голямата част от населението. 73,5% от работещите работят в третичния сектор (услуги), 22% – във вторичния сектор (промишленост) и 4,5% са част от първичния сектор (селско стопанство);
- В селските райони съществуват следните проблеми: застаряващо население, загуба на културна идентичност, както и изселване на значителна част от по-младото население;
- Населението на Сантарем е разнообразно по отношение на социално-икономически статус, култура и религия, тъй като е център за интеграция на ромски групи, чужденци, възрастни и млади двойки. Жителите на общината имат различни нива на грамотност в зависимост от това дали са в селските или градските райони, но общото ниво е сравнително ниско;
- През 2011 г. равнището на безработица в община Сантарем е 12,4%.

Възпитаниците на Начално училище „Алешандре Еркулану” са от централните и крайградските части на града, както и от по-разпръснати селски райони, които са част от окръга. Те имат всички типични за градовете социални проблеми. Учениците демонстрират широк спектър социално-икономически, културни и религиозни различия, тъй като окръгът е център за интеграция на ромски групи, чужденци, възрастни и млади двойки. Средният процент на прекъснали училище е около 15% и 23% за втория и третия образователен цикъл. От училището са анкетирани 23 ученици на възраст 14-15 години, 25 ученици на възраст 12-13 години и 1 ученик на възраст 11 години – общо 49 ученици (група от 7. клас и група от 8. клас и един клас от професионално училище, като всички са в третия образователен цикъл).

ОСНОВНО УЧИЛИЩЕ „Д-Р РЮ ДЕ АНДРАДЕ” И СРЕДНО УЧИЛИЩЕ „ЕНТРОНКАМЕНТО” (ЕНТРОНКАМЕНТО)

Град Ентронкаменто е част от област Сантарем и е център на малка община (14 кв. км), чиято градска част почти съвпада с границите ѝ. Като корона около на Лисабон (столицата), тя е с ключова локация, тъй като през нея минава един от основните железопътни коридори в страната.

За община Ентронкаменто можем също да кажем:

- Ентронкаменто е в горната част на Сантарем и е на първо място в страната по различни икономически и социални показатели;

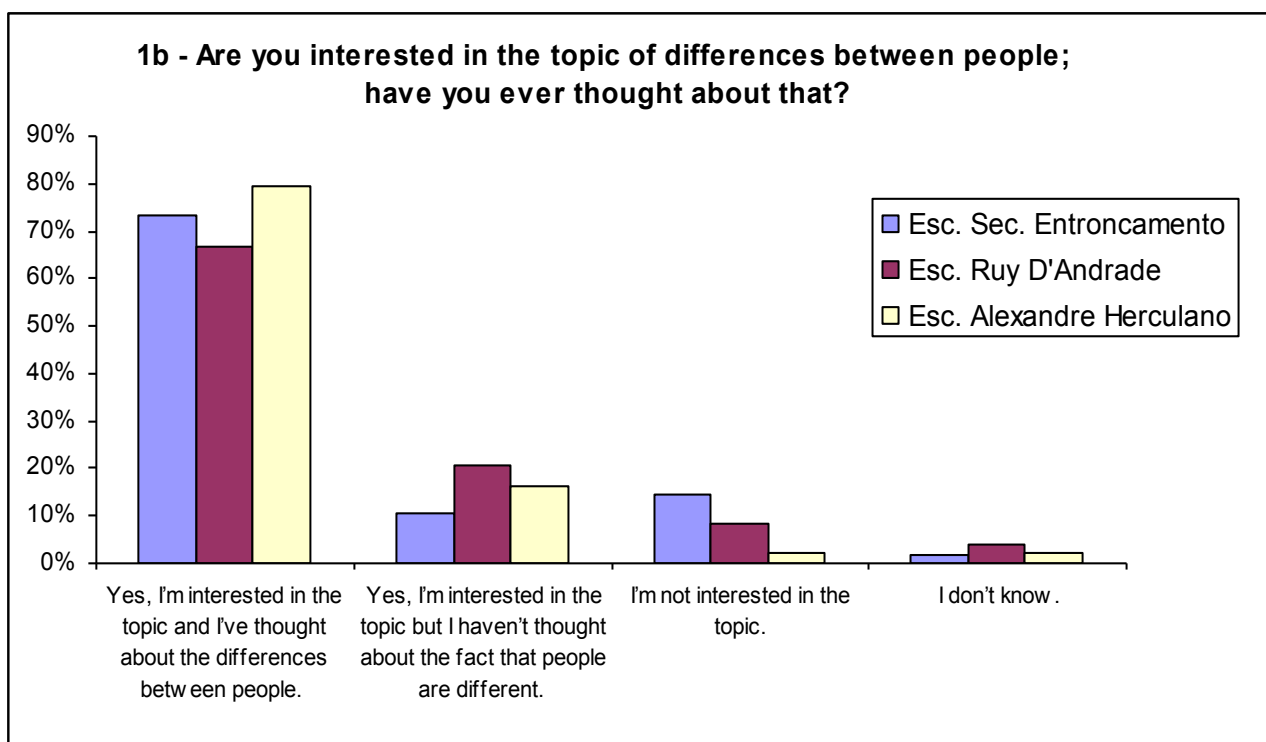
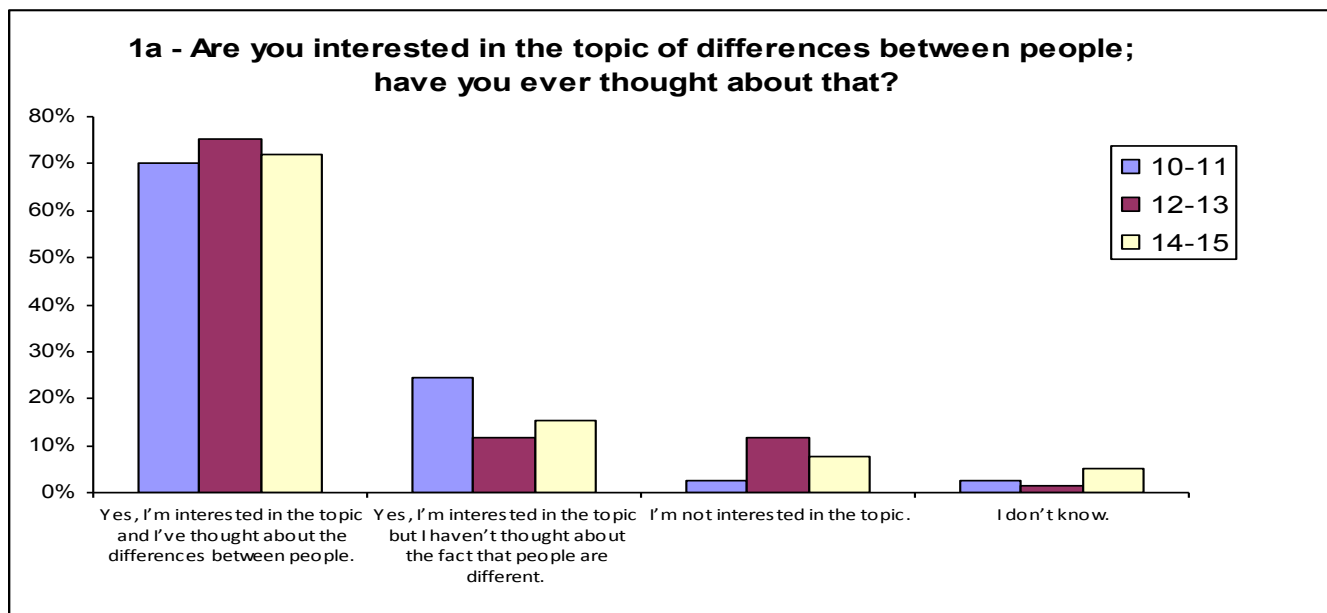
- В демографско отношение градът има най-високия прираст (около 25%) и най-високата гъстота на населението в област Сантарем, с около 1300 жители на кв. км (средната гъстота за страната е 108 жители кв. км);
- Степента на неграмотност е едва 5.2% – най-ниската в областта и една от шестте най-ниски в страната;
- Показателите в областта надвишават средните за страната по отношение на образователното равнище на населението (88,1%);
- Показателите за раждаемост, индекс на стареене и коефициент на възрастова зависимост показват, че населението е младо. Това със сигурност допринася за по-голямото движение на хора към Ентронкаменто;
- Процентът на безработицата, макар че е четвъртият най-нисък в региона, е малко по-висок от средния за страната.

При разпределението на работната сила по сектори липсват хора, работещи в селското стопанство (0.5%), докато в сектора на търговията и услугите работят цели 85.57% от населението, а в промишлеността – едва 13.92%.

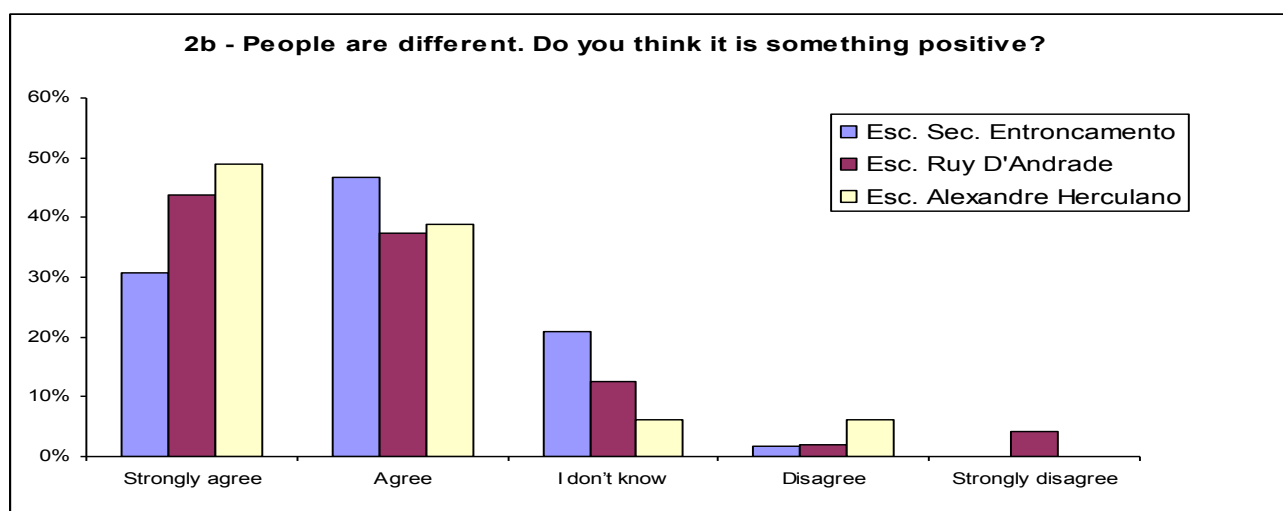
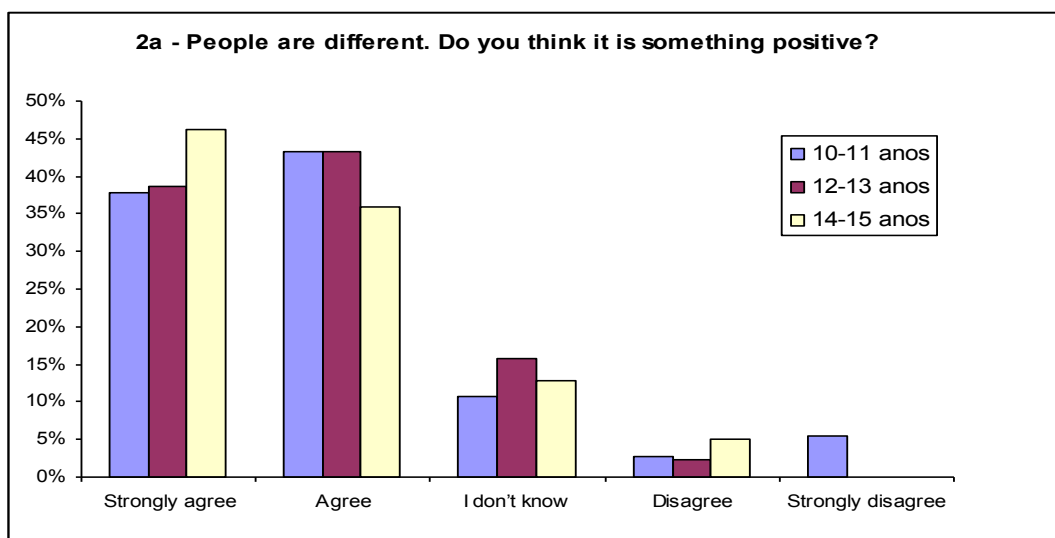
Учениците от Основно училище „Д-р Рю де Андраде” и Средно училище „Ентронкаменто” са предимно от гъсто населения окръг, най-вече от град Ентронкаменто. Семействата на учениците се занимават предимно с икономически дейности (услуги и търговия), а процентът на преждевременно прекъснали образованието си ученици е под средния за страната. Ентронкаменто е малък град и има по-малко културно многообразие в сравнение със Сантарем. От Основно училище „Д-р Рю де Андраде” бяха анкетирани 36 ученици на възраст 10-11 години и 12 ученици на възраст 14-15 години – общо 48 ученици (два 5. класа от втори образователен цикъл и един 9. клас от трети образователен цикъл). От Средно училище „Ентронкаменто” бяха анкетирани 58 ученици на възраст 12-13 години и 4 ученици във възрастовата група 14-15 години – общо 62 ученици (три 7. класа от трети образователен цикъл).

2) АНАЛИЗ НА НИВОТО НА ЗАИНТЕРЕСОВАНОСТ И ПРИЕМАНЕ НА РАЗЛИЧНИТЕ ХОРА ОТ УЧЕНИЦИТЕ;

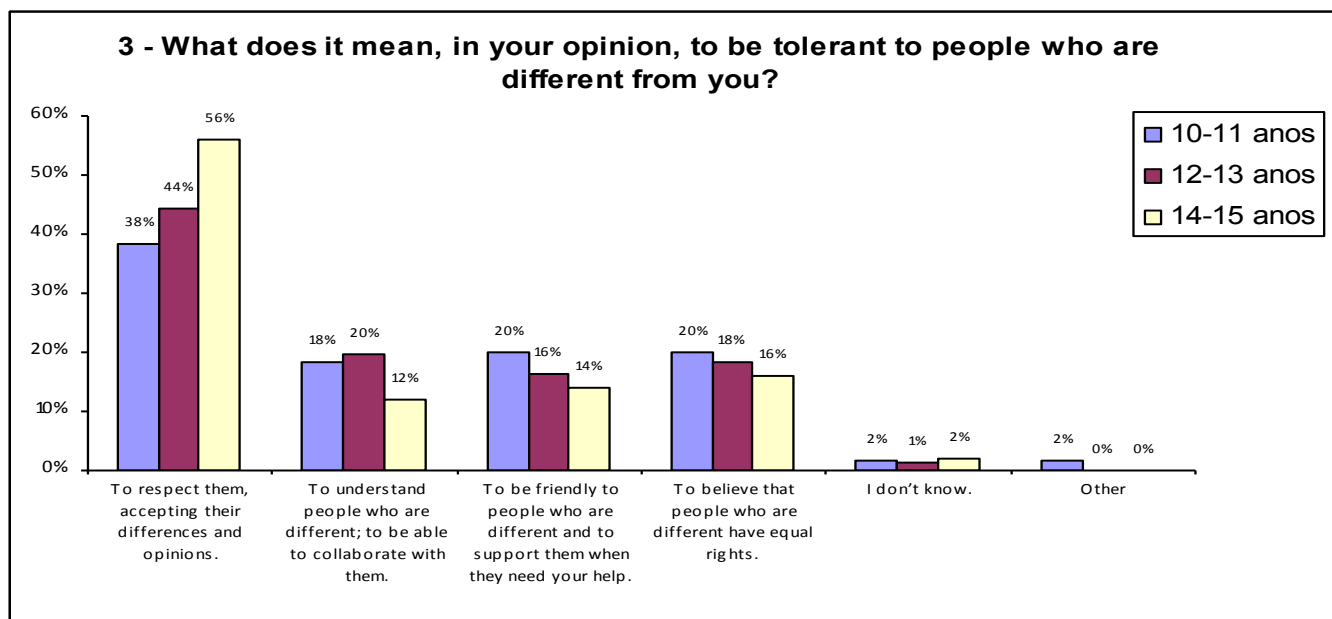
Графики 1a и 1b ни показват, че огромна част от анкетираните (над 70%) проявяват интерес към темата за различията между хората. Малкият процент ученици, които показват липса на интерес към темата, се състои от по-големи ученици (Графика 1a). При сравняване на резултатите по училища, Графика 1b показва, че училищата в Ентронкаменто (Основно училище „Д-р Рю де Андраде” и Средно училище „Ентронкаменто”) са тези, които имат по-силно изявено безразличие към темата (12%).

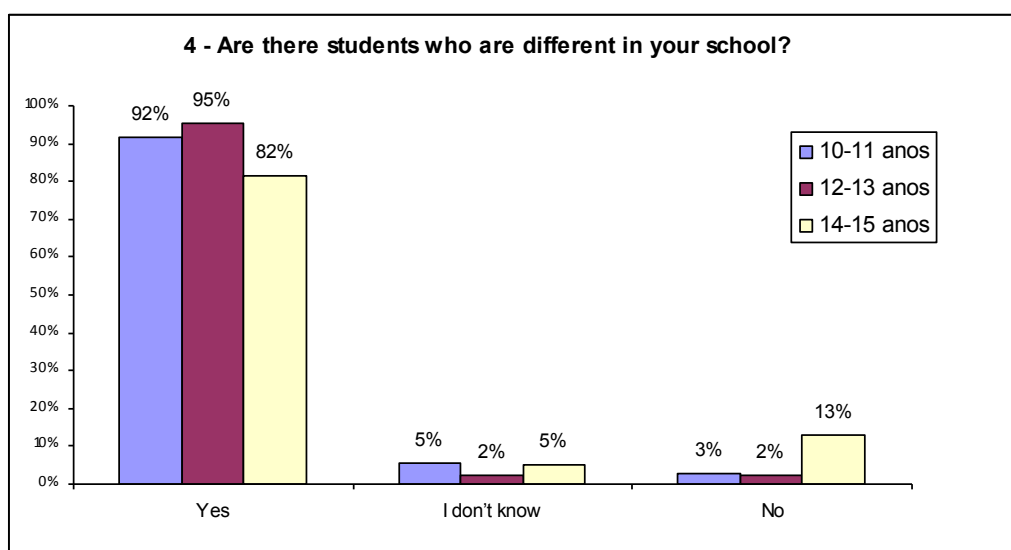
Повечето ученици от трите училища (и по-точно 81%) са съгласни с факта, че има различия между хората, като намират това за нещо положително (Графика 2a). Най-несигурните студенти, които отговориха „Не знам“, са от училищата в Ентронкаменто (Графика 2b).

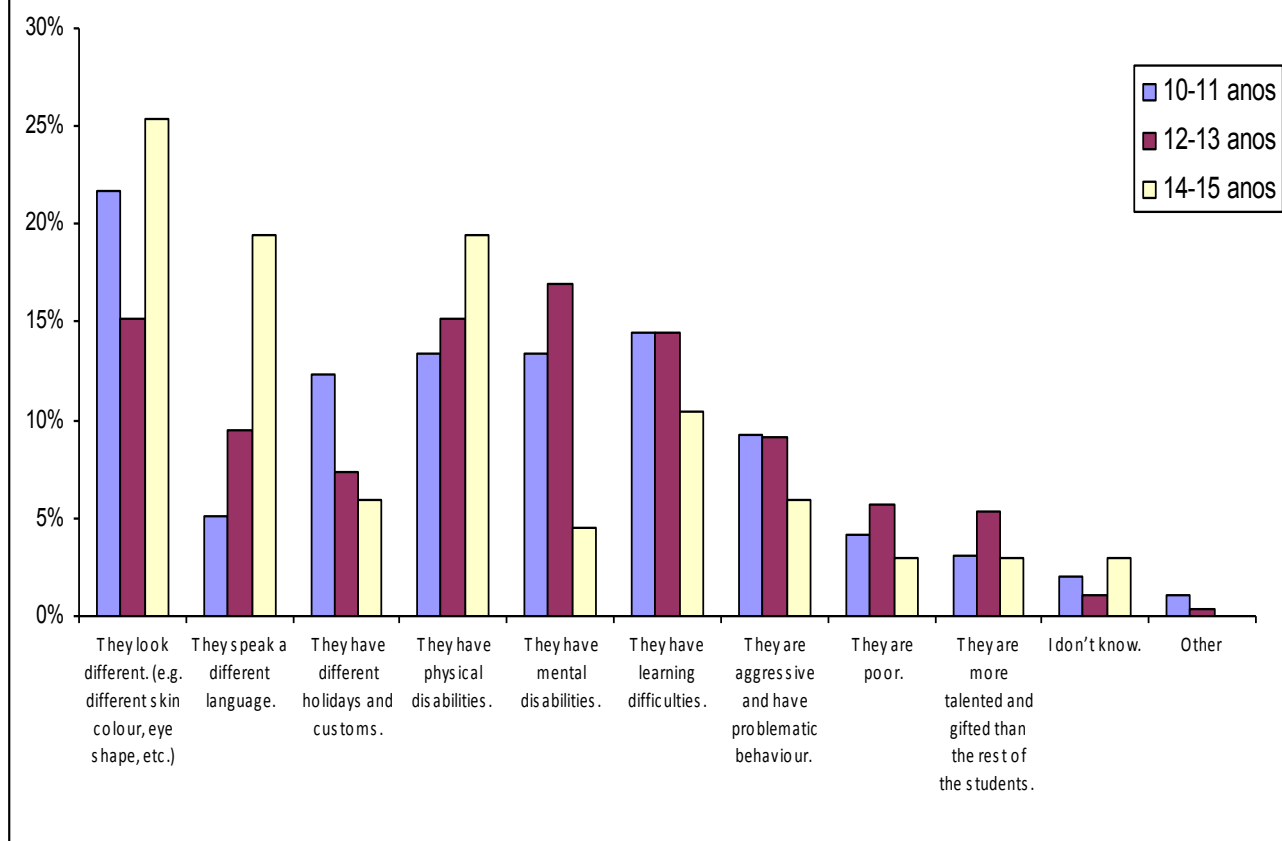
На въпроса за значението на това „да бъдеш толерантен към хора, които са различни от теб“, 46% от учениците отговориха: „Да ги уважаваш, да приемаш различията и мненията им“. Останалите отговори бяха избрани от подобен процент ученици (около 17%) (Графика 3). Отговорите на този въпрос не се променят много в зависимост от възрастта на анкетираните и техния произход. По-големите ученици (14-15 години) обаче избягваха отговора „Не знам“.

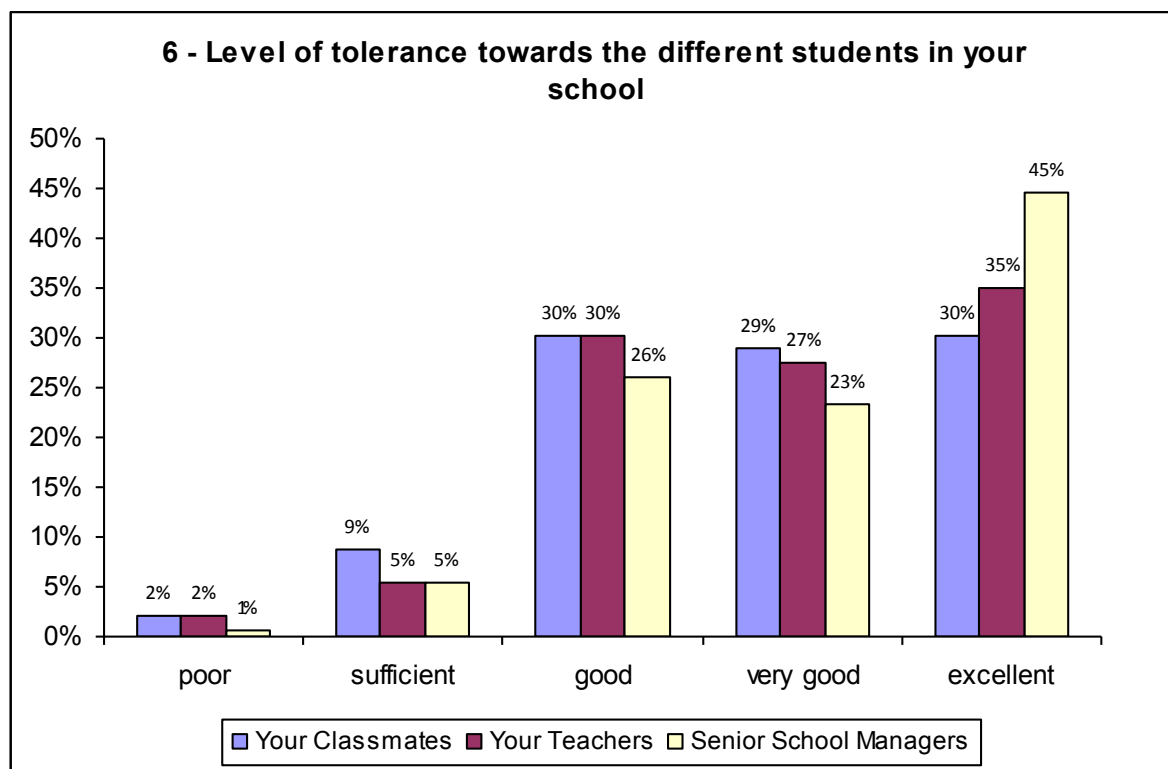
Около 90% от анкетираните вярват, че има „различни“ ученици в училището им (Графика 4). По отношение на фактори, които ги карат да определят някого като различен, анкетираните отговаряха разнообразно („Изглеждат различно – различен цвят на кожата, форма на очите и т.н.“, „Говорят различен език“, „Имат физически увреждания“, „Имат умствени увреждания“, „Изпитват затруднения с ученето“). Само 5% обаче смятат „бедността“ и „интелектуаления талант“ за фактори (Графика 5). Забележете, че отговорът „Говорят различен език“ е един от най-избраните от по-големите ученици, докато сред по-малките далеч не е най-предпочитаният. По подобен начин по-малките ученици, за разлика от по-големите, считат отговор „Имат умствени увреждания“ за важен фактор за диференциация.

5 - How do these students differ from the rest?

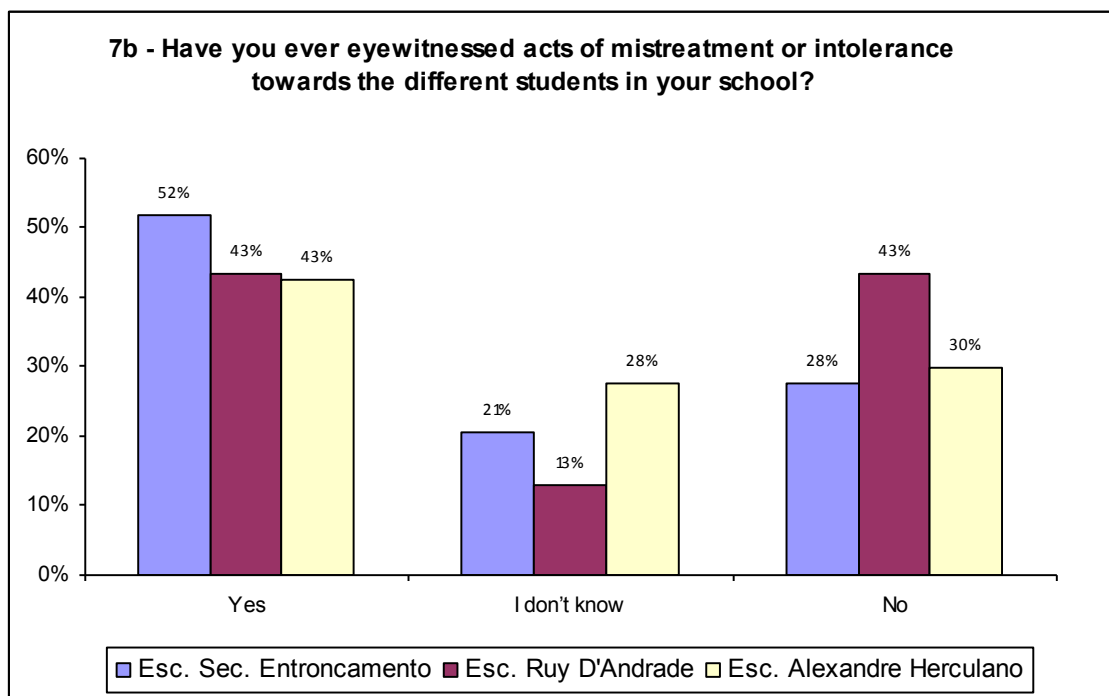
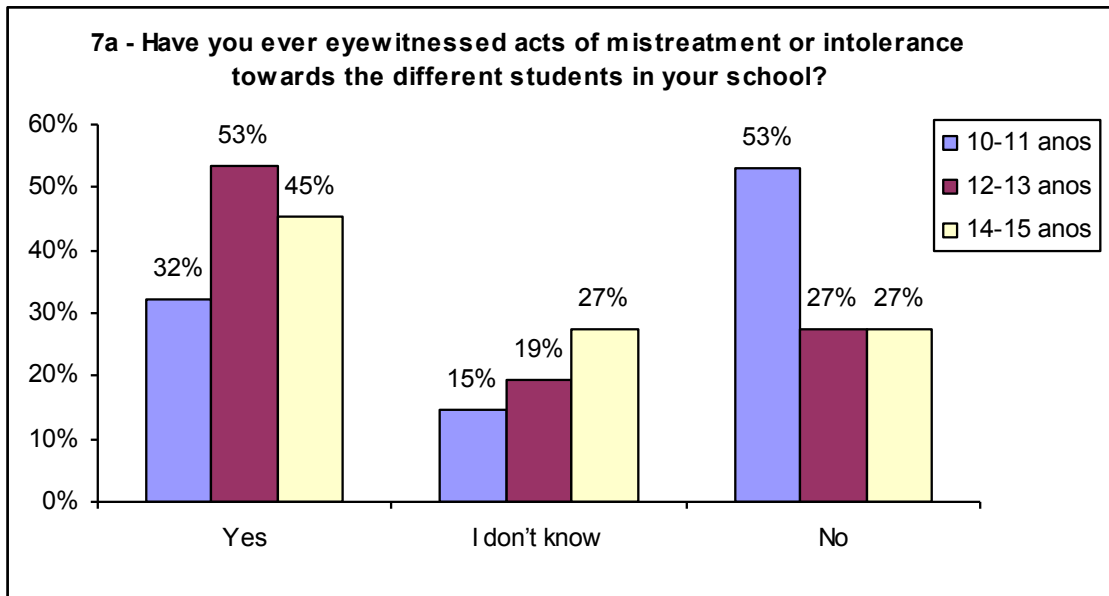

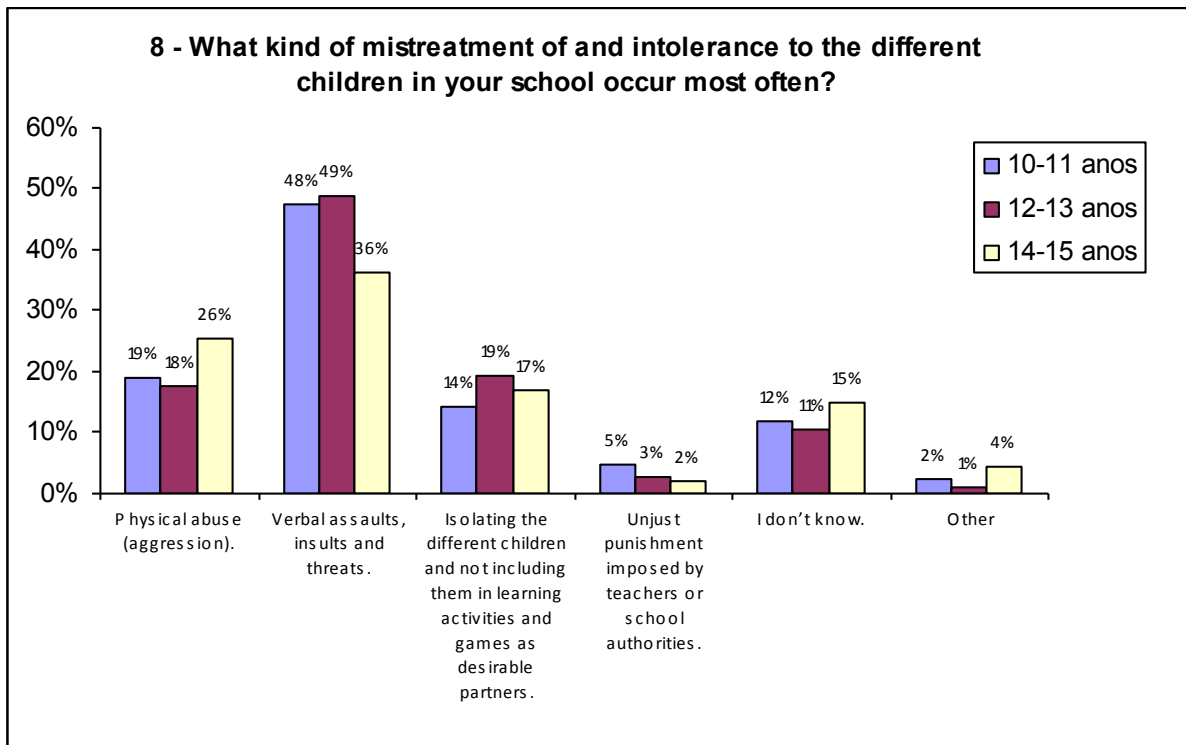
При определянето на нивата на толерантност спрямо различните ученици от страна на съучениците, учителите и директорите, става ясно, че анкетираните като цяло смятат, че нивата са силно положителни от съученици и учители и предимно отлични от директорите на училищата. (Графика 6)

На въроса „Ставали ли сте свидетели на прояви на насилие или нетърпимост към различните ученици във вашето училище?“ около 43% от студентите отговарят с „да“. Въпреки това повечето по-малки ученици (53%) не са присъствали на подобна случка или не са забелязали подобни действия. Най-чести свидетели стават по-големите ученици (Фигура 7а). На Фигура 7б може да видите, че резултатите са еднакви в трите анкетиранни училища.

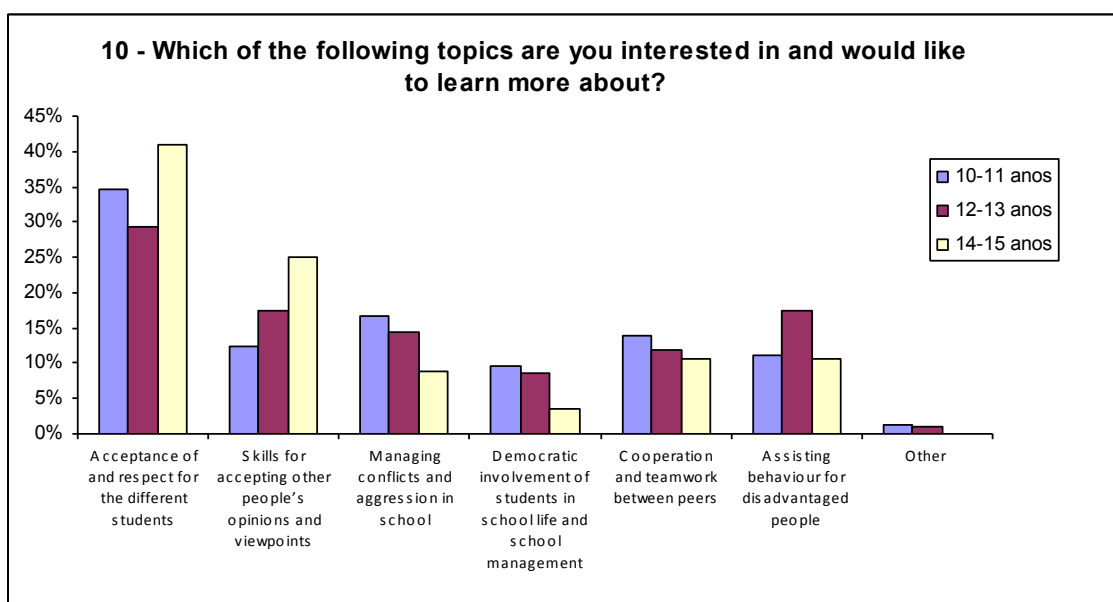
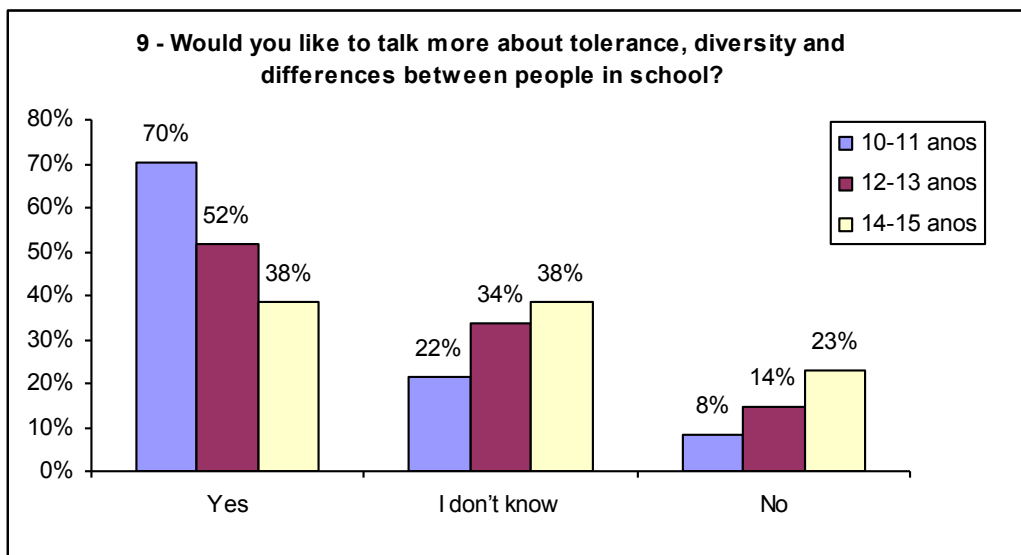
А що се отнася до вида насилие или нетолерантност, който са виждали, най-честият отговор е „вербална агресия, обиди и заплахи“ (44%). Следват „физическо малтретиране (агресия)“ (21%) и „изолиране на различните деца и изключването им от учебната дейност и игрите“ (17%). Интересно е да се отбележи, че само около 3% от анкетираните смятат, че има учителите се отнасят несправедливо към различните ученици. (Графика 8)

Графика 9 показва, че на въпроса „Бихте ли искали да се говори повече за толерантността, многообразието и различията между хората в училище?“ около 55% от анкетираните отговарят, че биха искали да говорят повече по тази тема в училище. Това обаче е по-силно изразено (70%) сред по-малките ученици (10-11 години). С напредването на възрастта учениците имат по-малко желание да обсъждат темата в училището.

На въпроса кои теми имат най-голямо желание да обсъждат в училище (Графика 10) 35% от анкетираните са отговорили „Приемане на различие и уважение“. Останалите отговори са избрани поравно от учениците. Оказва се, че втората най-любима тема на дискусиата е „Умения за приемане на мненията и възгледите на другите“, избрана от 18%, а третата – „Справяне с конфликти и агресията в училище“ и „Подпомагане на хора в неравностойно положение“ (13%). Едва 8% от анкетираните биха искали да обсъждат темата „Демократично участие на учениците в училищния живот и училищното управление“.

3) Подход към различните форми на дискриминация на „различните“ хора (различна религия, етническа принадлежност, култура, социално-икономически статус, физически и психически увреждания, емоционални и поведенчески проблеми) и начина, по който учениците ги възприемат.

ФОРМИ

НА

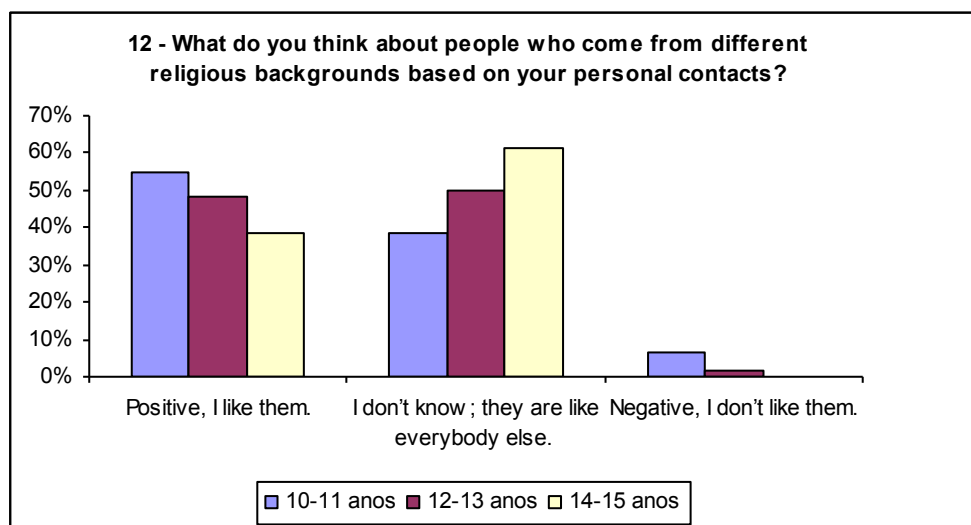
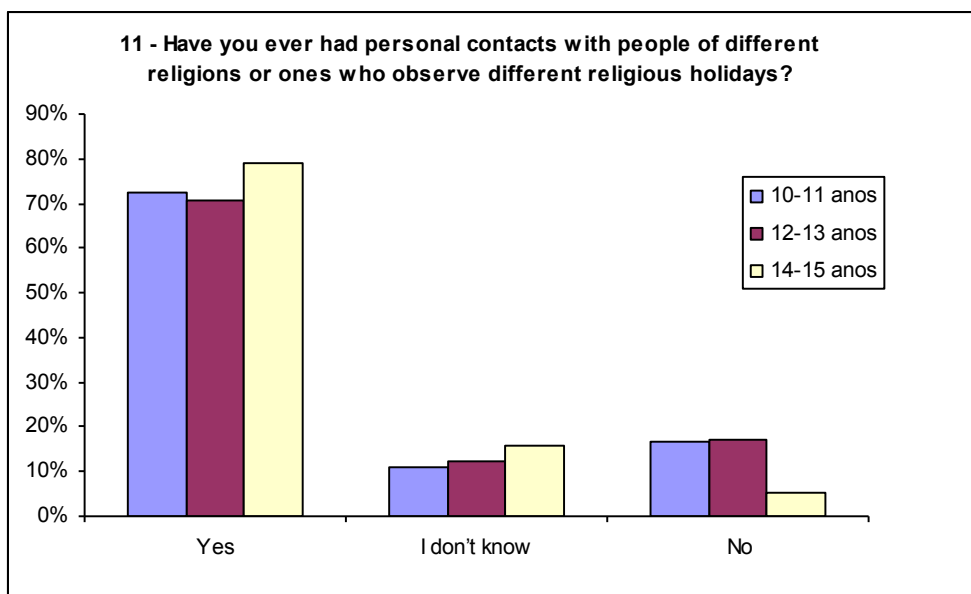
ДИСКРИМИНАЦИЯ

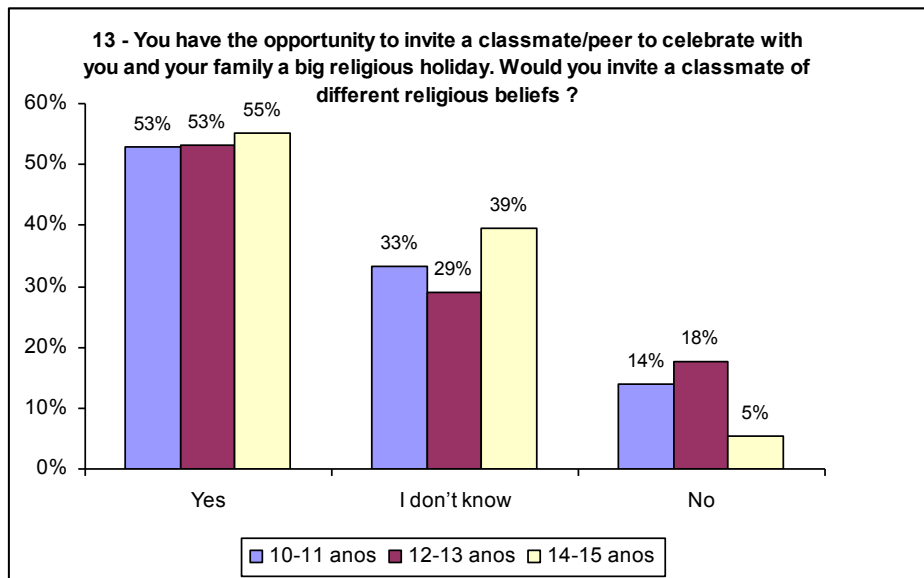
Религиозна:

При анализа на отговорите на въпроси, свързана с религия, стана ясно, че 74% от анкетираните са общували с хора от различни религии (Графика 11), а от тях почти половината (48%) ги харесват и 50% ги смятат за „хора като всички останали“. Малкото ученици, които отговориха, че не харесват хора от различни религии (6%), са във възрастовата група 10-11 години (Графика 12). При анализа

на тези въпроси не се забелязват значителни разлики в отговорите на трите анкетираните училища.

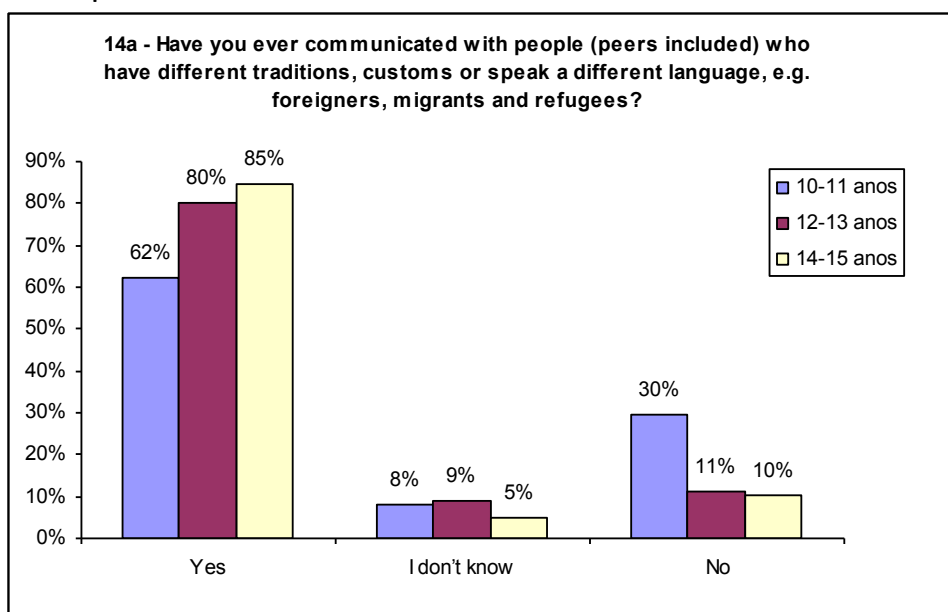
Любопитно е, че докато по-голямата част от учениците приемат религиозните различия у връстниците си, само 54% отговарят с „да“ на въпроса дали биха поканили техен съученик от друга религия на семеен религиозен празник. (Графика 13).

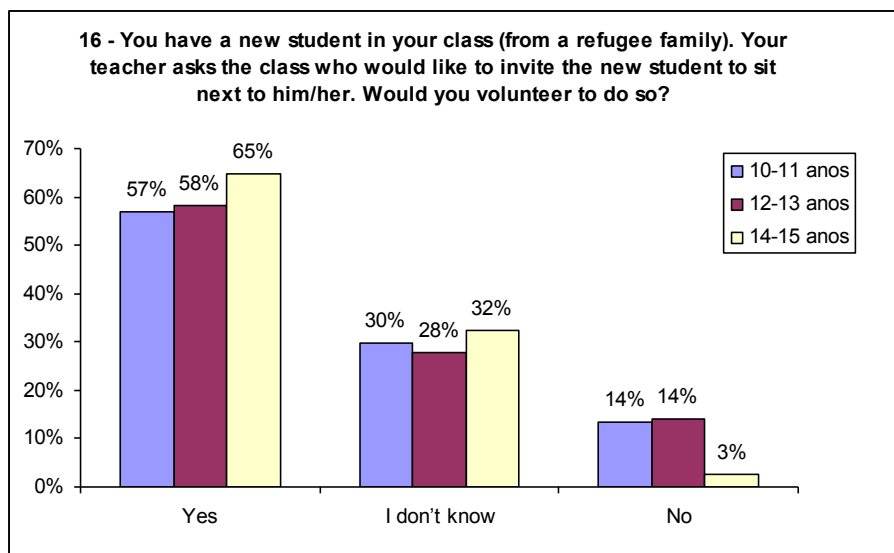
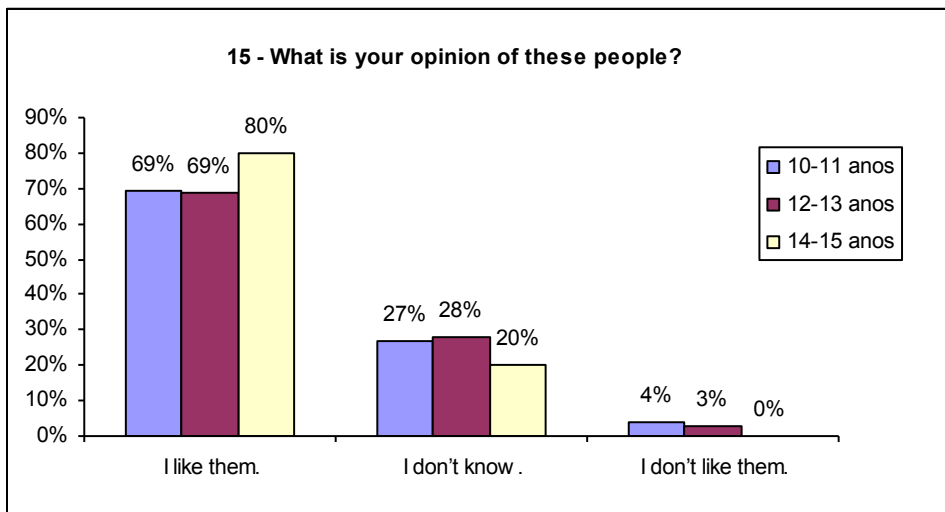
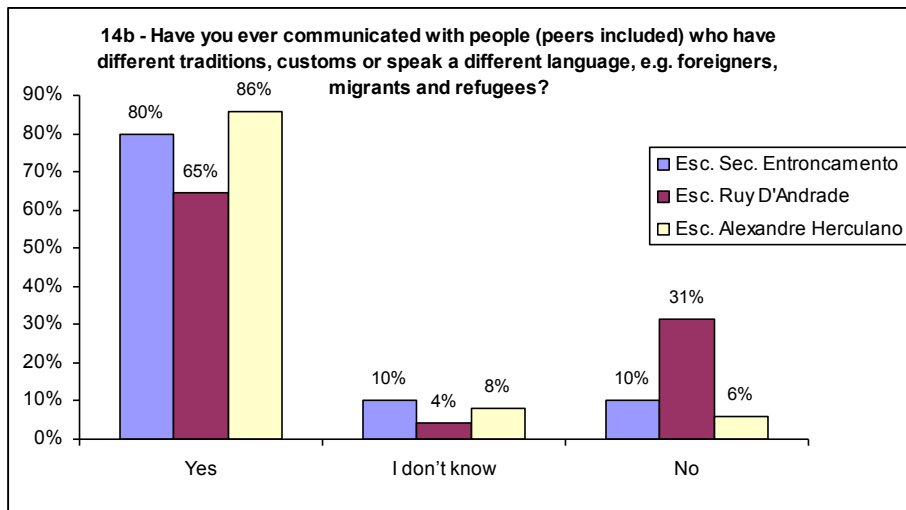

Различни традиции и обичаи:

76% от анкетираните студенти общували с хора с различни традиции или обичаи или говорещи друг език (Графика 14a). 73% от тях са ги харесали. Само 2% от учениците са избрали отговор „Не ги харесвам“ (Графика 15). Сравнението на училищата в Графика 14b показва, че Основно училище „Д-р Рю де Андраде“ е с по-голям дял на ученици (31%), които никога не са контактували с хора с различни традиции и обичаи или говорещи друг език. Тези стойности са в съответствие с Графика 14a, тъй като по-голямата част от по-малките ученици учат именно в това училище. При анализа на Графика 16 става ясно, че 60% от анкетираните биха поканили чуждестранен съученик да седне до тях в час, а 40% ще се поколебаят да го направят или няма да го направят.

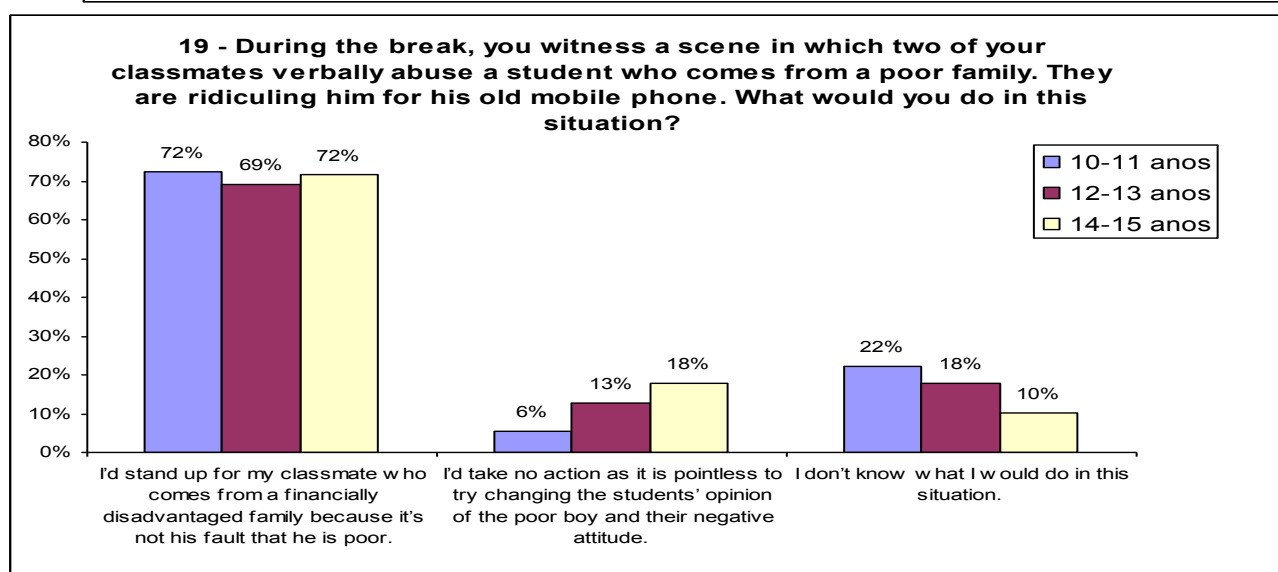
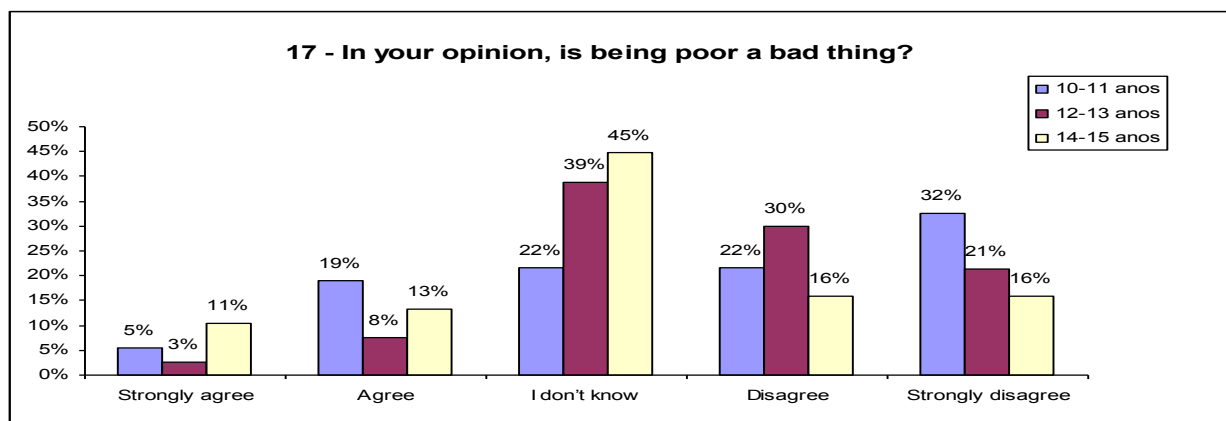

Социален

елемент:

Учениците бяха малко объркани при отговора на въпроса „Лошо ли е да бъдеш беден?“ 46% от анкетираните смятат, че не е лошо да си беден. 35% не знаят какво да си мислят, а едва 19% вярват, че бедността е нещо лошо. Интересното е, че по-големите ученици са по-нерешителни. Малките ученици най-лесно и открито отхвърлят факта, че е лошо да си беден. (Графика 17)

В случай на дискриминация срещу беден съученик, който използва стар мобилен телефон, повечето анкетирани (71%) не биха се поколебали и биха помагогнали на съученика си, защото не е виновен, че е беден. (Графика 19)

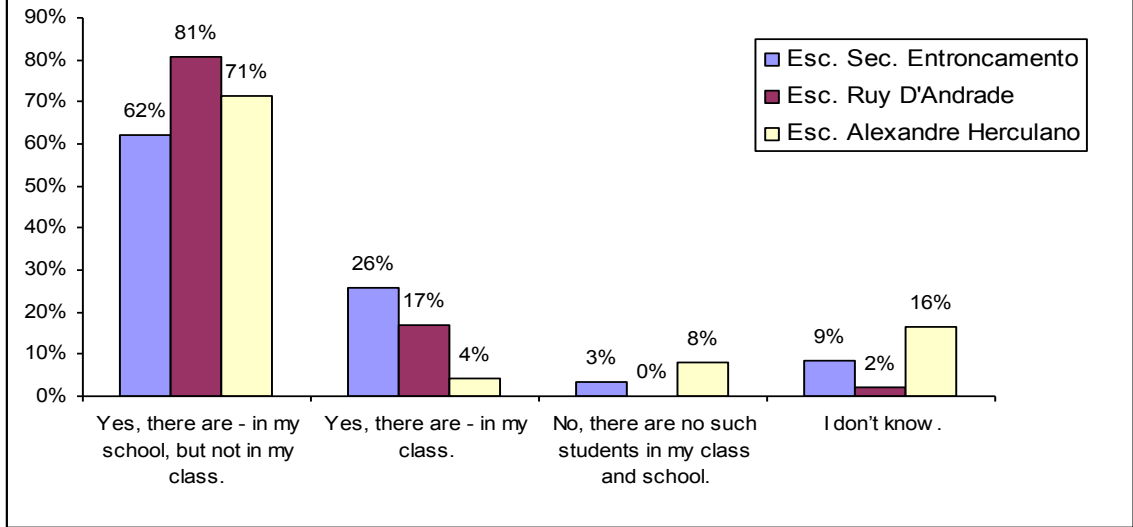

Физически

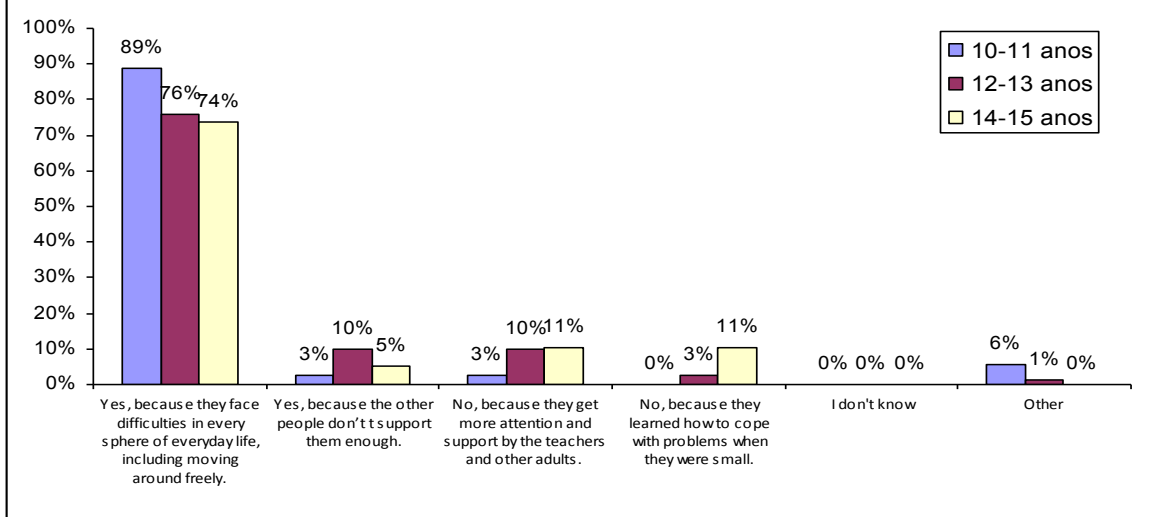
увреждания:

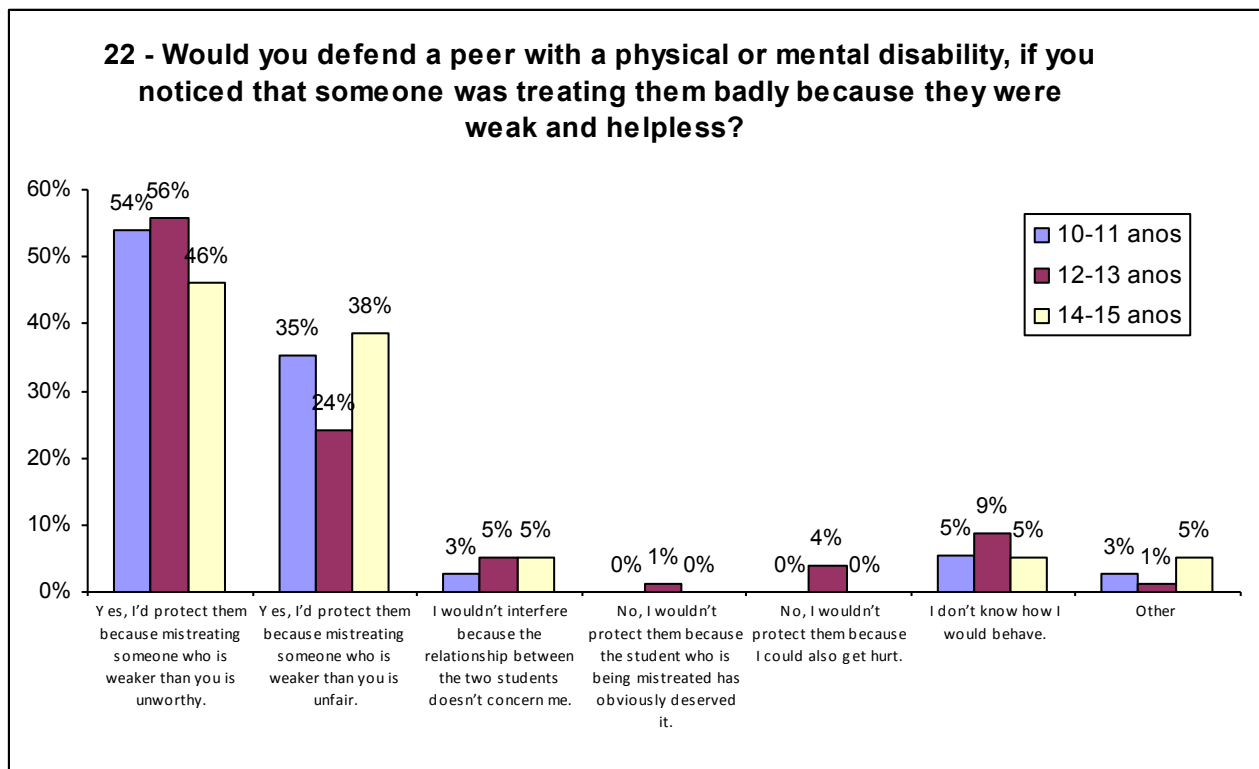
В училището, но не и в класа на 71% от анкетираните има ученици с увреждания, а от трите училища „Д-р Рю де Андраде“ има най-висок процент на положителни отговори (81%). Училището с най-голям брой анкетирани (26%), които са в ежедневен контакт с ученици с физически увреждания в класната стая, е „Ентронкаменто“. (Графика 20) На въпроса „Мислите ли, че учениците с увреждания изпитват повече затруднения в изпълнението на училищните дейности от останалите ученици?“ по-голямата част от тях (80%) отговориха: „Да, защото са изправени пред трудности във всички сфери на ежедневието, включително свободното придвижване“ (Графика 21). 84% от анкетираните ученици биха защитили съученик с физически или умствени увреждания, който бива малтретиран. (Графика 22) Като цяло можем да кажем, че учениците ежедневно се срещат със съученици с увреждания и не биха се поколебали да ги защитят в случай на несправедливо и насилствено отношение. Те също така считат, че тези ученици са изправени пред определени ограничения, които затрудняват ежедневните им дейности в училище.

20 - Are there students with physical disabilities in your class or your school (e.g. students in wheelchairs, visually or hearing impaired, etc.)?

21 - In your opinion, is it harder for students with physical disabilities to cope with routine school activities compared to the rest of the students?

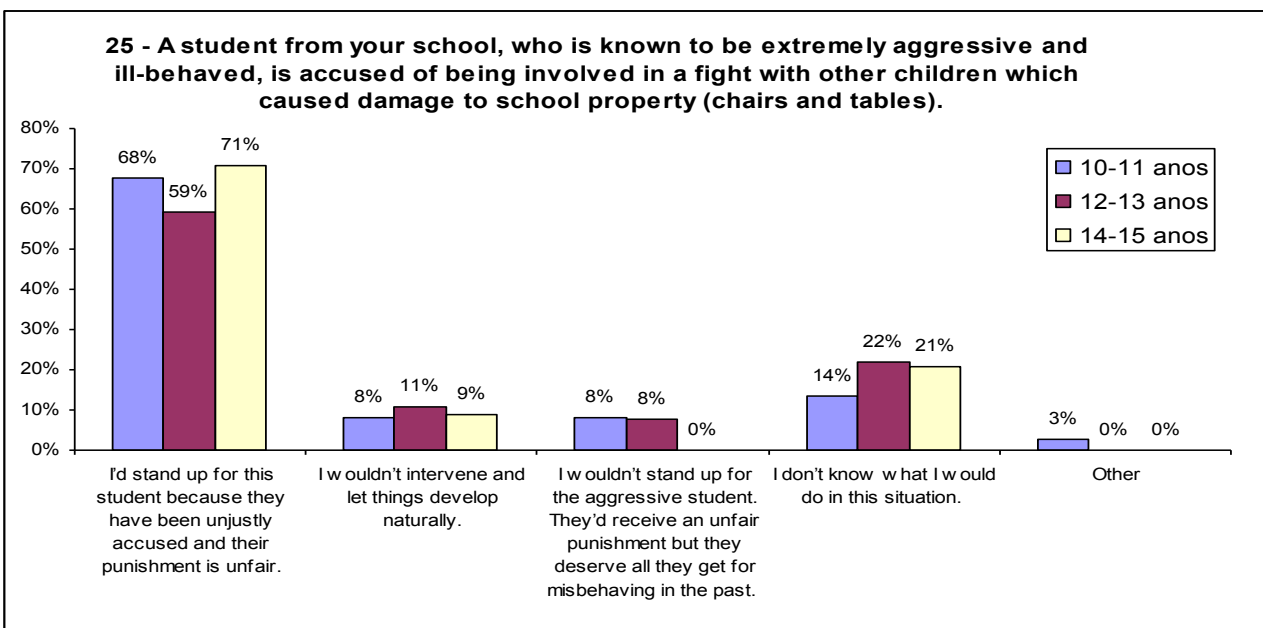
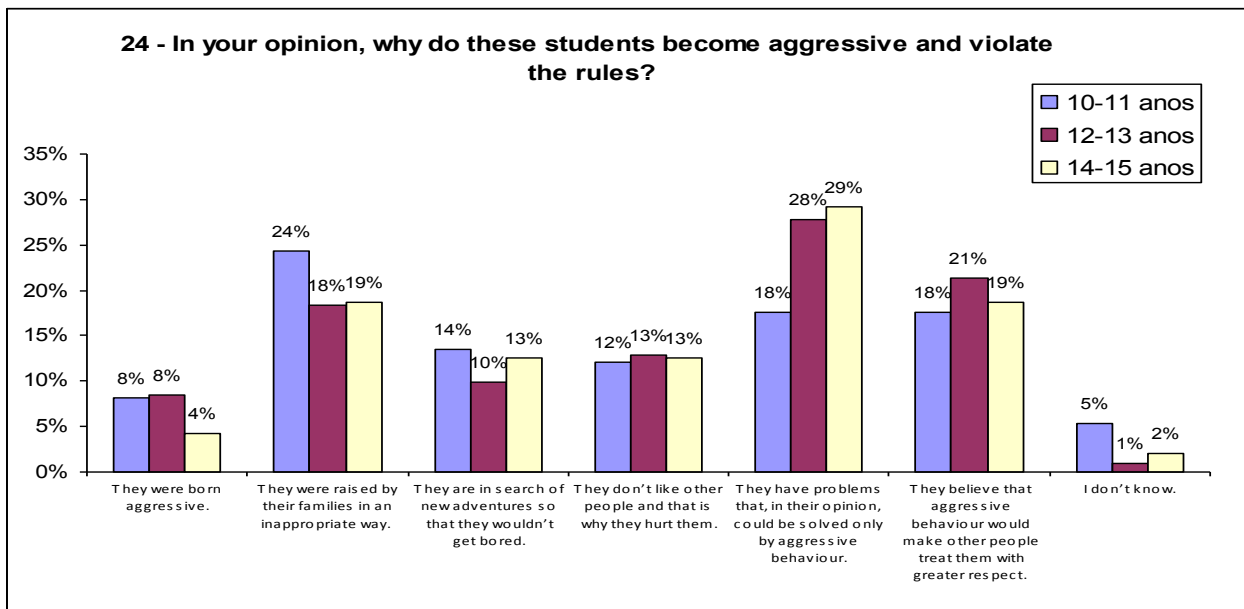
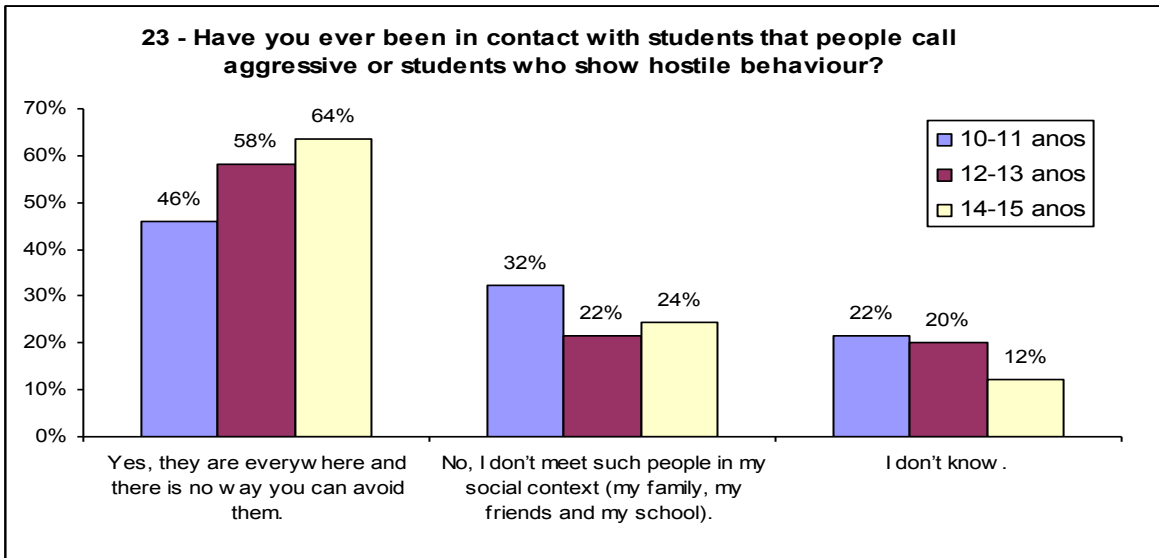

Насилие/враждебност:

При анализа на въпроси 24 и 25 установихме, че 56% от анкетираните ученици са контактували с агресивни или враждебни хора. Що се отнася до причините, които водят до тази агресия и постоянно нарушаване на правилата, мненията се разделят между: „Възпитани са по неподходящ начин в семействата си“ (20%); „Имат проблеми, които според тях могат да бъдат разрешени само чрез агресивно поведение“ (25%) от избора и "Вярват, че агресивното поведение ще спечели уважението на околните" (19%). (Графики 23 и 24)

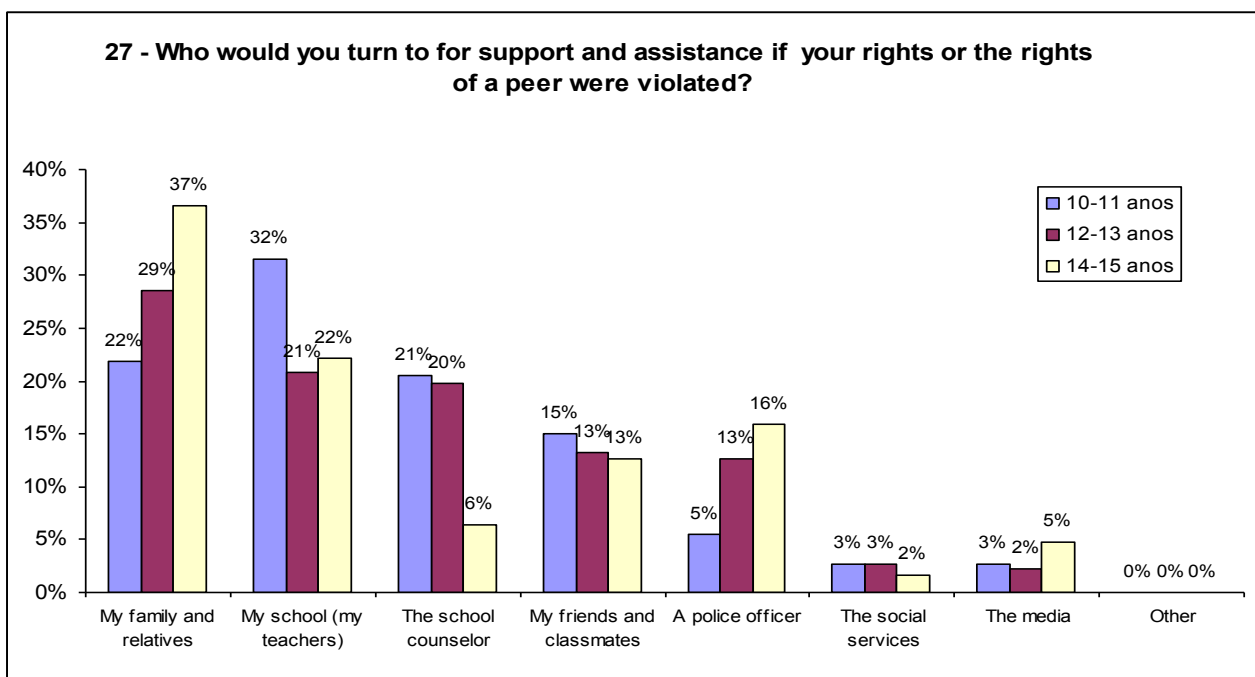
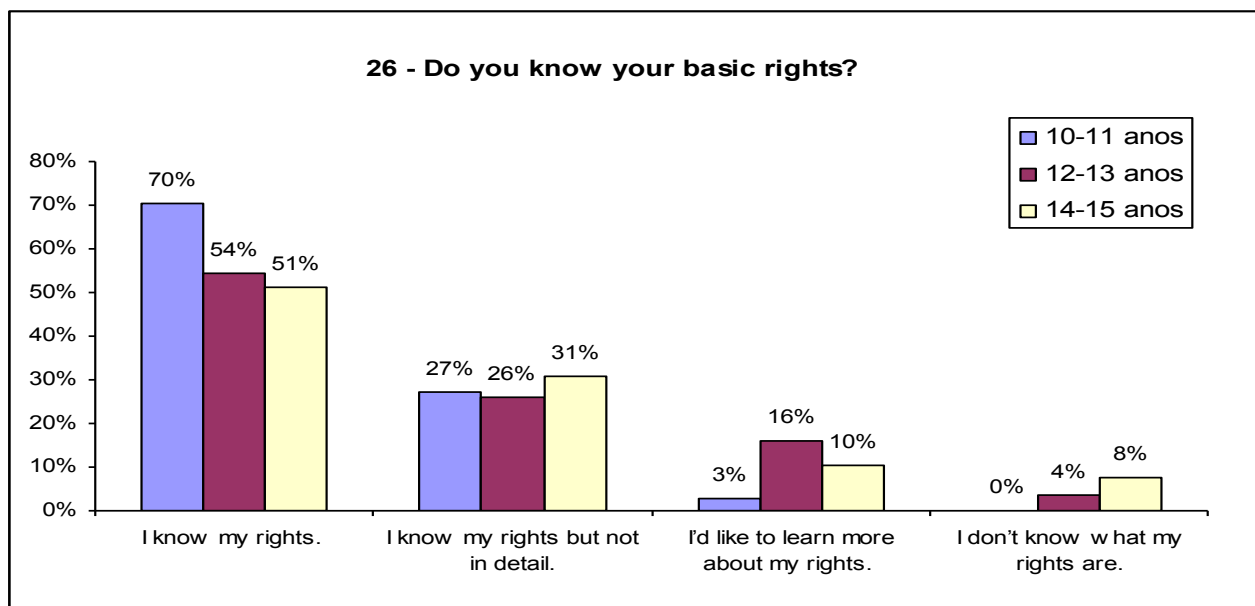
На учениците е поставен следният въпрос: „Ученик, който е изключително агресивен и невъзпитан, е обвинен, че е замесен в бой с други деца, който е довел до увреждане на училищно имущество (столове и чинове). Директорът предлага изгонване на ученика, но вие знаете, че в тази конкретна ситуация вашият съученик не е участвал. Какво бихте направили?“ 66% от учениците „биха помогнали на ученика, защото е несправедливо обвинен, така че наказанието не би било справедливо.“ Изненадващото е, че чувството за справедливост е по-силно от неприязънта към агресивното поведение на съученика. Отговорите на този въпрос не се влияят от възраст или конкретно училище. (Графика 25)

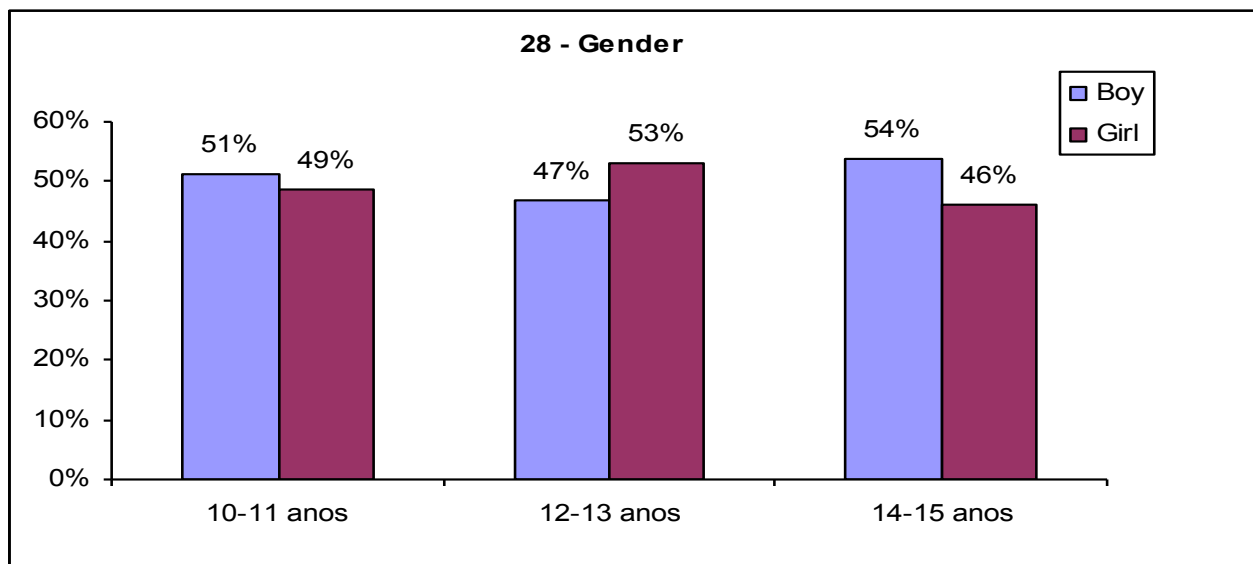

Основни

права:

На въпроса „Знаете ли основните ис права?“ 85% от анкетиранияте отговориха с „да“, но 28% от тях ги знаят само бегло, без подробности. (Графика 26) 70% от анкетиранияте биха поискали подкрепа от „семејство“ (29%), „учители“ (25%) или „директора на училището“ (16%), ако бъдат нарушени правата на техен съученик. Любопитно е, че 16% от по-големите ученици биха се обърнали към полицията, докато по-малките ученици предпочитат да докладват на своите учители (32%) и на директора (21%). (Графика 27) 51% от анкетиранияте са от мъжки пол, а 49% – от женски. (Графика 28)

4) ИЗВОДИ:

С помощта на графиките, създадени по време на проучването сред ученици от три училища, можем да направим следните изводи:

а) Като цяло учениците добре осъзнават, че в училище има различни ученици и проявяват интерес към темата за другостта, като считат различията за нещо положително, както и че различните ученици са добре приети от съучениците, учителите и училищното управление;

б) Около половината от учениците заявиха, че са ставали свидетели на прояви на насилие или нетолерантност към различни ученици в училище. Това твърдения е по-ясно изразено сред по-големите ученици и по-слабо – сред по-малките. Обидите и физическите нападения са най-често срещания начин на малтретиране;

в) учениците смятат, че като цяло учителите знаят как да се справят с различни ученици и се отнасят справедливо;

г) По отношение на религиозните различия можем да видим, че учениците приемат съучениците си с такива различия, но са по-колебливи, щом става въпрос за евентуално съжителство с въпросните съученици в рамките на своето домакинство;

д) Повечето ученици са контактували с хора с различни обичаи и традиции или различна националност и им е било приятно. Въпреки това 40% от анкетираните биха се поколебали да поканят новодошъл съученик от чужбина да седне до тях в час. Може би това може да се обясни със сдържаност/срамежливост или страх от невъзможност да се комуникира с новия съученик. В тази връзка изглежда, че училище „Д-р Рю де Андраде“ (където има най-вече малки ученици) е това с най-големия процент ученици, които не са контактували с хора с различни традиции и обичаи или говорещи друг език;

е) По-голямата част от учениците демонстрират наличието на силно развито чувство за справедливост, като при нужда защитават жертви на дискриминационни прояви.

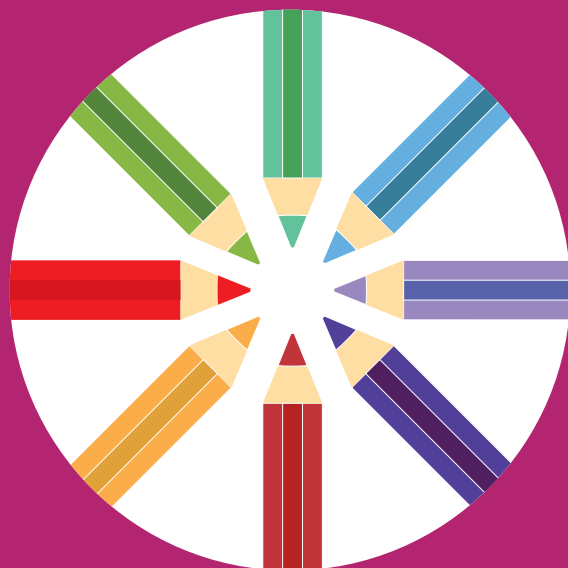
Учениците изглежда са объркани по отношение на причината за бедността, но осъзнават, че тя не бива да се превръща в причина за социална дискриминация;

ж) Повечето анкетирани са контактували със съученици с увреждания и считат, че те имат по-големи затруднения при изпълнението на обичайните училищни дейности от останалите. Не се колебаят да защитят учениците с увреждания, ако са подложени на дискриминационни действия;

з) Повечето анкетирани ученици (56%) са контактували с агресивни хора. Според тях тази враждебност е свързана с възпитанието, получено у дома, или с разбирането, че насилието е начин за разрешаване на проблеми;

и) Голяма част от учениците (85%) знаят правата си и повечето от тях не биха се поколебали да докладват на семейството си, учителите или директора, че са нарушени правата на техния съученик.

 facebook.com/otherness

www.othernessproject.eu

Erasmus+ Key Activity 2: Cooperation for innovation and the exchange of good practices – Strategic Partnerships for school education

Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.